

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**KUR'ÂN'DA AF KAVRAMI
-GEREKLİLİĞİ VE SINIRLARI-**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET FATİH GÖZTOK

VAN - 2014

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**KUR'ÂN'DA AF KAVRAMI
-GEREKLİLİĞİ VE SINIRLARI-**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mehmet Fatih GÖZTOK

Danışman
Prof. Dr. Bahattin DARTMA

VAN - 2014

KABUL VE ONAY SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma, jürimiz tarafından SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI, TEFSİR BİLİM Dalı'nda
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan :

Üye (Danışman): Prof. Dr. Bahattin DARTMA

Üye :

Üye :

Üye :

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

....../...../2014

Enstitü Müdürü

KUR'ÂN'DA AF KAVRAMI GEREKLİLİĞİ VE SINIRLARI

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	II
İÇİNDEKİLER	1
KISALTMALAR	5
GİRİŞ	6
A- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	6
B- ARAŞTIRMANIN AMACI.....	7
C- İLÂHÎ DİNLEDE AF	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
1. AF KAVRAMININ ANLAM ALANI	10
1.1. SÖZLÜK ANLAMI.....	10
1.2. KUR'ÂN'DA GEÇTİĞİ ŞEKLİYLE AFV KELİMESİ.....	13
2. KUR'ÂN'DA AF KAVRAMI VE BU ANLAMA GELEN DİĞER KAVRAMLAR.....	16
2.1. MAĞFİRET	16
2.2. SAFH	23
2.3. TEVBE.....	27
2.4. ĞÂFİR – ĞAFFÂR - ĞÂFÛR - ĞUFRÂN	31
2.5. KEFFÂRET	33
3. KUR'ÂN'DA AFFIN ZİDDİ OLAN KAVRAMLAR.....	34
3.1. GAZAP	34
3.2. AZAB.....	35
3.3. CEZÂ	38
3.4. İNTİKÂM	41
3.5. TA'ZİR.....	43
İKİNCİ BÖLÜM.....	45
1. AFFIN KAPSAM VE SINIRLARI.....	45
1.1. AFFETME YETKİSİ	45
1.1.2. PEYGAMBERLERİN AFFEDİCİLİĞİ	53
1.1.3. PEYGAMBERLERİN KUR'ÂN'DA YER ALAN İSTİĞFARLARI	57
1.1.4. PEYGAMBERİMİZ (S.A.V)'İN AFFEDİCİLİĞİ	60
1.1.5. İNSANLARIN AFFEDİCİLİĞİ	67
1.2. AF KAPSAMINA GİREN DÜŞÜNCE VE DAVRANIŞLAR.....	74
1.2.1. DÜŞÜNCELER	74
1.2.2. DAVRANIŞLAR	79
2. AFFIN GEREKLİLİĞİ.....	87
2.1. İYİ DAVRANANLA İYİ DAVRANMAYANI AYIRT EMEK	87
2.2. MENFİ DURUMUN DÜZELTİLMESİ VE GERÇEĞİN AÇIĞA ÇIKMASI	89
2.3. DİNDE KOLAYLIK.....	91
2.4. TOPLUMSAL BARIŞIN TEMİNİ.....	94
2.5. ÜMİTSİZLİĞE DÜŞMEMEK	96

2.6. İNSANLARIN ŞÜKRETMELERİNİ TEMİN ETMEK	100
2.7. EMR Bİ'L-MÂRÛF NEHY ANİ'L MÜNKER İÇİN	102
2.8. AF DİYALOG İÇİN ZEMİN OLUŞTURUR, DÜŞMANLIKLARI BİTİRİR.	108
2.9. ALLAH'IN RIZASINI VE SEVGİSİNİ KAZANDIRIR.....	111
SONUÇ.....	114
BİBLİYOGRAFYA	115
ÖZET.....	120
ABSTRACT	121

ÖNSÖZ

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. O’nun kulu, elçisi Hz. Muhammed’e, aile efradına ve ashabına salât ve selâm olsun.

Allah insanı yaratmış fakat başıboş bırakmamıştır. İnsanların içinden seçtiği peygamberlerle onlara doğru yolu göstermiştir. Peygamberimiz Allah’tan aldığı emir ve yasakları önce kendi hayatında uygulamış ve aynı zamanda sözlü ve fiilî olarak insanlara anlatmıştır.

Aslî görevi Allah’a kulluk olan insan zamanla ilâhi vahyi unutarak hevâsının peşine düşüp dünya hayatı içinde âdeta kaybolmuştur. En güzel sûrette yaratılan insan ilâhi vahiyden uzaklaşmasının bedelini aşağıların aşağısına düşerek ödemiştir.

Allah (c.c.) yeryüzünü, gökleri ve bunlar arasındaki bütün varlıkları düşünüp araştırsınlar diye insanın hizmetine sunmuştur. Bundan dolayı Kur’ân, insanları derin derin düşünmeye ve aklını kullanmaya teşvik eder. Aklını kullanmayanları da cezâsını vermekle tehdit ederek uyarır.

Kur’ân, bir yandan insanın akıl ve irade sahibi özgür bir varlık olması hasebiyle kendi yapıp ettiklerinden mesul olduğundan, dolayısıyla doğru yolu seçerek yanlış ve günahlardan uzak durması gerektiğinden, Allah’ın; iyilik yapanlara mükâfat, kötülük yapanlara ise cezâ vereceğinden bahsederken; diğer yandan Allah’ın, dilerse bütün günahları bağışlayacağından bahsetmektedir.

Allah insanın yaptığı kötülülöklere “denk bir cezâ” vereceğini belirtirken, iyiliğe kat kat karşılık vereceğini, daha iyisini müjdelemesi, adâlet-üstü bir tutumdur.

O halde, Allah’ın kimseye zulmetmeyeceğine kesin olarak inanmak adaletine güvenin gereği olduğu gibi, affına sığınmak lütuf ve merhametine güvenin gereğidir. O’nun lütuf ve merhametine sınır konulamaz.

Allah Teâlâ, muhsin olanlara vermeyi sevdiği gibi, günahkâr olanları da affetmeyi sevmektedir. Buna, Allah’ın birçok ismi delalet eder: “Gaffâr, Halîm, Tevvâb, Afüvv” gibi.

Allah kullarını tek bir iş üzere yaratmamıştır, nitekim melekler günah işlemekten uzak olarak yaratıldığı halde, insanlar farklı meyillerle yaratılmıştır. Bir kısmı hevâyâ meyillidir, onun gereklerini yapma durumundadır. Allah, bu fitratta

olanları hevaya uymaktan kaçınmakla mükellef kılar ve ona yaklaşmayı yasaklar. hevâya mübtela olanlara tevbeyle öğretir. Eğer ibtilaya rağmen hevaya uymazsa onun eciri Allah'a aittir. Eğer yolu şaşırırsa, bu durumda tevbe etmesi lazımdır.

Amacımız, Kur'ân âyetleri ışığında Allah'ın Rahmetinin gadabına üstün geldiğini, o rahmet sebebiyledir ki, Kur'ân'da affetmeyi, hoş görmeyi teşvik eden âyetlerden yola çıkarak, ilâhî mesaj etrafında, insanların Allah'ın affına olan ihtiyacını, affediciliğin insanlar arası ilişkilerdeki önemini, gerekliliğini ve affın sınırının ne olabileceğini ortaya koymaktır.

Bu çalışmamızda yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Bahattin DARTMA'ya ve diğer hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışma bizden, başarı Yüce Allah'tandır.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s	: Aleyhi's- Selam
b.	: İbn
c.	: Cilt
bkz.	: Bakınız
cc	: Celle Celâluhu
bşk.	: Başkaları
Çev.	: Çeviren
Dğr.	: Diğerleri
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
M.	: Milâdi
r.a	: Radiyallahu Anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme
thk.	: Tahkik
tsz.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
v.b.	: ve benzeri, ve başkası
v.d.	: ve devamı
v.s.	: ve saire
Yay.	: Yayınevi/Yayını
yy.	: Yüzüncü Yıl

GİRİŞ

A- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Bağışlama ve bağışlanma kavramları dinî literatürde önemli bir yer tutar. Af konusu, suçluluk hisseden kişinin, karşısında suçlu olduğu merci olarak Allah'tan ya da diğer bir kişiden af talep etmesi, dinî bir değer olmasının yanı sıra, psikolojik süreçler içermesi bakımından da önemlidir.¹

Bağışlayıcılık bir sevgi halidir. Bağışlamanın gerisindeki en büyük güç sevgidir. Eğer seviyorsak affedebiliriz. Saygı ve fedakârlık ise sevgiyi güçlü kılan iki unsurdur. İkisi birlikte bağışlama konusunda bireylerin duyarlı olmasını, gerekli durumlarda bağışlayabilmelerini sağlarlar. Bağışlama eyleminde bir tür “bağış” söz konusudur.

Affetmek yüce amaçlara kapı aralar, bu amaçların başında kalp kazanmak ve insanlar arasında yakınlık meydana getirmek gelir. Affetme, çoğu zaman hasımlar arasında husumeti gidererek sağlam bir bağlılık meydana getirir; en azılı düşmanları bile yakın dostlar yapar, sosyal ilişkileri daha da güçlendirir. Düşmanlığı yok edip, acıyı mutluluğa, öfke ve kini sevgiye dönüştürür, bireyler arasında hoşgörünün oluşmasını sağlar. Özellikle mağdurun gücü yettiği halde intikâm almaktan vazgeçmesi, suçluda vicdan azabına neden olur. Hatta haksız olan taraf affeden tarafın gönlünü kazanmak için çaba içerisine girer. Bu gibi durumlar bireylere ve topluma yeniden huzur ve mutluluk getirir. Hem kişilik bütünlüğü hem de toplumun birlik ve beraberliği af ve hoşgörü gibi ilkelere bağlıdır. Bağışlamak, haksızlıklarla dolu bu dünyadaki haksızlıkları düzeltmenin yollarından birisidir. Sevgi, şefkat, merhamet, yakınlık ve dostluk duygularının affetmede çok büyük etkisi vardır. İnsan bu tür duyguların etkisiyle bağışlayıcı davranabilir. Hz. Peygamber en kritik durumlarda bile çevresindekilere yumuşak ve merhametli davranmayı, onları kolaylıkla bağışlayabilmeyi başarmıştır. O'nun bağışlayıcılığı ve bu tutumunun gerisindeki güç olan şefkat ve merhameti, insanlarla onun arasındaki bağı sağlam ve sürekli kılmıştır. Bu münasebetle Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

¹ Kara, Elif, “*Dini Ve Psikolojik Açıdan Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri*,” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2009, 2/8, s. 221.

“Allah’ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi. Öyleyse onların kusurlarından geç, onlar için mağfiret dile. Yapacağın işler hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a dayan; çünkü Allah kendine dayanıp güvenenleri sever.”²

B- ARAŞTIRMANIN AMACI

“Afv” kelimesi Kur’ân’ da mastar olarak yalnız iki defa geçmektedir.³ Afv kökünden gelen kelimeler Kur’ân’da çeşitli türevler halinde birçok defa kullanılmıştır.

Çalışmamızın temel amacı, af kavramını tahlil etmek ve bunun zıddı olan kavramların Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanım alanlarını belirlemektir. Bununla beraber her iki kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de kullanıldığı anlam alanı içerisinde değerlendirerek affın neden gerekli olduğunu ve sınırının ne olduğunu ortaya koymaya çalışmaktır.

C- İLÂHÎ DİNLERDE AF

Bağışlamanın tanımı üzerinde görüş birliğine varılmamakla birlikte çoğu araştırmacı, Enright ve Coyle tarafından yapılan şu açıklamaya katılmaktadır: “Gerçek bir bağışlama hak etmediği bir acıya maruz kalmaktan dolayı acı çeken kimsenin suçluyu cezâlandırma hakkı ya da intikâm hakkından vazgeçerek, intikâm ve öfke gibi duygular yerine suçluya merhamet etmesidir.”⁴ Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, bağışlamanın suçu işleyen ile kendisine karşı suç işlenen arasında gerçekleşen bir olgu ve süreç olduğu görülmektedir.

Kişinin kendisinin işlediği suçlardan pişmanlık duyması bunun sonucunda geçmişini silip yeni ve iyi bir insan olması için bağışlanma önemli bir terapi değeri taşımaktadır. Bağışlamanın öfke, kırgınlık, korku ve mağdur olma psikolojisi içerisinde olmak gibi birçok olumsuz duygu için bir dönüşüm sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu duyguların bağışlama ile giderilmesi halinde acı deneyimler geçirmiş kişi olumsuz duygu ve düşüncelerden sıyrılabilir.

² Âl-i İmrân, 3/159.

³ Bakara, 2/219; ve A’raf, 9/199.

⁴ Kara, *Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri*, s. 221.

Tevbe, bağışlanmak isteyen bir kimse için önemli bir terapi kaynağı olabilir. Kişiyi tevbeğe yönelten psikolojik dinamiklere göz attığımızda pişmanlığın, kötü davranıştan vazgeçme fikrinin öne çıktığı görülmektedir. Bunun neticesinde yeni bir yaşam tarzı edinme, iyi biri olma fırsatı kazanıldığı açıktır. Tevbe bu yönüyle kişinin kendinî affetmesini de içermektedir. Terapi süreçlerinde çok değerli görünen geçmiş yaşam öfkelerinden, kırgınlıklarından uzaklaşmak tevbe içersinde karşılığını bulabilmektedir.

Kur'ân'da af konusunu içeren bu çalışmamıza katkı sunabileceğini düşündüğümüz bazı dinlerde af konusuna giriş bölümümüzde kısaca yer vereceğiz.

Hemen hemen tüm dünya dinleri bir “bağışlama” ve “bağışlanma” kavramına sahiptir. Topluma ve kişiler arası ilişkilere düzenlemeler getiren dinler, bu kavramlara sağlayacağı içsel ve toplumsal huzur açısından değer vermişlerdir.

Dünya üzerinde en eski din olarak kabul edilen Budizm’de bağışlama, kişinin zihinsel iyi olma hali için gerekli görülmektedir. Bağışlamamakla oluşacak olan öfke gibi yıkıcı düşüncelerin vereceği zarardan kişiyi korumak için bağışlama bir tür ihtiyaçtır.

Hinduizm’de de Budizm’e yakın bir düşünce vardır. Bu dinde bağışlamak kişinin içsel huzuru için önemli görülmektedir. Karma yasasında kötülük yapan bir kişinin iyi bir insan haline gelene kadar tekraren dünyaya gelmesi (tenâsüh) gerekmektedir. Ancak son zamanlarda tekrar dünyaya gelmek bir çeşit intikâm değil, bağışlama pratiği olarak görülmektedir. Bağışlama kırgınlık, acı ve öfkenin serbest bırakılmasıdır. Karma felsefesine göre eğer bağışlamazsak benliğimizin acı ile dolacağına inanılır. Yeniden doğmak da acı içinde bir benlik olarak kalmama, geçmiş hataları düzeltme şansıdır.⁵

Yahûdi inancında ise hata yapan kişinin bağışlanması Tanrı’nın affına erişmek için zorunlu değildir. Söz konusu inanç sistemine göre bağışlama (teshuvah) birinin kendi suçunu kabul etmesi için kendi günahını günah olarak tanıması, yaptığı yanlış kendisinin fark etmesi gerekmektedir. Bir kişinin pişman olduğunu göstermesi için, günahı bırakması ve eğer başkasına zarar verdiyse telafi etmesi bağışlama düşüncesi içinde gerekli görünen bir diğer husustur.

⁵ Kara, *Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri*, s. 222.

Yahûdilikte hata yapan kişiyi bağışlamamak ya da özür dilediğinde bağışlamayı düşünmek, bağışlanma talep edilen kişinin bu konudaki tutumuna bağlıdır. Bir kişi Tanrı'ya hata etmişse Tanrı'dan, kişiye karşı hata yapmışsa kişiden özür dilemelidir. Tanrı'ya karşı yapılan günahlar için “Yom Kippur” gününde Yahûdiler Tanrı'dan bağışlanma dilerler.

Hristiyanlıkta bağışlama/bağışlanma (forgiveness) Tanrı-kışı ve kişiler arası ilişkilerde olmak üzere iki şekilde değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki kışinin yaptığı hatalardan dolayı Tanrı'dan af dilemesi, ikincisi ise kışinin başkaları yüzünden maruz kaldığı kötölükleri affetmesidir.

Hristiyanlıkta mağdur kışı kendisinden özür dilendiği takdirde bağışlamaya hazır olmalıdır. Bir Hristiyanın, din kardeşine karşı bağışlayıcı olması konusunda sınır yoktur. Suçlu aynı suçu aynı kışıye karşı defalarca tekrarlamış olsa bile hatasından dolayı özür dilediğinde affedilmelidir. Buradan da anlaşılacağı üzere Hristiyanın suçluyu affetmesi kişisel bir davranıştan ziyade dinî bir görevdir. Suçluyu bağışlamak manevî sorumluluk olarak gereklidir, bu şekilde davranmak Tanrı'nın bağışlamasına erişmek için zorunludur.

Hristiyanlıkta Tanrı'ya karşı işlenen suçtan dolayı pişmanlık duyulması, günah çıkarılması gerekmektedir. Birçok Hristiyan ilâhiyatçısına göre, Tanrı, dine küfür etmenin dışında tüm günahları bağışlayacağını taahhüt etmektedir. Tanrı'nın bağışlama vaat etmediği tek günah, “kutsal ruh'a” küfretmektir.

Kısaca bir değerlendirme yapacak olursak, dinlerin hemen hepsinde yer alan bağışlama anlayışları birbirine göre bazı farklılıklar içerse de bağışlama önem verilen bir husus olmuştur. Yahûdilikte af sadece mağdurın kendisinden istenebilir ve sadece mağdur affedebilir. Yahûdilikteki bu inanç İslâm'daki kul hakkı ile örtüşmektedir. Yahûdilik ve İslâm'da pişmanlık, bağışlanma için çok önemli yer tutarken Hristiyanlıkta ise merhamet ve sevgi ön plandadır.⁶

⁶ Kara, *Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri*, s. 223.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AF KAVRAMININ ANLAM ALANI

1.1. SÖZLÜK ANLAMI

“Af” kelimesi Arapça “A-F-V” kökünden türemiş bir isimdir. Sözlükte “silme, yok etmek, imha etmek, mahvetmek, kazımak, iptal etmek, hükmünü kaldırmak, bir şeyin en iyisi ve en kalitelisi, bir şeyin izlerini ve varlığını bütünüyle ortadan kaldırmak; bir şeyi bırakıp diğer şeyi istemek; bir şeyi almak, ona ulaşmayı istemek, lütuf, ihsan, iyilik, fazilet; bağışlamak, sorumluluktan kurtarmak; günahı gidermek, işlenmiş olan günden dolayı hesaba çekmeyi terk etmek, hak edenin cezâsını vermekten vazgeçmek ve hak edilen cezâyı düşürmek, ıskat (bir hakkı düşürmek); nafakadan artan şey, fazlalık, artık, ihtiyacın karşılanmasından sonra artakalan; çoğalmak” gibi manalara gelir. Bu kelime Arap dilinde türevleri ve kendisiyle kullanılan edat ve harf-i cerlerle farklı mânâları da ifade etmektedir. Lazım ve müteaddî olarak kullanımı aynıdır.⁷

“An” edatı ile kullanımında affetmek, bağışlamak; vazgeçmek, çekilmek, görülmeyecek hale getirmek ve cezâlandırmanın kaldırılması⁸ anlamlarında olan afv kavramının; safh (hoşgörü) anlamını içerdiği de belirtilmektedir.⁹

Şimdi bunları biraz açıklayalım.

Arapçada “A-F-V” kelimesi ve türevleri birçok manada kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Silmek anlamı: “Rüzgârın izleri silmesi” ifadesinde kullanılmaktadır. Araplar şiddetli rüzgârın binaları yıkıp yerle bir ettiğinde “, “afeti’r-riyâhu’l-âsâr”¹⁰ derler. Ya da rüzgar, izlerini almak, silmek, ortadan kaldırmak için eve doğru yöneldi

⁷ İbn Fâris, Ebu’l Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya, *Mu’cemu’l-Mekâyis fi’l-Luğa*, IV, (tah. Abdus-Selâm Muhammed Hârûn), El-Fikr. ts., s.57, (a.f.v. mad.); İsfahani, Ebu’l Kasım Rağıb, *El- Mufredât Fî Garibi’l Kur’ân*, Mustafa El-Baz Kütüphanesi, II, ts., 441; İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l-Arab*, Dâru’l Maârif, Kâhire, h. 1119, IV, 3018, (a.f.v. mad.); Ez-Zebidi, Muhammed Murtazâ el Huseynî, *Tâcu’l Arûs*, Et-turâsu’l Arabî, Kuveyt, 2001, s. 67, (a.f.v. mad.).

⁸ El- Askeri, Ebî Hilâl, *El-Furûku’l-Luğaviyye*, Tefîkiyye Kütüphanesi yay, tsz, s. 250.

⁹ Ez-Zebîdî, *Tâc*, s. 67.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3018.

demek için “afeti’r-rihu’d-dar”¹¹ denilir. Bu kullanımda “A-F-V” fiili “bir şeyi imha etmek, bir şeyi silmek, kazımak, yok etmek” anlamını ifade eder. Hz. Ebubekir’in bir hadiseyle ilgili olarak şöyle dediği rivâyet edilir: “Af isteyin, afiyet isteyin, muâfât isteyin.” Buradaki af, Yüce Allah’ın kulunun günahlarını silmesi için kullanılır. Afiyet ise Yüce Allah’ın kullarını hastalıklardan, belalardan kurtarması anlamındadır. Muâfât ise Yüce Allah’ın iyi insanı diğer kötü insanlardan uzak tutması anlamına gelir.¹²

Bir şey batırılmadığı için bulanmayan ve bozulmayan su hakkında “afâ’l-mâ” denir. Su ile ilgili kullanımlarda “kabın dibinde kalan su”, “berrak su”, “suyun fazlası” manaları da vardır.¹³

Birileri tarafından mülk edinildiğine dair belirti bulunmayan araziden “afvu’l-bilâd” diye söz edilir.¹⁴

“Âfâhu”, sağlıklı hale getirdi, iyileştirdi demektir. Bozulan bir şeyi düzeltip ıslah etmek durumunda “âfâ alâ mâ kâne minhu” denir.¹⁵

“Afâ’ş-şey’u”, bir şeyin saflaştırılıp arındırılması işlemini anlatan bir ifadedir.⁹

“Afâ”, çoğaldılar, arttılar demektir. Otlar, saçlar ve sakallar çoğalıp uzadıkları zaman, “afâ’n-nebtu veş-şa’r” denir; “el-âfi” uzun saç demektir.¹⁶

Kılı bol olan deve için, “nâka-tun zâtu ifâin” ifadesi kullanılır.

Otlanılmadığı için bol ve gür otların bulunduğu araziye “arzu’n-âfiye” nitelemesi yapılır. “Ayak basılmamış sahipsiz toprak”, “kimsenin üzerinde yaşamadığı ıssız arazi” ifadelerinde de kullanılmaktadır.

Aynı zamanda “afa” kelimesi “ot yeryüzünü bürüyüp örttü”, “otun çoğalması”, “saçın uzaması”, “semizlik ve şişmanlık” manalarına da gelmektedir.

Eti bol olan deve için, “nâkatu’n-âfiye” diye söz edilir.

¹¹ Rağıb, *Müfredât*, s, 441.

¹² İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3018.

¹³ İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3019.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3018.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3018.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3018.

Birisine maddî anlamda iyilikte bulunma, mal verme durumunda “afevtu li fulânin bi mâlî” denir. Bu anlamda “el-afv”, iyilikte bulunmayı ifade eder.

Hayvanların yerken zorlanmadığı yumuşak bitki türlerine “el-ufve” adı verilir.

İnsan veya hayvan, rızık peşinde koşan her canlıya “el-âfiyet” denir. İyilik istemeye gelen kimse için de aynı kelime kullanılır. Toprakta “el-afâu” diye söz edilir.

“Afâ”, ilimde çoğalmayı da anlatır. Bir kimsenin diğerinden daha fazla bilgi sahibi olduğu anlatılırken, “afâ fulânun alâ fulânin fi’l-ilm” denir.

“Af,” “malın iyisi, helali, güzeli veya temiz” manalarına da gelmektedir. “Hayırlı mal” manasında da kullanılmaktadır. İyilik, lütuf ve ihsan manalarına da gelir.¹⁷

“Afvu’l-mâl”, kişinin ihtiyacını gördükten sonra geriye kalan maldır. “El-Afv” burada çokluğu, fazlalığı dile getirir; malın fazlasını, artanını ifade eder.

“El-Afv”, zorlanmadan, külfet altına girmeden yapılan iyiliktir. Sorunsuz elde edilen şey de bu kelimeyle anlatılır. Yine “el-afv”, malın en helâl ve en meşru olanıdır. Ayrıca, her şeyin en hayırlısı ve en değerlisi¹⁸ hakkında da bu kelime kullanılır.

Af, hataları ve suçları bağışlamak, kusur görmemek, hakkı olan şeyden kendi isteğiyle vazgeçebilmek, ara düzeltmek demektir. Bağışlamak, hıncın yani kinin zıddıdır.¹⁹

“El-Afuvv”, mübalağa sığasındandır. Allah’ın isimlerinden birisidir. “el-afuvv” Allah’ın kullarını affetmesidir. “Afvullah”, Yüce Allah’ın cezâyı hak eden kullarını cezâlandırmaktan vazgeçmesidir. Allah’ın, kullarının günahlarını yok sayması “el-afv” kelimesiyle anlatılır. “El-Âfiyet”, Allah’ın kullarını hastalık ve

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3018.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3020; El-Fîrûzâbâd, Mecdüddin İbn Ya’kub, *Kamûsu’l-Muhit*, Mektebetu’r-Risale, 2005, Beyrut, s, 1313.

¹⁹ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’ânda Affetme Olgusu*, Diyanet İlmî Dergi, XXXXIII, Sayı, 4, Ankara, 2007, s.7.

benzeri sıkıntılardan uzak kılmasıdır. Allah kullarını, bela ve musibetlerden uzak tutup onlara iyilik hali verdiği zaman, “âfâhullâh”²⁰ denir.

Af, Allah’ın kullarını bağışlamasıdır. Suç işleyen birisini affetmek ve cezâyâ müstahak olanın cezâsını terk etmektir. “Onu affetti” demek, onu terk etti ve cezâlandırmadı demektir.²¹

1.2. KUR’ÂN’DA GEÇTİĞİ ŞEKLİYLE AFV KELİMESİ

Kur’ân’da “af” kelimesi biri “fazlalık” diğeri “bağışlama” manalarında olmak üzere iki âyette geçmektedir. Bunlardan Bakara sûresi’nde: “Sana hayır yolunda ne harcayacaklarını da sorarlar. Fazlasını (harcayınız) de!” buyrulur.²² Bu âyette “af” kelimesi “fazlalık” anlamında kullanılmıştır.²³

“Afv” ihtiyaç fazlası şey²⁴ manasına da gelmektedir. Malın nisaptan fazla olan kısmına da “afv” denilir.²⁵

A’raf sûresi’nde ise: “(Ey Muhammed!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir”²⁶ buyrulur. Burada ise “af” kelimesi “bağışlama” manasında kullanılmıştır.

Kur’ân’da affın teşvik edildiği âyetlerde; “kim de afv eder ve islâh ederse onun eciri Allah’a aittir.”²⁷ “Affetmeniz takvaya daha yakındır.”²⁸

Allah’ın kullarının şükür vesilesi olarak da, “bundan sonra da sizi affetmiştik ki şükredesiniz diye”²⁹ şeklinde zikredilmiştir.

²⁰ İbn Faris, *Mekâyis*, s. 57.

²¹ İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3018.

²² Bakara, 2/219.

²³ Rağıb, *Müfredât*, 441; İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3018; İbn Fâris, *Mekâyis*, 58.

²⁴ İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ’ İsmail b. Ömer, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-Azim*, (Tahk: Sami B. Muhammed Es-Sellame), Dâru’t- Taybeh, Riyad, 1999, V, 578; Âlûsî, Es-Seyyidi’l Mahmud, *Rûhu’l-Meânî Fi Tefsiri’s- Sebi’l- Mesânî*, Dâru Himâut-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, tzs., IX, 111; En- Neseî, Ebi’l-berekât Muhammed İbn Mahmud, *Medâriku’t- Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vil*, (Thk: Seyyid Zekeriyya), Mustafa El-Bâz Kütüphânesi, tsz. 114; Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli’l- Kur’ân*, Dâru’s-Şuruk, Kahire, 1988, I, 221; Sabûnî, Muhammed Ali, *Ahkâm Tefsiri*, Şamil Yay, İstanbul, 2000, I, 221.

²⁵ Karaman, Fikret ve Dğr, Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yay. Ankara, 2006, s. 8.

²⁶ A’raf, 199.

²⁷ Şûra, 42/40.

²⁸ Bakara, 2/227.

²⁹ Bakara, 2/52.

Günahkâr kulların bağışlanmaları için bize yine Kur'ân'da öğretilen dua ifadelerinde de yer almıştır: “Bizi affet, günahlarımızı bağışla ve bize merhamet et, Sen bizim Mevlâmızsın, bizi kâfirler gûruhuna karşı muzaffer kıl.”³⁰

Kur'ân'da “onları affet ve bağışla, işte onlara danış.”³¹ “Onları affet ve vazgeç, muhakkak ki Allah ihsan edenleri sever.”³² “Sen affi tut, ma'rûfu emret ve câhillerden yüz çevir.”³³ Yani elde edilmesi kolay olanı tercih et³⁴ tavsiye ve telkinlerinde bulunulmuştur.

Hiz. Peygamber'in: “sen af yolunu tut”³⁵ buyruğundan kastedilenin zekât olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah, Peygamberine, müşriklere karşı delil getirmeyi emrettikten sonra, ona ahlakın üstün değerlerini gösterdi. Çünkü bu güzel değerlere bağlılık, müşrikleri imana getirmeye sebep teşkil eder. Yani sen, insanların ahlakları, huyları gereği yaptıkları davranışlarından kolayına gelenini kabul et, demektir. Mesela “hakkımı kolay ve rahat bir şekilde aldım denilirken”, “afv” kelimesi kullanılır.³⁶

“A-F-V” ayrıca beş âyette Allah'ın bağışlayıcılığını ifade eden sıfatı olarak “afüv”³⁷ bir âyette insanların bağışlayıcılığını ifade eden sıfat olarak “âfîne ani'n-nas” şeklinde, yirmi yedi âyette de çeşitli fiil kalıplarında kullanılmıştır.³⁸ Fiil kalıplarında kullanılmış olan âyetlerden A'raf sûresinde bu kelime “çoğalmak” mânâsında kullanılmıştır. Âyet şöyledir: “Sonra kötülüğün yerine iyiliği koyduk, öyle ki, çoğalıp, ‘babalarımız da darlığa uğramış, bolluğa kavuşmuşlardı’ dediler.”³⁹

1.3. TERİM ANLAMAMI

Af (afv), “kasıtlı veya kasıtsız olarak kötülük ve haksızlık eden, suç veya günah işleyen birini bağışlama, cezâlandırmaktan vazgeçme” anlamına gelen bir

³⁰ Bakara, 2/286.

³¹ Âl-i İmrân, 3/159.

³² Mâide, 5/13.

³³ A'râf, 7/199.

³⁴ Râgıb, *Müfredât*, s. 444; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ân*, I, 483-484; Aykan, Recep, *Kelime ve Konularına göre Kur'ân Fihristi*, Pınar Yay. İstanbul, 1997, s.149-152.

³⁵ A'râf, 7/199.

³⁶ El-Kurtûbî, Ebi Abdillâh Muhammed İbn Ahmed İbn Ebi Bekr, *el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'ân*, Al-Resâlah, Beyrut, 2002. IX, 419.

³⁷ Nisâ, 4/43, 99, 149; Hacc, 22/60; Mücâdale, 58/2.

³⁸ Bakara, 2/109,152,155,178, 187, 219, 237, 286; Âl-i İmrân, 3/159.

³⁹ A'râf, 7/95.

ahlâk terimi olup İslâm'ın müminlerde bulunmasını istediği önemli erdemlerden birini ifade eder. Bu terim ayrıca fıkıh ve kelâm bilimlerinde de kullanılır.⁴⁰

Afv, çirkin bir şeyi veya kötülüğü görmezden gelme, yapılan bir suçtan dolayı suçluyu cezâlandırmama, cezâ uygulamasından vazgeçmektir.⁴¹

Ahlâkî bir terim olarak ise afv, haklı olmakla birlikte kişinin kendi haklarından vazgeçip karşıdaki insanı bağışlaması demektir.⁴²

Afv erdemliliklerdir. Övülen bir vasıf olarak affetme, korku veya çekingenlikten dolayı başkasını bırakıvermek değildir. Bilakis kişinin karşısındakini cezâlandırma gücüne sahip olmasına rağmen serbest bırakmasıdır. Bu itibarla güçlünün affı izzet, güçsüzün affı ise zillettir denilmiştir.⁴³

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de, yüce zatını, kudret sıfatına bitişik «afv» sıfatıyla tanıtmaktadır:

“Bir iyiliği açığa vurur veya gizler yahut bir kötülüğü affedersiniz, bilin ki Allah da affedendir, güçlü olandır.”⁴⁴

“Afv,” kusur, kabahat, hata ve günahı bağışlamak, yapılan suçtan dolayı cezâlandırmamak, suç işleyeni kınamamak. Suçlu veya zanlı hakkındaki infazdan, hukukî uygulamadan vazgeçilmesi anlamında bir İslâm hukuku ıstılahıdır.

Fıkıh kitaplarında bu âyetteki mânası dikkate alınarak “afv” kelimesi “malın nisaptan fazla olan kısmı” anlamında terim olarak da kullanılmıştır.⁴⁵

Âyet ve hadislerde de sıkça geçen af kelimesi daha çok “mahv-silmek”, “-iskat- bir hakkı düşürmek” ve “vazgeçmek” gibi ıstılahi anlamlarda kullanılmıştır.⁴⁶

Başka bir tanımlamaya göre af, hak sahibinin hakkını bağışlaması ve cezâ talebinde bulunmamasıdır. Maktulün velîlerinin katili veya mağdurun müessir fiilde

⁴⁰ Karaman, Hayreddin ve Dğr, *Kur'ân Yolu*, DİB. Yay, Ankara, 2007, I, 185.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 3018; İbn Fâris, *Mekâyis*, s. 58.

⁴² Çağrı, Mustafa, “Af” DİA, İstanbul, 1988, I, 394.

⁴³ Muhammed el- Behy, *İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar*, (Çev: Ali Turut), Yöneliş, İstanbul, 2003. s. 229; Gümüş, Hasan, *Esmâü'l- Hüsnâ ve Allah'ın Güzel İsimleri* Sırları, Ensâr Yay, Edirne, 2007, s. 194.

⁴⁴ Nisâ, 4/19.

⁴⁵ Çağrı, Mustafa, “af”, I, 394.

⁴⁶ Salman, Yüksel, *İslam Cezâ Hukukunda Af*, Basılmamış Doktora tezi, Konya, 2005, s. 42.

bulunanı affetmesi affın bu tanımına uygun düşen bir örnektir. Affın bu tarifi, mağdurun suçlu hakkında şikâyetten vazgeçmesini de af kapsamı içinde değerlendirmesi nedeniyle daha kapsamlı bir tanımlama olduğu söylenebilir.⁴⁷

“Mutlak olarak veya bir bedel karşılığında hakkından vazgeçen mağdurun hakkının düşürülmesi” şeklindeki af tanımı ise, kişisel hakların yoğunlukta olduğu cezâlar dikkate alınarak yapılmış bir tanımdır ve affı bütünüyle kapsayıcı bir tarif olarak görünmemektedir.

Benzer bir tarife göre de af, “hakkı ihlâl edilen şahsın veya velisinin suçlu hakkında terettüp eden cezânın bir kısmını veya tamamını meccânen veya bir bedel karşılığında bağışlamasıdır.”⁴⁸

2. KUR’ÂN’DA AF KAVRAMI VE BU ANLAMA GELEN DİĞER KAVRAMLAR

2.1. MAĞFİRET

Sözlükte “örtmek, gizlemek, birinin kusurunu ifşa etmeyip bağışlamak” mânasına gelen ğafr (ğufuran) kökünden türemiştir. Allah’a nisbet edildiğinde “kulunun günahını örtüp kusurunu bağışlaması” anlamına gelir.⁴⁹ Râğıb el-İsfahânî, Allah’a izafe edilen mağfireti kulunu azap görmekten koruması şeklinde yorumlamıştır. Aynı kökten gelen istiğfar, “kişinin kusurunun bağışlanmasını Allah’tan talep etmesi” demektir. İsfahânî’ye göre bu talebin hem söz hem de fiille olması gerekir; aksi halde istiğfar kişiyi yalancı durumuna düşürür.⁵⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de mağfiret kökünden türeyen toplam 234 kelimenin 229’u Allah’a nisbet edilmiştir (ğâfir, ğafur, ğaffar, ğufuran, mağfiret, istiğfar). Bunların kırk ikisi istiğfar kavramı etrafında şekillenmiş olup sonuç itibarıyla Allah’ın bağışlayıcı vasfına râcidir. Allah’ın, kullarının işlediği suç ve günahları örtüp affetmesi ve bağışlaması anlamına gelen bir terim olan mağfiret, Kur’ân-ı Kerîm’de yirmi sekiz âyette geçer. Mağfiret kelimesi bir yerde “başkasının kusurunu görmeme” anlamında insana, yirmi yedi âyette de Allah’a nisbet edilmiştir. Mağfiret kavramı, Kur’ân’ın

⁴⁷ Yüksel, *Af*, s. 49.

⁴⁸ Yüksel, *Af*, s. 49.

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisân*, V, 3274.

⁵⁰ Râğıb, *Müfredât*, s. 362.

yaklaşık 100 sûresinde de Allah'ın engin merhamet ve bağışlayıcılığını ifade etmektedir. Ayrıca, “şunu bilmelisin ki Rabbinin bağışlayıcılığı engindir”⁵¹ gibi kat'i müjdeleyici beyanlardan başka mağfiret kavramının geçtiği âyetlerin çoğunda mağfiretle birlikte büyük ecir, çok değerli rızık ve cennetlerin verileceği beyan edilmektedir.⁵²

İsimlerinden biri de “Gaffâr” olan Allah Teâlâ, kullarının yaptıkları hata ve günahları bu isminin bir tecellisi olarak affeder. Bu itibarla, Cenâb-ı Hak “Ğaffârü’z-Zünûb” (günahları affeden) olarak bilinir. Mağfiret kelimesinin kökü olan “Ğufrân” da, affetmek, bağışlamak demektir. Allah Teâlâ'nın affedicilik vasfını ifade eden “Ğâfûr” kelimesi, sıfat olarak Kur'ân-ı Kerîm'de doksan bir yerde; yine aynı manaya gelen “Ğâfir” kelimesi bir yerde;⁵³ “Ğaffâr” kelimesi de beş yerde geçmektedir.⁵⁴ Bu da Allah Teâlâ'nın kullarına olan affi ve bağışının ne derece büyük olduğunun bir ifadesidir.

Mağfiret kavramı hadis literatüründe de geniş bir yer tutmuştur. Ebû Zer el-Gifârî'den rivâyet edilen kutsî bir hadise göre Cenâb-ı Hak, kendisinin özel olarak koruduğu kimseler hariç bütün insanların hatalı olduğunu bildirmiş, bu sebeple zâtından mağfiret dilenmesi halinde kusurları bağışlayacağını vaad etmiştir. İlgili hadislerde Hz. Peygamber'in belli şahıslar, muhacir ensar ve bütün ümmeti için bağışlanma duasında bulunduğu nakledilmiştir.⁵⁵

Kur'ân ve sahih hadislerde Allah'tan samimiyetle mağfiret dilenmesi halinde şirk dışındaki bütün günahların affedileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte diğer bazı naslar göz önünde bulundurulduğunda kul hakkının bağışlanmayacağı anlaşılar, zira bu hakkın sahibi Allah değil kuldur. Ayrıca bağışlanma talebi bir nevi tevbe niteliği taşır. Tevbenin kabul edilmesi için de bazı şartların gerçekleşmesi gerekir.⁵⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına karşı mağfiret sahibi olduğundan bahseden âyetlerin birinde şöyle buyruluyor: “Doğrusu Rabb'in, insanların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir. Rabb'inizin cezâlandırması ise

⁵¹ Necm, 53/32.

⁵² Bebek, Adil, “Mağfiret”, DİA, İstanbul, 2003, XXVII, 314.

⁵³ Ğafir, 40/3.

⁵⁴ Tâha, 20/82; Sâd,38/66; Zümer,39/5; Ğâfir, 40/42, Nuh,71/10.

⁵⁵ Bebek, “Mağfiret” XXVII, s.314.

⁵⁶ Bebek, “Mağfiret” XXVII, s.314.

çetindir.”⁵⁷

Razi tefsirinde, âlimlerimizin bu âyeti, Allah Teâlâ’nın büyük günah sahibini, tevbe etmese de affedebileceğine delil getirdiklerini ifade eder. Bununla istidlal edilmesinin izahı şöyledir: “Zulümlerine rağmen O, insanlar için mağfiret sahibidir” ifâdesi, “zulümle meşgul oldukları bir halde” anlamındadır. Bu, Allah Teâlâ’nın, insanları, zulümle meşgul oldukları halde onları affedebileceğine delâlet eder. İnsanın, zulümle meşgul olduğu anda, tevbe halinde olmadığı malumdur. Bu, Allah Teâlâ’nın, tevbe edilmeden önce bazan günahı bağışlayabileceğine delâlet eder. Kâfir hakkında bu delil olarak getirilmez. Binâenaleyh geriye bu âyet ile büyük günah sahipleri hakkında amel edilmesi durumu kalır ki, bizim anlatmak istediğimiz de budur. Ya da şöyle denilebilir: Allah Teâla burada, sadece, “gerçekten Rabbin, zulümlerine rağmen insanlar için mağfiret sahibidir” demekle yetinmemiş, bunun peşinden, “Rabbinin ikâbı da cidden çetindir” buyurmuştur. Binâenaleyh, âyetteki birinci cümleyi, büyük günah sahipleriyle ilgili kılmak: ikinci cümleyi de kâfirlerin durumlarıyla ilgili saymak gerekir.”⁵⁸

“...Ahirette çetin azab da vardır, Allah’ın hoşnutluğu ve bağışlaması da vardır. Dünya hayatı ise sadece aldatıcı bir geçimlik”⁵⁹ âyeti, Allah Teâlâ’nın mümin-kâfir ayırt etmeksizin bu dünyada insanlara nimet vermesinin, O’nun “Rahman” isminin bir tecellisi olduğunu ifade eder. Bununla beraber Allah Teâlâ, gerek “Rahîm” ve gerekse “Gaffâr” isimlerinin tecellisiyle, kıyamet gününde yalnız müminlere merhamet edecek ve onları bağışlayacaktır.

Cenâb-ı Hakk’ın kıyamet gününde kusurlarını gizleyip, hatalarını bağışlayarak, günahlarını affettiği Allah’ın affına nail olan kullar vardır.⁶⁰ Allah’ın, mağfiretine mazhar olacak olan bu kullar, birtakım özelliklere sahiptirler. Bunlardan en başta geleni, bu kulların, görmedikleri halde Rab’leri olan Allah’a iman etmiş olmalarıdır: “Şüphe yok ki, görmedikleri halde Rab’lerinden korkanlara mağfiret ve büyük bir ecir vardır.”⁶¹ Diğer bir âyette ise şöyle buyrulur: “Sen ancak Kurân’a

⁵⁷ Ra’d, 13/6.

⁵⁸ Er-Râzi, Fahrüddîn, *Mefâtihu’l-Gayb*, Dâru’l Fikr, Beyrut, 1981. XIX, 7.

⁵⁹ Hadîd, 57/20.

⁶⁰ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. *Cerir, Câmiu’l Beyân An Te’vili’l- Kur’ân*, (Thk. Abdullah İbn Abdil Muhsin Et-Türkî), Hicr, Kâhire, 2001, XXIII, 127.

⁶¹ Mülk, 67/12.

uyan ve görmediği halde Rahman olan Allah'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. Artık o kimseyi bağışlanma ve cömertçe verilecek bir ecirle müjdele.”⁶² denilmektedir.

İman ederek salih amellerde bulunan ve iyi davranış sahibi kimselerin de Allah'ın mağfiretine ulaşacaklarına dair birçok âyet vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

“Allah, iman edip, salih amellerde bulunanlara mağfiret ve büyük ecir vadetmiştir.”⁶³

“Cömertçe verilmiş rızık ve mağfiret, imân eden ve salih amelde bulunanlar içindir.”⁶⁴

“Allah, iman edip salih amel işleyenlere -ki onlar için mağfiret ve cömertçe verilmiş rızık vardır- ve âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışanları -ki onlara da iğrenç ve can yakıcı azab vardır- yaptıklarının karşılığını vermek için kıyamet saati gelecektir.”⁶⁵

“İnkâr eden kimselere çetin azab vardır. Fakat iman edip salih amel işleyenlere, mağfiret ve büyük ecir vardır.”⁶⁶

Takvâ sahibi olmak da, kişinin affedilmesine vesile olan özelliklerdendir. İman ve salih amelle birlikte takvanın da afv ve mağfireti celbeden unsurlardan olduğu Kur'ân'da, “Rabbinizin mağfiretine ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış eni gökler ve yer kadar olan cennete koşuşun”⁶⁷ teşviki ile dile getirilmiştir.

Allah yolunda cihad, Allah'ın adını yüceltmek için canını vermek, Allah'ın mağfiretine bir vesiledir: “İman ettikten sonra hicret edenler, Allah yolunda savaşanlar ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler, işte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlara mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır.”⁶⁸

⁶² Yâsîn, 36/11.

⁶³ Mâide, 5/9; Fetih 48/29.

⁶⁴ Hacc, 22/56.

⁶⁵ Sebe', 34/4, 5.

⁶⁶ Fâtır, 35/7.

⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/133.

⁶⁸ Enfâl, 8/74.

Allah Teâlâ, ahirette affına ve bağışlamasına mazhar olacak kullarının özelliklerini şu âyette geniş bir şekilde açıklamıştır. Bu âyette ifade edilen özelliklerin, kadın ve erkek ayrı ayrı zikredilerek belirtilmesi, İslâm'da kadına verilen değerin de bir ifadesidir.

“Doğrusu erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın müminler, itaatkâr erkek ve kadınlar, doğru sözlü erkek ve kadınlar, gönülden bağlanan erkek ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük mükâfat hazırlamıştır.”⁶⁹

Kulun dünyada iken yaptığı bütün davranışlarının inceden inceye hesabını verdiği ahiret gününde, Allah'ın mağfiret ve bağışlamasına mazhar olmanın ne derece büyük bir mükâfat olduğu, yine o günün çetin azabı göz önüne alınırsa daha iyi anlaşılır.

İnsanı yaratan, ona çeşitli nimetler veren Allah Teâlâ, elbette ki kendisinden korkulmaya en lâayık olandır. Durum böyle olunca affetmek de O'nun iradesi dâhilinde olacaktır. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: “Allah, kendisinden korkulmaya daha lâayıktır ve O bağışlamaya da daha ehildir.”⁷⁰ Hz. Peygamber (s.a.s), birçok hadisinde Allah Teâlâ'nın mağfiret sahibi ve Gafûr olduğunu vurgulamıştır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Allah Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır birisi de “Gaffâr”dır.”⁷¹ Allah Teâlâ'nın günahları örtmesi dünyada o günahları açığa çıkarıp insanların içinde o kulu rezil etmemesi şeklindedir. Ahirette ise, kulunun günahlarını ortaya çıkarıp onu o günahlardan dolayı hesaba çekmemek şeklinde tecelli edecektir. Mağfiretin dünya ve âhiret hayatını ilgilendiren, bu öneminden dolayı Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e ümmetine Allah'tan mağfiret istemeyi tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber, fiilen kendisi de Allah Teâlâ'dan çokça mağfiret talep ederek ümmetine örnek olmuştur. Bir hadis-i şeriflerinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ben Allah'a tevbe eder ve günde yüz defa Allah'tan mağfiret isterim.”⁷²

⁶⁹ Ahzâb, 33/35.

⁷⁰ Müddessir, 74/56.

⁷¹ Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *El-Camiu'l- Kebir, Ğarbu'l- İslami*, Beyrut, 1996, *Deâvât*, 82.

⁷² Müslim, Ebi'l- Huseyn Müslim B. Haccâc El-Kuşeyrî En- Nesayburî, *Sahîhu Muslim*, Dâru Ehyâi'l-Kutubi'l- Arabiyye, Beyrut, 1991, *Zikr*, 41.

H.z. Peygamber, mağfiret talebinin önemini anlatmak için kendisine günahlarından şikâyet eden sahâbîlere şöyle demiştir: “Şâyet siz günah işlememiş olsaydınız, Allah sizi yok eder, sizin yerinize günah işleyen ve Allah’tan mağfiret talep eden başka bir kavim getirirdi.”⁷³ Allah’dan mağfiret talep etmek, günah ve kusur işlemekle sınırlı bir olay değildir. Nitekim H.z. Peygamber’in günde yüz defa mağfiret talep etmesi bunun bir örneğidir. H.z. Aişe (r.a) şöyle buyurmuştur: “Nasr sûresi nazil olunca Peygamber (s.a.s) şöyle dua ederdi: “Ey Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana hamdederim. Ey Allahım beni mağfiret et!”⁷⁴ Bazı sahâbîler de Nasr sûresini tefsir ederken, “Allah bize Mekke fethini müyesser kıldığı ve yardım ettiği için Allah’tan mağfiret talep etmemiz bizlere emredilmiştir”⁷⁵ demişlerdir.

H.z. Peygamber akrabalar ve bütün müminler için mağfiret talep edilmesini tavsiye etmiştir. Ancak kâfirlere mağfiret talep edilmesini yasaklamıştır.⁷⁶ Çünkü mağfiret yalnızca müminler içindir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “İman edip salih ameller yapanlara, ahiret gününde Allah’ın mağfireti ve büyük bir mükâfatı vardır.”⁷⁷

Câhiliyye döneminde “hılfu’l-fudûl” antlaşması ile zayıfları koruyan Abdullah b. Cud’ân’ın “cennette mi? yoksa cehennemde mi?” olduğu H.z. Peygamber’e sorulunca şöyle buyurmuştur: “O Cehennemdedir. Çünkü bir defa olsun, “Allah’ım beni mağfiret et” dememiştir.”⁷⁸

Allah Teâlâ’dan mağfiret istemek Allah’ın ulûhiyetini ve rabliğini kabul etmek anlamı taşıdığından, mağfiret dilememek Allah’a isyan kabul edilmiştir. Müşriklere ve münafıklara, mağfiret etmek hususunda Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur: “Onlara ister istiğfar et, istersen etme. Şâyet onlar için yetmiş defa da istiğfar etsen Allah onları mağfiret etmeyecektir.”⁷⁹ Bu âyet-i kerimedeki muhayyerlikten dolayı H.z. Peygamber, Abdullah b. Ubeyy b. Selûl

⁷³ Müslim, *Tevbe*, 11.

⁷⁴ Er-Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXXII, 149.

⁷⁵ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Azim Dağ. İstanbul, 1992, X, 27.

⁷⁶ Buhârî, Ebi Abdilleh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu’l-Buhârî*, Dârü ibn Kesîr, Beyrut, 2002, *Cenâiz*, 84.

⁷⁷ Fâtır, 35/57.

⁷⁸ Fayda, Mustafa, “*Abdullah b. Cüd’ân b. Amr el-Kureşî*”, DİA, İstanbul, 1988, I, 93.

⁷⁹ *Tevbe*, 9/80.

öldüğünde, onun oğlu Abdullah'ın ısrarı ile babasının kabri başında onun için mağfiret talebinde bulunmuştur. Bu hadise üzerine aşağıdaki âyet-i kerime nazil olmuş ve müşriklere mağfiret talebi yasaklanmıştır: “Bir Peygamber’e ve müminlere müşrikler için mağfiret istemeleri yakışmaz.”⁸⁰ Bu hadiseden sonra Hz. Peygamber müşrik ve münafıkların cenaze namazlarını kılmadığı gibi onlar için Allah Teâlâ’dan mağfiret de istememiştir.⁸¹

Afv ve mağfiret kavramlarından her birinde, işlenen bir suçun bağışlanmasının söz konusu olduğu müşahede edilmektedir. Fakat afv kavramında affedilen suça karşı bir içsel sıkıntının varlığı söz konusu olabilirken; mağfiret kavramında bağışlama sonucunda, tahammüle dayalı bir duygunun kalmadığı ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifade ile afta affedilen suçtan sonra bağışlanana karşı hala negatif bir duygu devam ederken, mağfirette ise bu olumsuz halin tamamen ortadan kalkması gerektiği söylenebilir.

Afv, safh kavramıyla bir yerde kullanılmaktadır: “Ey iman edenler, eşlerinizden ve çocuklarınızdan bir kısmı, sizler için birer düşmandırlar. Şu halde onlardan sakının. Yine de affeder, hoş görür ve bağışlarsanız, artık elbette Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”⁸² Bu âyette yer alan “teğfirû” kelimesinin, “tesfehû”dan sonra gelmesi; ‘affedilip hoş görülen şeyde, daha önce mevcut olan hata ve kötülük izlerinin artık kalmaması gerektiği’ şeklinde kabul edilmektedir.⁸³

Kur’ân’da değişik kalıplarda yer alan bu kelime, daha çok Allah’ın, kullarının günahlarını bağışlaması şeklinde kullanılmaktadır. Bu yönüyle sözcüğün; “mağfiret etmek” anlamında sadece Allah için kullanıldığı şeklinde genel bir kanaat vardır. Kavramın “ğafûr” şeklindeki kullanımı Allah’ın isimleri arasında yer almakta olup, kulunun günahını örten, bağışlayan, affeden, rahmet ve mağfireti çok geniş olan anlamlarına gelmektedir.⁸⁴

Mağfiret kökünden türeyen fiil kipinin, insanlar için kullanıldığı durumda ise, başkasının işine karışmama ve müdahale etmeme anlamlarında kullanılmaktadır. Bu noktada en güzel örneğin şu âyet olduğunu söyleyebiliriz: “İman edenlere söyle:

⁸⁰ Tevbe, 9/113.

⁸¹ Yazır, *Hak Dini*, IV, 386-387.

⁸² Bakara, 2/109

⁸³ Aslan, Ömer, *Kur’ân ve Hoşgörü*, İlâhiyât, Ankara, 2005, s.82.

⁸⁴ Aslan, *Hoşgörü*, s. 83.

Allah'ın cezâ günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah, her toplumu yaptığına göre cezâlandıracaktır.”⁸⁵ Bu âyette de Allah, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan ve dolayısıyla İslâm'ı kabullenmeyen insanlara herhangi bir müdahalede bulunulmamasını emretmektedir. Mağfîret kelimesinin burada “yeğfirû” şeklindeki kullanımıyla hoşgörüyü desteklediğini söylemek mümkündür.⁸⁶

2.2. SAFH

Safh, biriyle tokalaşmak, elini sıkmak, biri ile selamlaşmak, bir şeye nazık ve hafif bir şekilde dokunmak gibi anlamlara gelir.⁸⁷ Safh, bir şeyin genişliği ve yanı, kenarıdır. Ayrıca safh hoşgörü anlamına da gelir. Aftan daha derin bir anlamı vardır. Çünkü af, yapılan bir hatâyı bağışlamakken, safh kusurun işlenmesine kızmamak, onu hoşgörü ile karşılamaktır.⁸⁸

“Es-Safûh”, kerim, cömert kimseyi niteleyen bir ifadedir. Çünkü o kendisine karşı suç işleyeni hoş görür. Safeha fiili, “afeve” fiilinden daha derin bir anlama sahiptir, insan bazen affedici (afuvv) olabilir, fakat aynı zamanda “safûh” olmayabilir. Ne şekilde ve ne zaman olursa olsun, birisinin su ihtiyacını karşılayan hakkında “safha'r-raculu” ifadesi kullanılır. “Tesaffaha” fiili, bir şey ya da bir topluluğun durumu hakkında düşünmek anlamındadır.⁸⁹

“Safh” kelimesinin Arapça'da kullanıldığı anlam alanı, bu kelimenin bağışlama ve hoş görme anlamı hakkında genel bir fikir verebilir. Bu kelimenin, birisinin elini tutma, tokalaşma anlamı, bağışlama sonucundaki yakınlaşmaya ve dostluğa işaret eder. Safh kelimesinin bünyesindeki cömertlik olgusu, bağışlamanın da bir tür cömertlikten kaynaklandığına delâlet eder. Bazen, yerine göre su çok önemli bir ihtiyaç durumuna gelebilir. Bağışlama ve bağışlanma ihtiyacının karşılanmasından elde edilen haz, su ihtiyacının karşılanmasından daha az öneme sahip değildir. Safh kelimesinin köküdeki düşünme anlamı, bağışlamada da bilinç

⁸⁵ Casiye, 35/14.

⁸⁶ Aslan, *Hoşgörü*, s. 83.

⁸⁷ Aslan, *Hoşgörü*, s. 71.

⁸⁸ Râğıb, *Müfredât*, s. 282; İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 2455.

⁸⁹ Râğıb, *Müfredât*, s. 282; İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 2455; Fîrûzâbâdî, *Kamûs*, s. 421.

halinin intikâm ve öfke gibi dürtüsel faktörlere hâkim olması şeklinde kendini gösterir.⁹⁰

Af, günah sebebiyle sorumlu tutmayı terk etmek demektir. Görmezlikten gelmek (safh) ise günahın insan ruhunda bıraktığı etkisini ortadan kaldırmaktır. Kişinin işlediği suç ve günahın yüz çevirmek halinde kullanılır. Birinden yüz çeviren ve onu terkeden kişi bunu ifade etmek üzere, “ondan yüz çevirip ona ilişmedim” ifadesini kullanır.⁹¹

Af ve hoşgörü kavramlarının amaç yönünden birleştiklerini söyleyebiliriz. Af ve hoşgörü münasebeti konusunda Reşid Rızâ (v. 1935 h.) şu görüşlere yer vermektedir: “Af, suçluyu cezâlandırmaktan vazgeçmek iken; safh (hoşgörü), bunun da ötesinde levmetmeyi, kınamayı ve hor görmeyi terk etmektir.” Bu ifadenin, affettikten sonra, safh (hoşgörü) merhalesinin devreye girmesi için söylenmiş olduğunu belirtebiliriz.⁹² “Allah emrini getirinceye kadar affedin, hoş görün. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir”⁹³ âyeti bunu çok güzel bir şekilde ifade etmektedir.

Seyyid Kutub, bu âyeti “siz Allah’ın sizin için seçmiş olduğu yolda ilerlemeye devam edin, Rabbinize ibadet edin ve O’nun katında iyi amel biriktirin”⁹⁴ şeklinde tefsir etmiştir.

“Namazı kılın, zekâtı verin, kendi hesabınıza önceden gönderdiğiniz her iyiliği Allah katında bulursunuz. Hiç şüphesiz Allah yaptıklarınızı görmektedir.”⁹⁵

Seyyid Kutub’a göre, Kur’ân-ı Kerîm, bu âyeti ile Müslüman cemaatin bilincini uyandırıyor, onun dikkatini tehlikenin kaynağı ve hilenin tuzak yeri üzerinde yoğunlaştırıyor, Müslümanların duygularını kötü niyetlere, tuzaklara ve iğrenç kıskançlığa karşı koymaya hazırlıyor. Sonra onları, bu hazırlanmış ve yüklü enerji birikimini kaybetmeden Yüce Allah’ın katına yöneltiyor, O’nun emrini beklemelerini ve davranışlarını O’nun iznine bağlamalarını buyuruyor. Söz konusu ilâhî emir gelinceye kadar da onları hoşgörülü olmaya ve aldırış etmemeye çağırıyor.

⁹⁰ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 13.

⁹¹ El-Kurtûbî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, II, 313.

⁹² Aslan, *Hoşgörü*, s. 81.

⁹³ Bakara, 2/109.

⁹⁴ Kutub, *Fî zilâl*, I, 103.

⁹⁵ Bakara, 2/110.

Böylece kalpleri kinin ve nefretin kokuşmuşluğundan uzak biçimde mutlak emir ve irade sahibinin emrini temiz bir yürekle beklemelerini öneriyor.⁹⁶

Âyette “yine de siz Allah hükmünü gerçekleştirenceye kadar affedin ve hoşgörün” buyurulmak sûretiyle, en sinsi düşmanları karşısında bile Müslümanların kendi temel ahlâk ölçülerinden sapmamaları, üsluplarını bozmamaları, hoşgörülü olmaları emredilmiştir. İslâmî literatürde bu şekildeki uygarca davranışlar genellikle “hilim” kelimesiyle ifade edilir ve bu kelime İslâm ahlâkının anahtar terimlerinden biri olarak görülür.

“Hoş görün” şeklinde tercüme edilen fiilin masdarı safh olup bu, “bir kimsenin kendisine kötülük edene aldırması, ondan yüz çevirmesi, onu hoş görüp bağışlaması” anlamına gelir. Âyet ve hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda sık sık af kelimesiyle birlikte kullanılır.⁹⁷

Câhiliye toplumunda kötülüğü kötülükle karşılamak genel bir anlayış ve uygulama idi. Bunun aksine davranış, çoğunlukla zayıflık ve acizlik işareti sayıldığından insanlar affetmekten ziyade cezâlandırma yolunu seçerlerdi. Buna karşılık Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın affediciliği çeşitli vesilelerle dile getirilerek affın ilâhî bir sıfat ve yüksek bir meziyet olduğu ortaya konmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’e göre bir kötülüğün karşılığı ona denk bir cezâdır ve bu adaletin gereğidir. Hiçbir suçlu daha fazlasıyla cezâlandırılamaz, çünkü bu zulümdür. Buna karşılık haksızlığa uğrayan affederse “onu ödüllendirmek Allah’a aittir.”⁹⁸ Bu sebeple Müslümanlar bu erdemi benimseyip uygulamaya çağrılırken “onlar bağışlasınlar, hoş görsünler; Allah’ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz!”⁹⁹ buyurulmuştur.

Bazı tefsirlerde söz konusu âyetin, Müslümanlar hakkında kötü duygular besleyenlere karşı bağışlayıcı ve hoşgörülü olmayı emreden kısmının daha sonra gelen ve Ehl-i kitap’la savaşmayı emreden Tevbe sûresinin 29. âyetiyle neshedildiği (hükmünün kaldırıldığı) ileri sürülmüşse de,¹⁰⁰ her iki âyetin hükmünün de geçerli olduğunu düşünmek daha isabetlidir. Buna göre bağışlama ve hoşgörü genel bir ilkedir; fakat bu, şartlar gerektirdiğinde savaşmaya da engel değildir. Esasen

⁹⁶ Kutub, *Fî zilâl*, I, 103.

⁹⁷ Karaman, *Kur’ân Yolu*, I, 186.

⁹⁸ Şûra, 42/40.

⁹⁹ Nûr, 24/22.

¹⁰⁰ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, II, 423.

Muhammed Abduh'un ifade ettiği gibi, ancak aksini de yapabilecek kadar güçlü olanlardan af ve hoşgörü istenir; ilgili bütün kaynaklarda hilm ve erdem de bu şekilde açıklanır.¹⁰¹

Yüce Allah, herkese örnek insan Hz. Muhammed'e hoşgörülü olmasını, insanları bağışlamasını, "Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi. Öyleyse onlar(ın kusurların) dan geç, onlar için mağfiret dile. İşini onlara danış, karar verince de Allah'a dayan; çünkü Allah kendisine dayanıp güvenenleri sever"¹⁰² âyetiyle emretmiştir.

Hz. Muhammed'in acımasını, şefkatini, kibarlık ve nezaketini özetleyen bu âyet, kabalık ve katılığın, insanda davete karşı tepki ve ürküntü uyandıracağını; insanları iteceğini ifade etmektedir. İnsanların hatâdan tamamen uzak olamayacağına da vurgu yapılarak âyette kusuru olanları affetmesini, insanlara hoşgörülü olmasını Hz. Peygamber'e emretmektedir. Hakk'a çağrı görevini üstlenenlerin, Hz. Muhammed'i örnek alarak daima yumuşak huylu, hoşgörülü olmaları, kabalık ve katılıktan kaçınmaları gerekir. Konuya ilişkin olarak Enes (r.a.) diyor ki:

"Ben Peygamber'e on yıl hizmet ettim. Ne beni dövdü, ne yaptığım bir dünyâ işi için 'neden böyle yaptın?' veya yapmadığım (ihmal ettiğim) bir dünyâ işi için 'neden yapmadın?' dedi. Dul kadınları şefkatli bir koca, yetimleri de merhametli bir baba gibi korurdu."¹⁰³

"Onları affet, aldırma, çünkü Allah güzel davrananları sever"¹⁰⁴ âyetinde de Hz. Peygamber'in şahsında her insana, özellikle lider konumunda olanlara, insanları affetmesi, hoşgörülü olması emredilmektedir.

"Şimdi sen onlardan geç ve 'size esenlik (dilerim)' de. Yakında bileceklerdir"¹⁰⁵ âyetinde Hz. Peygamber'e, olumsuz davranış ve yanlış inanç içinde olanlara aldırmmaması, onlara selâm (sağlık, barış, esenlik) dilemesi emredilmekte ve pek yakında onların gerçeği görüp bilecekleri vurgulanmaktadır.

¹⁰¹ Çağrıcı, Mustafa "Hilim" DİA, İstanbul, 1998, XVIII, 33-36.

¹⁰² Âl-i İmrân, 3/94-159.

¹⁰³ Serrâc, Ebu Nasr Abdullah Bin Ali et-Tusi, *el-Luma' fi't-Tasavvuf*, Şirketü'l-Kuds li't-Ticare, Kahire, 2008, 134-140.

¹⁰⁴ Mâide, 5/13;110.

¹⁰⁵ Zuhurf, 43/ 63,89.

Âyetlerdeki safh kavramının hoşgörü kavramını çağrıştırdığı rahatlıkla söylenebilir. Özellikle afv kavramıyla birlikte yer aldığı âyetlerde onun afv kelimesinden sonra yer alması, bizi bu düşünceye sevkeden en büyük etken olarak kabul edilebilir. Afv kavramı başlığı altında da ifade edileceği gibi; “...o halde affedin ve hoşgörün; ...Şâyet affeder ve hoş görürseniz...” şeklinde gelen âyetlerde Allah, âdeta affettirmekle yetinmeyip, aftan daha da ötede/içte yer alan safh/hosgörü yani, huzur ve mutluluk ortamına ulaşılmasını istemektedir.

Bu kelimeler yan yana kullanılıp birbirlerinin müradifleri gibi görünüyor olsalar da bunlar, tamamen farklı bir içeriğe sahiptirler. Nitekim “insan her zaman affedebilir ama hoş görmez ya da hoşgörülü olmaz” görüşünde de ifade edildiği gibi, safh kavramının afv kavramından daha kapsamlı ve içerik olarak ondan daha geniş olduğu müşahade edilmektedir. Affetmek, işlenen bir suçun bağışlanması iken; hoşgörü, suç ve cürümden doğan problemlili ve sıkıntılı halin olmaması, ya da ortadan kaldırılması demektir.

Şâyet affedildikten sonra, suç tamamen unutulup, hiç olmamış gibi bir durum ortaya konulabilirse bu durumda af, hoşgörüye dönüşmüş olabilir. Âyetlerde; “fa’fû ve’sfehû...” şeklinde affedilmesi emredilen suçlarda, varılması gereken sonuç da budur. Yani sadece affetmekle kalınmayıp, hoşgörüye ve hoşgörülü ortama ulaşmaktır. Zira safh, işlenen herhangi bir suçu sadece affetmekle kalmayıp kin, nefret, kınama, sert tavır, hoşgürsüzlük ve kabalığı terk ederek, ortada hiç bir cürüm olmamış gibi hareket etmek demektir. Verilen bu bilgiler ışığında, Kur’ân’da hoşgörü anlamını içeren en yakın ve en somut kelimenin “safh” sözcüğü olduğunu ifade edebiliriz.¹⁰⁶

2.3. TEVBE

Tevbe t-v-b kökünden türetilmiş bir kavram olup, kelime manası itibariyle dönmek (rücû) anlamına gelir. Asıl anlamı rücû etmek olan tevbe kelimesinin kökünden türeyen ve Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “tevvâb” kelimesi mübalağa sığası ile tevbe işini çok yapan anlamındadır. Yüce Allah’ın sıfatı olarak “et- Tevvâb” ise

¹⁰⁶ Aslan, *Hoşgörü*, s. 73-74.

itaatle, Allah’a yönelen kişinin, istediği bağışlanmayı kabul eden ve affeden manasındadır.¹⁰⁷

Tevbe, Kur’ânî bir kavramdır. Arapça bir kelime olan tevbe, tâbe, -yetûbû, tevben ve tevbeten- kökünden mastardır. Rücu’ etmek, geri dönmek, pişman olmak, işlediği günahı terk ederek Allah’a dönüş ve yöneliş anlamlarına gelir. Tevbe kelimesi, hatadan, gûnahtan, masiyetten Allah’a dönme anlamı ile yaygın bir kullanım alanına sahiptir.¹⁰⁸

Tevbe, yaptığı gûnahtan pişman olmak, özür duygusu içerisinde hayıflanmaktır.¹⁰⁹

Tevbe, günahlardan duyulan pişmanlıktır.¹¹⁰ Masiyeti terk etmektir.¹¹¹

Tevbe, işlenen günahı derhal terk etmek sûretiyle ondan pişman olmak, bir daha o günaha dönmemeye kesin karar vermektir.¹¹²

H. Peygamber tevbeyi “pişmanlık tevbedir”¹¹³ diyerek tanımlamıştır.

Tevbe yüklenmiş olduğu fonksiyonunun çeşitli yönleri ortaya çıkarılarak birçok şekilde tanımlanmıştır. Kelâmcıların terminolojisinde tevbe, kula izafe edildiği zaman yaptığı günahlardan pişman olarak Allah’a dönmesi anlamında kullanılırken, Allah’ın fiillerine izafe edildiği zaman da nimetini ve yardımını kullarına döndürmesi anlamına gelmektedir.

Tevbenin kabul edilmesi, günahlardan kaynaklanan azabı kaldırmaktır. Şartlarını taşıyan tevbenin kabul edilmesi, Allah için bir zorunluluk olmayıp, bir lütuftur. Allah, vaat ettiği için tevbeleri kabul eder.¹¹⁴

Tevbe, insanlarla ilgili olarak günahlardan dönmeyi;¹¹⁵ Yüce Allah’a bakan yönüyle de cezâlandırmaktan vazgeçmeyi ifade eder. Yani kul rabbine yönelir, Rabbi de kulun bu yönelişini kabul eder ve onu cezâlandırmaktan vazgeçer.¹¹⁶

¹⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisân*, I, 454.

¹⁰⁸ Özarslan, Selim, *Kur’ân’da Tevbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Dergisi, XXII, Sayı 1, Elazığ, 2002, s. 355-356.

¹⁰⁹ Rağıb, *Müfredât*, s.76.

¹¹⁰ İbn Manzûr, *Lisân*, I, 454.

¹¹¹ Firuzabâdî, *Kamûs*, s. 62.

¹¹² Özarslan, *Tevbe*, s. 353.

¹¹³ İbn Manzûr, *Lisân*, I, 454.

¹¹⁴ Zümer, 39/53.

Seyyid Şerif Cürçani (v. 816 h.) tevbe, kötülen davranış ve eylemleri yapmakta ısrardan vazgeçip övülen ve beğenilen işlere kalben dönüş olarak tanımlamaktadır.¹¹⁷

Genel olarak kelâmcılar özellikle de el-Îcî (v. 756 h.) tevbe, isyan olduğu için günahı pişman olmakla birlikte gücü yettiği halde o günaha dönmeye karar vermek olarak tanımlamıştır.¹¹⁸

Kötülükleri terk etme anlamı göz önünde bulundurularak teşbihle başka bir tevbe tanımı daha yapılmıştır: “Zahmet ve acı veren elbiseyi çıkarıp faydalı elbiseyi giymektir.”¹¹⁹

Pişman olmak, yaptığı bir eylemin ya da inandığı bir düşüncenin yanlış olduğunu anlamak ve karar vermektir. Tevbe ise bu kararı pratiğe dökmek, yürürlüğe koymak, bu karara göre hatalı davranış ya da düşüncesini terk ederek, onun alternatifini olan doğru davranış ya da düşünceyi benimsemektir.

Bu tanımlardan hareketle günahkâr bir birey günahından tevbe ederse, onun tevbesi gerçekleşmiş olur. Çünkü tevbe yapmakla birey, işlediği günahından pişman olduğunu, içinde bulunduğu şimdiki zamanda ve gelecekte o günahı bir daha işlemeyeceğine karar verdiğini ve kararında da sebat ettiğini ifade etmiş olmaktadır. Yüce Allah da bu şekilde tevbe eden bireyin tevbesini kabul edeceğini vaat etmiştir.

Günahı itiraf şuuru, pişmanlık ve günahı uzaklaşmanın tevbenin asli unsurlarını oluşturmaktadır.¹²⁰ Âyetlerde de tevbeden bahsedilirken şöyle buyrulmaktadır:

“Ey inananlar! Yürekten tevbe ederek Allah’a dönün ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örtsün, sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koysun. Allah’ın Peygamberini ve onunla beraber olan müminleri utandırmayacağı o gün, ışıkları önlerinde ve defterleri sağlarından verilmiş olarak yürürler ve: ‘Rabbimiz!

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisân*, I, 454.

¹¹⁶ Özarlan, *Tevbe*, s. 55-56.

¹¹⁷ El-Cürçani, Ali ibn Muhammed Eş-Şerif, *et-Ta’rifât*, (Tahk: Muhammed Sıddîk El-Minşâvi), Dâru’l Fadîle tsz, s. 63.

¹¹⁸ Özarlan, *Tevbe*, s. 355.

¹¹⁹ Özarlan, *Tevbe*, s. 355.

¹²⁰ Özarlan, *Tevbe*, s. 355-356.

¹²⁰ İbn Manzûr, *Lisân*, I, 454.

Nurumuzu tamamla, bizi bağışla, doğrusu Sen her şeye kâdîrsin’ derler”¹²¹ Âyetinde yapılması istenen tevbenin nasıllığıyla ilgili olarak kullanılan “nasûh” kelimesi, “hâlis, katışıksız” mânası taşıdığı gibi “düzeltici, onarıcı” anlamına da gelir. Nush kelimesi de bu mânalarla bağlantılı olarak “öğüt vermek, nasihat etmek” demektir. âyetteki ifade, tevbenin tam manasıyla pişman olma ve bir daha pişman olduğu o işe dönmeme azmini içermesi gerektiğini göstermektedir. Kelimenin bu sözlük anlamları ve tevbede aranan şartlar dikkate alınarak mealde bu kelime “içtenlikle ve kararlılık içinde” şeklinde çevrilmiştir. Böyle bir içtenlik ve kararlılıkla yapılan tevbeye de İslâmî kaynaklarda tevbe-i nasûh denilmiştir.¹²²

Günahtan ve hatadan tevbe etmek, işlenen suçtan pişmanlık duymakla başlar, salih amel ve ibadet ile sonuçlanır. İşte o zaman bu samimi tevbe kalbi temizler, günahlarından arındırır. Bundan sonra da kalbi salih amel işlemeye teşvik eder. İşte samimi ve içten gelen kalbi uyaran, günaha dönmemesi için öğüt işlevini gören samimi tevbedir. Böyle bir tevbe gerçekleşirse Yüce Allah’ın onunla günahları örtmesi ve bu şekilde tevbe edenleri, biraz önce âyetle gözler önüne serildiği gibi kâfirlerin rezil olacakları bir günde, onları cennetlere sokması umulur. O gün Yüce Allah peygamberini ve onunla birlikte olan müminleri utandırmayacaktır.¹²³

Allah teala Tahrim sûresinin 8. âyetinde, müminlere, günahlarını affetmesi ve âhirette cennetine koyması için kendisine samimi bir şekilde tevbe etmelerini emretmektedir.

Hiz. Ömer, Abdullah b. Mes’ud, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Dahhak’a göre âyet-i kerimde zikredilen “nasuh tevbe”den maksat, kulun işlediği günah için tevbe etmesi ve bir daha ona dönmemesidir.¹²⁴

Katade ve İbn Zeyd’e göre ise “nasuh tevbesin”den maksat, samimiyetle yapılan tevbedir.¹²⁵

Âyet-i kerime, Allah’ın, kıyamet gününde Peygamberini ve onunla birlikte iman edenleri rüsvay etmeyeceğini, onların nurlarının ise önlerini ve sağ taraflarını

¹²¹ Tahrîm, 66/8.

¹²² Karaman, *Kur’ân Yolu*, V, 410.

¹²³ Kutub, *Fî Zilâl*, VI, 3618.

¹²⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XXIII, 106.

¹²⁵ Taberî, *Câmiu’l Beyân* XXIII, 108.

aydınlattığını ve onların rablerinden, nurlarının sonuna kadar devam etmesini isteyeceklerini bildirmektedir.

Mücahid, Dahhak ve Hasan-i Basri diyorlar ki: “Kıyamet gününde müminler, münafıkların nurlarının söndüğünü görünce rablerinden, kendi nurlarının devam etmesini isteyeceklerdir. Âyet-i kerime bu hususu beyan etmektedir. Müminlerin âhirette, abdest aldıkları organları parlayacak ve onları aydınlatacaktır.”¹²⁶

Yüce Allah bizi kendisine yaklaştırmak, bizi kendisine muhtaç etmek için çeşitli vesileler yaratmıştır. Meselâ, acıkma gibi bir duygu verip, bizi rızka muhtaç etmiş, Rezzak olduğunu göstermiş ve bizi bu yolla kendisine bağlamıştır. Biz de kul olarak bütün ihtiyaçlarımızı O’ndan istemiş, O’nu Rezzak olarak bilmiş, gerçek anlamda rızık verici olarak O’nu tanımışız. Demek ki, Rezzak ismi, acıkmamızı gerektiriyor.

Aynı şekilde, biz günahkârız, Allah bağışlayandır. Biz hata işliyoruz, Allah affediyor. Biz isyana kapılıyoruz, Allah mağfiret ediyor biz tevbe ediyoruz, Allah tevbemizi kabul ediyor. Allah Gafûr’dur, Afuvv’dur, Ğaffâr’dır, Tevvâb’dır. İşlediğimiz günahlar bizi Allah’ın bu isimlerine götürüyor, bizi O’na yöneltiyor. Böylece Allah’ı Gafûr ve Gaffâr isimleriyle tanımış oluyoruz.¹²⁷

2.4. ĞÂFİR – ĞAFFÂR - ĞÂFÛR - ĞUFRÂN

Bir şeyi örtmek, gizlemek, ıslah etmek, bir kimseyi bağışlamak, yara artmak anlamındaki “ğ-f-r” kökünden türeyen gâfir, affeden, bağışlayan demektir. Ğâfûr ve ğaffâr kelimeleri, gâfir kelimesinin mübalâğalı şekli olup, çok affeden, çok bağışlayan anlamındadır. Zû mağfiret, (mağfiret sahibi) affedip bağışlayan; vâsiu’l-mağfire (affi geniş) bolca affeden; ehlü’l-mağfire (mağfiret ehli) affedici; hayru’l-ğâfirîn, bağışlayanların en hayırlısı demektir.¹²⁸

Bu kelimeler, Allah’ın sıfatı olarak; tevbe eden, af ve mağfiret dileyen kullarını bağışlayan, çok affeden, günahlarını silen, tekrar tekrar affeden demektir.

¹²⁶ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XXIII, 105-107.

¹²⁷ Gümüshânevî, A. Ziyaüddîn, *Esmâü’l Hüsnâ*, Ailem Yay, İstanbul, 2008, s.161-165; Cemal, İzzeddîn, *Ayet ve Hadislerle, El- Esmâü’l- Hüsnâ*, (Çev: Abdurrahman Poyraz), Ravza Yay., İstanbul, 2000, s. 311.

¹²⁸ Karaman, *Dini Kavramlar*, s.192.

İnsanların günahları ne kadar çok ve büyük olursa olsun tevbe ettikleri takdirde yine Allah onları affeder.

Gâfir sıfatı, Kur’ân’da, “zenb” kelimesi ile birlikte bir âyette izafet terkibi “ğâfirü’z-zenbi”¹²⁹ yani (Allah için) “günahı bağışlayandır” şeklinde geçmiştir.

Gafûr sıfatı, 91 âyette, çoğunlukla “rahîm”, bazen “vedûd”, “azîz”, “şekûr”, “afüvv” ve “halîm” isimleriyle birlikte geçmektedir: “...Gerçekten Allah gafûrdur, rahîmdir.”¹³⁰; “...Allah, gafûrdur, halîmdir.”¹³¹; “...Allah, çok affedici (afüvv) gâfûrdur.”¹³²; “...Allah, azîzdir, gafurdur.”¹³³; “...Allah, gafurdur, şekûrdur.”¹³⁴; “...O, gâfûrdur vedûddur.”¹³⁵; “Rabbın gafûrdur, rahmet sahibidir.”¹³⁶; “(Ey Peygamberim!) Kullarıma haber ver; gerçekten ben çok bağışlayan çok merhamet edenim.”¹³⁷

Gafûr isminin çoğunlukla “rahîm” ismiyle birlikte geçmesi, Allah’ın mağfiretinin, merhametinin çokluğu sebebiyle olduğunu ifade eder. Nitekim bir âyette “(Ey Peygamberim!) âyetlerimize îmân edenler sana geldikleri zaman ‘size selam olsun de, Rabbiniz rahmeti kendi üzerine yazdı. Sizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar da sonra ardından tevbe eder, kendini düzeltirse, muhakkak ki O, gafûrdur, rahîmdir’ ”¹³⁸ buyurmuştur. Âyet, tevbe eden, kendini düzelden kulunu affedeceğini bildiriyor. İnsan ne zaman günah işleyip af-mağfiret istese Allah onu bağışlar.

Gaffâr sıfatı, 4 âyette geçmektedir. “Bilin ki O azîzdir, gaffârdır.”¹³⁹; “O gaffârdır.”¹⁴⁰; “Ve Ben, tevbe eden, îmân edip sâlih amel işleyen, sonra doğru yola gelen kimseye karşı elbette çok bağışlayıcıyım.”¹⁴¹

¹²⁹ Mü'min, 40/3.

¹³⁰ Bakara, 2/173.

¹³¹ Âl-i İmrân, 3/155; Mâide, 5/101.

¹³² Hac, 22/60.

¹³³ Fâtır, 35/28.

¹³⁴ Şûrâ, 42/23.

¹³⁵ Burûc, 85/14.

¹³⁶ Kehf, 18/58.

¹³⁷ Hicr, 15/49.

¹³⁸ En'âm, 6/54.

¹³⁹ Sâd, 38/66.

¹⁴⁰ Nûh, 71/10.

¹⁴¹ Tâ-hâ, 20/82.

Hayru'l-ğâfirîn sıfatı, bir âyette geçmiştir: “(Musa)... Sen bizim velimizsin, bizi bağışla, bize merhamet et ve Sen bağışlayanların en hayırlısısın. (demıştır)”¹⁴²

Vâsiu'l-mağfiret sıfatı, bir âyette geçmiştir: “...Gerçekten senin Rabbin, mağfireti geniş olandır...”¹⁴³

Zû mağfiret sıfatı, iki âyette geçmiştir: “... Gerçekten senin Rabb'in insanların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir...”¹⁴⁴ “...Gerçekten senin Rabb'in elbette mağfiret sahibidir...”¹⁴⁵

Ehlü'l-mağfiret sıfatı bir âyette geçmiştir: “...O, takva ve mağfiret ehlidir.”¹⁴⁶

Allah insanları mağfiretine çağırır.¹⁴⁷ Allah'ın af ve mağfiret alanına girmeyen hiçbir insan ve hiçbir günah yoktur. Yeter ki insan O'na yönelsin, tevbe etsin ve O'ndan bağış dilesin.¹⁴⁸ Allah'ın bu vasfı; Kur'ân'da, “ğafira - yağfıru” fiiliyle de ifade edilmiştir. Buna şu âyetleri örnek olarak zikredebiliriz: “...Allah dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder...”¹⁴⁹; “...Günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir?...”¹⁵⁰; “Ey Mü'minler! Allah'a karşı gelmekten sakının, doğru söz söyleyin ki Allah işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın...”¹⁵¹; “(Tarafımdan) de ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar...”¹⁵²

2.5. KEFFÂRET

Keffâret, K-F-R fiilinden türetilmiş Arapça bir kelimedir. Kefera fiili sözlükte örtmek, bürümek, kaplamak anlamlarına gelir. Toprakla tohumu örttüğü için çiftçiye, her şeyi karanlığıyla örttüğü için geceye “kafir” denilir. Fethalı olarak

¹⁴² A'râf, 7/155.

¹⁴³ Necm, 53/32.

¹⁴⁴ Ra'd, 13/6.

¹⁴⁵ Fussilet, 41/43.

¹⁴⁶ Müddessir, 74/56.

¹⁴⁷ Bakara, 2/221.

¹⁴⁸ Zümer, 39/53.

¹⁴⁹ Bakara, 2/284.

¹⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/135.

¹⁵¹ Ahzâb, 33/70-71.

¹⁵² Zümer, 39/53.

okunduğunda etrafını kaplamak sarmak anlamındadır.¹⁵³ Kâfirin kâfir diye adlandırılması, gerçeği gizleyip örtmesinden dolayıdır.¹⁵⁴ Aynı kökten türeyen keffera fiili Kur’ân-ı Kerîm’de günahları örtmek anlamında kullanılmıştır.¹⁵⁵ Keffâret masdar gibi kullanılsa da “keffar” mübalağa isminin müennesi olup asıl manası örtücü ve imha edici demektir. Arapçada keffâret, günahları telafi etme, ortadan kaldırma anlamına gelen İbranice “kappara” ve onun kökü olan “kipper” den geçtiği ileri sürülmektedir.

Keffâret, bir tür cezâyı telafi etme yoludur. Allah Teâlâ, bazı kusurları ve günahları birtakım işleri ve tasaddukları vesile ederek affeder. Keffâret bu vesilelerden biridir.

İslâm hukukunda keffâret, dinin belirli yasaklarını ihlal eden kimsenin hem cezâ hem de Allah’tan mağfiret dilemek maksadıyla yükümlü tutulduğu mali veya bedeni nitelikli ibadetlerin genel adıdır.¹⁵⁶

Bir fıkıh terimi olarak keffâret, sözlük anlamına yakın olarak, oruç ve yeminin bozulmasında, zıharda, hac cinâyetlerinde ve hata ile öldürmelerde, günahı affettirmek için meşru kılınan ibadet mahiyetindeki davranışlardır.¹⁵⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de, keffâret kelimesi ıstılah manasında iki yerde geçmektedir.¹⁵⁸

3. KUR’ÂN’DA AFFIN ZİDDİ OLAN KAVRAMLAR

3.1. GAZAP

Gazap, Yüce Allah’a nisbet edilen haberi sıfatlardan biridir.

Sözlükte “öfkelenmek, kızmak” anlamında masdar ve “öfke, kızgınlık” anlamında isim olarak yer alan gazab (gadab) kelimesi Kur’ân’da türevleriyle birlikte yirmi dört âyette geçmektedir.¹⁵⁹ Bunların on dokuzunda Allah’a, diğerlerinde ise kula nisbet edilmiştir. Râgıb el-İsfahânî (v. 425 h.), Allah’a gazap nisbet edilmesini

¹⁵³ İbn Manzûr, *Lisân*, V, 3899.

¹⁵⁴ Karaman, *Dini Kavramlar*, s. 369.

¹⁵⁵ Ali İmrân, 3/193; Maide 5/45, 65; Muhammed, 47/2.

¹⁵⁶ Yaran, Rahmi, “*Keffâret*”, DİA, İstanbul, 1998, XVII, 179.

¹⁵⁷ Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Ahmet Efe ve Dğr.), Feza Yay. İstanbul, 1994, IV, 306; Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VIII, 472.

¹⁵⁸ Maide, 5/89-95.

¹⁵⁹ Üzümlü, İlyas, “*Gazap*”, DİA, İstanbul, 1996, XIII, 435.

başkası adına intikâm alması, yani kullar arasındaki haksızlıklardan ötürü suçluyu cezâlandırması şeklinde yorumlamıştır.¹⁶⁰ Ebü'l-Bekâ (v. 891 h.) ise mutlak olarak gazaba, “gazap edilene zarar vermeyi murat etmek” şeklinde mâna vermiştir. Allah’a izafe edildiği âyetlerde gazap “lanet etmek, rahmetinden uzaklaştırmak, azap etmek, yoksulluğa, zillete ve helake mâruz bırakmak” gibi anlamlara gelir.

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın gazabı çeşitli azap türleriyle birlikte anlatılırken aynı zamanda O’nun kimlere ve niçin gazap ettiğine de temas edilir. Buna göre kasıtlı olarak bir mümini öldüren,¹⁶¹ savaştan kaçan¹⁶² kimseler, Allah hakkında kötü -zan besleyen münafık, müşrikler¹⁶³ ve irtidad edenler¹⁶⁴ ilâhî gazaba mâruz kalmışlardır. Bunların dışında genellikle Yahûdiler ilâhî gazaba hedef teşkil etmişlerdir. Bunun başlıca sebebi ise gerçeği bildikleri halde kıskançlıkları ve şerir oluşları yüzünden hakka tâbi olmamalarıdır. Hz. Mûsâ vasıtasıyla birçok felâketten kurtarılıp sayısız nimetlere kavuşturulmaları ve ciddi bir şekilde uyarılmalarına rağmen yine azgınlık göstermeleri, buzağıya tapınmaları, kendi mukaddes kitaplarını da onaylayan son ilâhî vahiy geldiğinde, “kalplerimiz perdelidir” demek sûretiyle bile bile onu inkâr etmeleri gibi hususlardır.¹⁶⁵

Gazap kavramı, Kur’ân’da ve hadislerde hem Allah’a, hem Peygamber’e ve hem de diğer insanlara nispet edilerek kullanılmıştır. Bir kudsî hadise göre Allah, “rahmetim gazabımı geçmiştir (kuşatmıştır)” buyurur.¹⁶⁶ Kur’ân’da mü’minlerin üstün özellikleri sayılırken öfkelenedikleri zaman bile kusurları bağışladıklarından¹⁶⁷ övgüyle söz edilmektedir.

3.2. AZAB

Allah’ı tanımayanlara veya O’nun emirlerine karşı gelenlere dünyada ve âhirette verilen ilâhî cezâ, Kur’ân’da daha çok ahiret azabı için kullanılmaktadır.¹⁶⁸

Arapça’da azâb “terketmek, vazgeçmek, vazgeçirmek” gibi mânalara gelen

¹⁶⁰ Rağıb, *Müfredât*, s. 379.

¹⁶¹ Nisâ, 4/93.

¹⁶² Enfâl, 8/16.

¹⁶³ Fetih, 48/6.

¹⁶⁴ Nahl, 16/106.

¹⁶⁵ Bakara, 2/57-61; 88-92; A’râf 7/152; Tâhâ 20/80-90.

¹⁶⁶ Müslim, *Tevbe*, 14-16.

¹⁶⁷ Ali İmrân, 3/134.

¹⁶⁸ Çimen, Abdullah Emin, *Niçin Helak Oldular*, Akademi Yayınları, İzmir, 2008, s.128.

“azb” kökünden isim olup “işkence, eziyet ve elem” anlamında kullanılır. Elem ve ıstırapların bir kısmı beden, bir kısmı da ruh üzerinde etkili olduğuna göre azap hem maddî hem de mânevi bir elem ve cezâ niteliği taşır.

Azap kavramı, Kur’ân’da türevleriyle birlikte 490 defa geçmektedir. Daha çok ilâhî emirlere karşı gelenlere verilen cezânın adı olarak kullanılır. Kur’ân-ı Kerîm’de azap mânasında geçen başka kelimeler de vardır. Bunlardan en çok tekrarlananları nâr, cehennem, ricz, be’s ve ikâbdır. İlgili âyetlerin incelenmesi sonucunda azabın dünyada, kabir hayatında ve âhirette olmak üzere üç aşamada gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Kâinatın yegâne yaratıcısı, yöneticisi ve dolayısıyla sahibi olan Allah kullarından dilediğine azap etmeye muktedir olmakla birlikte¹⁶⁹ O, azabının inkâra ve isyana karşılık olduğunu bildirmiştir.¹⁷⁰ İlâhî buyrukları tanımayanlara, peygamberlerini alaya alıp yalanlayanlara, kâfirlere, fâsıklara, zulüm ve haksızlık yapanlara, hak dine girdikten sonra dönenlere işledikleri günahlar sebebiyle bir cezâ ve azap olmak üzere çeşitli felâketler gönderilerek dünyada helak edildikleri, muhtelif âyetlerde beyan edilmiştir. Bilhassa Nûh, Hûd, Salih, Lût ve Şuayb peygamberlerin inkârcı kavimleri çeşitli şekillerdeki felâketlerle azaba uğratılmış, kalblerinde hastalık olan kişiler olarak nitelenen bu kişilerin¹⁷¹ kimi yerin dibine geçirilerek, kiminin üzerine gökten taş yağdırılarak azaba maruz bırakılmıştır.¹⁷² Kimi suda boğularak,¹⁷³ kimine yağmur felâketi verilerek¹⁷⁴ maddî cezâyâ çarptırılmıştır. Kur’ân’a inanmayan Ehl-i kitap ile münafıklarda olduğu gibi kimine de zillet damgası vurularak kıyamete kadar manevî azaba mâruz bırakılmıştır. Yine Kur’ân-ı Kerîm kâfirlerin sahip olduğu gelip geçici dünya nimetlerinin aslında kendileri için bir azap olduğunu¹⁷⁵ haber vermiştir. Bu şekilde maddî imkânların insan bedenine haz vermesine karşılık ruhu için ıstırap kaynağı olabileceği, manevî mutluluğun madde ile değil Allah’a bağlanmakla gerçekleşeceği ve Allah yolunda harcanmayan servetin sahibini azaba sürükleyeceği anlatılmak istenmiştir.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Mâide, 5/40; Ankebût, 29/21.

¹⁷⁰ A’râf 7/96; Tevbe, 9/ 95; Yûnus, 10/8,

¹⁷¹ İzutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Çev: Selahattin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul, 1991, s.176.

¹⁷² Ankebût, 29/40.

¹⁷³ İsrâ, 17/ 103.

¹⁷⁴ A’râf, 7/84.

¹⁷⁵ Tevbe, 9/85.

¹⁷⁶ Tevbe, 9/35.

İman edip ilâhî buyruklara uyanların dışında kalan insanlar ve cinler, inkârlarının derecesi ve günahlarının büyüklüğüne bağlı olarak asıl azabı âhiret âleminde göreceklerdir.¹⁷⁷ Bu azap tekrar dirilişle başlayacak ve cehenneme girişle son şeklini alıp devam edecektir. Yine Kur’ân’da belirtildiğine göre peygamber gönderilmeyen topluluklara azap edilmeyecektir.¹⁷⁸ Buna karşılık Allah’ın huzuruna çıkacaklarına inanmayıp âyetlerini inkâr eden kâfirler, Kur’ân’a sırt çeviren Yahûdiler, Hristiyanlar, münafıklar, müşrikler, peygamberlerin bir kısmına inanıp diğerlerini inkâr edenler şiddetli azaba uğratılacaklardır.¹⁷⁹ Bunların yanında yetimlerin mallarını haksız yere yiyen, mümini kasten öldüren, iffetli kadınlara iftira eden ve Kur’ân’da belirtilen sınırları (hudûdullah) aşp peygamberlerin bildirdiklerine aykırı davranan -büyük günah sahibi- müminler de azaptan kurtulamayacaklardır.¹⁸⁰ Sözü edilen bu zümreler, kısaca kâfirler ve âsi müminler, azaplarını Allah’ın dilediği sürece kalacakları cehennemde çekeceklerdir.¹⁸¹

"Acıklı, büyük, şiddetli, aşağılayıcı, sürekli, uzun süreli" gibi nitelikler taşıyan cehennem azabının kâfirler için "ahkâb" adı verilen uzun devirler süreceği, bunun kâinatın ömrü kadar sürekli olacağı, fakat ilâhî iradeye bağlı olarak sürenin uzatılıp kısaltılabileceği,¹⁸² Kur’ân’da verilen bilgiler arasında yer alır.¹⁸³

Kur’ân’da azabın keyfiyetini veya derecesini belirten âyetlerde de, kâfirler için “büyük, alçaltıcı, acıklı,¹⁸⁴ şiddetli,¹⁸⁵ sürekli¹⁸⁶ ve kötü”¹⁸⁷ bir azâb olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁸

İnsanların birbirlerine yaptıkları kötü muâmele de “azap” kelimesi ile ifâde edilmiştir. Meselâ Firavun’un İsrâîl oğullarının erkek çocuklarını öldürmesine “azap” denilmiştir.¹⁸⁹

¹⁷⁷ Nisâ, 4/145; Nahl, 16/88.

¹⁷⁸ İsrâ, 17/15.

¹⁷⁹ Âl-i İmrân, 3/151; Nisâ, 4/139, 145, 161, 172; Mâide, 5/72-73; Kehf, 18/ 105-106; Ahzâb, 33/73.

¹⁸⁰ Nisâ, 4/10, 14, 93, 97; Mâide, 5/94-95; Nûr, 24/23, 63.

¹⁸¹ Hûd, 11/106-107; en-Nebe' 78/23.

¹⁸² En'âm, 6/128; Hûd, 11/107; Nebe', 78/23.

¹⁸³ Yavuz, Yusuf Şevki, “Azap”, DİA, İstanbul, 1991, IV, 433.

¹⁸⁴ Bakara, 2/7, 90, 104.

¹⁸⁵ İbrâhim, 14/2.

¹⁸⁶ Mâide, 5/37.

¹⁸⁷ A'râf, 7/165.

¹⁸⁸ Yavuz, “Azap”, IV, 433.

¹⁸⁹ A'râf, 7/141.

Azâb'ın zıddı rahmet'tir. Yüce Allah, "...azabıma dilediğimi uğrattırım, rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır..."¹⁹⁰ Buyurmuştur.

3.3. CEZÂ

Sözlükte isim olarak "bir şeyin bedeli ve karşılığı", masdar olarak da "iyi veya kötü olan bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek" anlamına gelir. Cezâ hem sevab hem de ikab manasında kullanılmıştır.¹⁹¹ Cezâ kelimesi, hem mükâfatlandırmak hem de müeyyide uygulamak anlamına gelmektedir.¹⁹²

İslâm literatüründe cezânın terim olarak biri genel, diğeri özel olmak üzere başlıca iki mânada kullanıldığı görülür. Sözlük anlamıyla da bağlantılı olan genel anlamda cezâ, dünyevî veya uhrevî mahiyette özendirici ya da caydırıcı müeyyideden ibarettir. Özel anlamda ise dünyada hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddî ve manevî müeyyideyi ifade eder. Bu mânadaki cezâyı Arap dilinde "ukubet" kelimesi, cezâ hukukunda ise "el-fikhü'l-cinâî" veya "et-teşrîu'l-cinâî" terimleri karşılamaktadır.¹⁹³

Cezâ kelimesi türevleriyle birlikte Kur'-ân-ı Kerîm'de 100'ü aşkın âyette geçmekte, aynı mahiyette olmak üzere muhtelif hadislerde de kullanılmaktadır.¹⁹⁴

İslâm dini iman, ibadet, muamelât ve ahlâk alanlarındaki prensiplerin uygulanmasını sağlamak, bunlarla ilgili emir ve yasakların ihlâlini önlemek, ferdî ve içtimaî hayatı bütün yönleriyle ıslah etmek amacıyla gerek dünya gerekse âhiret hayatına yönelik olarak birtakım özendirici veya caydırıcı tedbirler almıştır. Bu tedbir ve müeyyidelerin tamamı cezâ kavramının kapsamı içindedir.

Cezânın çeşitleri ahirete ve dünyaya bakan yönleriyle iki kısma ayrılır.

1-Dünyevî cezâ

2-Uhrevî cezâ

Dünyevî cezâ deyince kişinin dünyada yaptığı bir takım olumsuz hatâ

¹⁹⁰ A'râf, 7/156.

¹⁹¹ Rağıb, *Müfredât*, s. 106.

¹⁹² İbn Manzûr, *Lisân*, I, 143.

¹⁹³ Udeh, Abdu'l-Kâdir, *et-Teşrîu'l-Cinâri-İslâmî Mukannen bi'l-Kânûni'l-Vad'i*, Dâru'l- Arabî, Beyrut (tsz.), I, 609.

¹⁹⁴ Bardakoğlu, Ali, "Cezâ", DİA, İstanbul, 1993, VII, 472.

türünden davranışları sonucu âcilen karşılığını görmesi halidir. Bu gördüğü karşılık aslında kişinin kendi amellerinin neticesidir. Biz her ne kadar dünyevî cezâ deyince olumsuz neticeler zikredecek ve ona göre misâller vereceksek de, bunun aksine bazen insanların yaptığı işlerin iyi neticelerini de görmeleri yine bu nevi cezânın içerisine dâhil edilebilir. Şimdi biz mücâzat türünden olan dünyevî karşılıkla ilgili bazı misâller ve izahlar vermek istiyoruz.

Musibetlerden çoğunun, kusurlarımızın cezâsı olduğunu beyan eden birçok âyet vardır. “Uhud savaşında sizden yetmiş kişinin şehid olmasına karşılık daha önce, Bedir’de kâfirlerden bunun iki katı, yetmiş ölü, yetmiş yaralı ve esir olmuşken, siz peygamber bizimle ve biz de Müslüman iken bu musibet bize nereden geldi.” dediniz. Onlara de ki: ‘O kendi tarafımızdandır. Peygamber’e itâat etmeyip, mevzilerinizi terkiniz yüzündendir.’ ”¹⁹⁵

“Sana gelen her iyilik Allâh’tandır, sana gelen her fenalık da kendindendir”¹⁹⁶ gibi âyetler bu hususta en güzel misâlleri teşkil etmektedir.

Yüce Rabbimiz: “Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez.”¹⁹⁷ Yani o nimete nail oldukları zaman, kendilerinde ona vesile olan güzel ahlâk ve amellerini değiştirmedikçe Allah’ın o nimetini onlardan alması âdeti değildir. Onun sünneti enfüsî sebeplerle verdiği nimeti almayı yine enfüsî sebeplere bağlamıştır.

Dünyada insanların başına gelen fitne ve fesâd, yine insanların kendi kötülükleri sebebiyle olmaktadır. Allâh nizamını ona göre kurmuştur: “İnsanların kendi ellerinin kazandığı şeyler yüzünden karada ve denizde fesat meydana çıktı ki Allah, işledikleri günâhlarının bir kısmının cezâsını dünyada onlara tattırsın.”¹⁹⁸ “Bu fitne sadece zâlimleri bulan bir fitne de değildir.”¹⁹⁹ O zâlimlerin işlerine fiilen, iltizâmen veya iltihâken taraftar olarak, mânen iştirak ettikleri için bütün cemiyet aynı fitneyle sarsılır.

¹⁹⁵ Âl-i İmrân 3/165.

¹⁹⁶ Nisâ, 4/49.

¹⁹⁷ Ra'd, 13/11.

¹⁹⁸ Rum, 30/41.

¹⁹⁹ Enfâl, 8/25.

Bundan anlaşılıyor ki, herkesi içine alan fitneler, yalnız fitnenin sebebi, günâhı işleyenlerin cezâsı olmayıp, gaflette onlara imkân veren cemiyetin de cezâsıdır.

Uhrevî cezâ deyince de yapılan fiillerin neticesinin bu dünyadan daha ziyade tecîlen kabre veya âhiretin diğer merhalelerine bırakılmasıdır.

Bu böyle olabildiği gibi bazen yapılan bir fiilin hem bu dünyada ve hem de âhirette karşılığı olabilmektedir.²⁰⁰ “Allah’a ve peygambere savaş açanların ve yeryüzünde kargaşa çıkaranların cezâsı ya öldürülmeleri, ya idam edilmeleri, ya sağlı sollu birer el ve ayaklarının kesilmesi ya da yaşadıkları yerlerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki perişanlıklarıdır. Ahirette ise, kendilerini ağır bir azap beklemektedir”²⁰¹ âyetinde bu durum ifade edilmiştir. Yani dünyada başlarına gelen bu cezâ, ahiretteki azabı kendilerinden uzaklaştırmıyor, diğer bazı hadlerde olduğu gibi suçu temizlemiyor. Bu cezânın büyüklüğü ve suçun şiddeti sebebiyle böyledir.²⁰²

Bu dünyada yapılan eylemlerin karşılığı âhirette mutlaka görülecektir. Bu karşılık ya cezâ ya da mükâfat şeklinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre hesap sonrası hayat, cennet, cehennem ve A’râf olmak üzere üçe ayrılır. Cennet, mükâfata nail olanların, cehennem cezâyı hak edenlerin, A’râf da iki mekândan uzak tutulup geçici olarak konulmak üzere insanların kalacakları yer demektir.²⁰³

İslâm hukukunun gaye ve hedeflerini konu alan değerli eserinde Tâhir b. Âşûr (v.1973 m.), İslâm Hukukundaki cezâların şu üç gaye sebebiyle düzenlendiğini belirtir:

- a. Suçlunun uslandırılması.
- b. Mağduru razı etmek
- c. Suç işlemeye yeltenmek isteyen kimseleri niyetlerinden caydırmak²⁰⁴

²⁰⁰ Kaysıcı, Cafer, *Kur’ân’da Mükâfat ve Cezâ*, Hüner Yayınevi, Konya, 2006, s. 26-27.

²⁰¹ Maide, 5/33.

²⁰² Kutub, *Fî zilâl*, II, 877-878.

²⁰³ Demirci, Muhsin, *Kur’ân’ın Temel Konuları*, İFAV yay., İstanbul, 2008, s. 344.

²⁰⁴ Şimşek, M. Sait, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 298.

3.4. İNTİKÂM

Sözlükte “cezâlandırmak, kınamak, bir işi kerih görüp ayıplamak, yadırgamak, çabuk yemek “gibi anlamlara gelen (n-k-m) kökünden türeyen intikâm kelimesi “öç alma, haksızlık yapanın haksızlığa uğrayan tarafından cezâlandırılması, suç ve günah işleyeni gerektiği şekilde cezâlandırma, kötülüğe cezâ ile karşılık verme” mânasında kullanılmaktadır.²⁰⁵

“Ne-ka-me” kökü, dilde bir şeyi söz ile ya da cezâlandırmak sûretiyle reddetme manasındadır.²⁰⁶

Allah’ın sıfatı olarak “müntekîm ve zû-intikâm”; zâlimleri, zorbaları, azgınları, suç ve günah işleyenleri, önce bu davranışlarından sakındıran, hallerini düzeltmeleri için onlara mühlet veren, sonra isyana ve azgınlığa devam edenleri şiddetle cezâlandıran, mazlumun hakkını zalimden alan demektir.

Kur’ân-ı Kerîm’de 3 âyette azamet çoğulu ile “muntekimûn” şeklinde, 4 âyette de “zû intikâm” vasfı “aziz” ismi ile birlikte geçmiştir:

“..Allah’ın âyetlerini inkâr edenler (varya işte) onlar için mutlaka şiddetli bir azap vardır. Allah azizdir (hükmünde galiptir) ve intikâm alandır.”²⁰⁷; “..Kim düşmanlık ederse Allah ondan intikâm alır. Allah azizdir, intikâm alandır.”²⁰⁸; “Sakın Allah’ı, peygamberlerine verdiği sözden cayar sanma. Çünkü Allah azizdir, intikâm alandır.”²⁰⁹; “...Biz mücrimlerden intikâm alırız.”²¹⁰; “Büyük yakalama ile yakaladığımız gün, biz intikâmımızı alırız.”²¹¹; “Allah aziz ve intikâm sahibi değil mi?”²¹².

Yukarıda meâllerini zikrettiğimiz âyetlerden anlaşılacağı üzere, Allah’ın “muntekim” ve “zû intikâm” sıfatları, inkâr ve isyân edenlere yöneliktir. Allah kâfirleri, müşrikleri, münafıkları, mücrimleri, günah işleyenleri cezâlandırır. Allah zalim değildir. Hak etmeden hiçbir kuluna cezâ vermez. İsyân eden fert ve topluma

²⁰⁵ Râgıb, *Müfredât*, s. 524; İbn Manzûr, *Lisân*, VI, 4532.

²⁰⁶ Râgıb, *Müfredât*, s. 524.

²⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/4.

²⁰⁸ Mâide, 5/95.

²⁰⁹ İbrahim, 14/47.

²¹⁰ Secde, 32/22.

²¹¹ Duhân, 44/16.

²¹² Zümer, 39/37.

dünyada afetler, müsibetler ve belalar vermesi Kur’ân’da Allah’ın intikâmı olarak ifade edilmiştir.²¹³

Allah’ın “zû intikâm” sıfatının “aziz” ismi ile birlikte geçmesi, suç/günah işleyenleri cezâlandırmaya kâdir olduğunu, bundan âciz olmadığını beyan içindir. Allah’ın bu vasfı Kur’ân’da, “intekame - yentekimü” fiiliyle de ifade edilmiştir.²¹⁴ Buna şu âyeti örnek olarak zikredebiliriz: “Andolsun ki, biz senden önce peygamberleri kavimlerine gönderdik. Onlara deliller getirdiler ve biz suç işleyenlerden intikâm aldık. Müminlere yardım etmek, üzerimize borç idi.”²¹⁵

Elmalılı Muhammed Hamdi, intikâmın²¹⁶ Allah’a izafe edildiği âyetlerden birini tefsir ederken intikâmın sıradan bir intikâm olmadığını, bir cinâyetin cezâsını vererek cinâyeti işleyenin yenilgiye uğratılacağı bir intikâm şeklinde açıklar. Bütünüyle hakikat, hikmet ve izzet olan ve sonsuz bir kudretin ve iradenin gereği bulunan ve hiçbir noktada cehâletle ilişkisi bulunmayan, çok hakîmâne bir intikâmdır.²¹⁷

Hadislerde ise kelime aynı anlamda hem Allah’a hem Peygamber’e ve diğer insanlara nisbet edilmektedir. Buhârî (v. 256 h.), el-Camiüs-Sahîhte hadler konusundaki hadislerle ayırdığı kitabın onuncu bab başlığını “İkâmetü’l-hudûd ve l-intikâm li-hurumâtillâh” şeklinde koymuştur. Burada intikâm kelimesini “yasal cezâ” anlamında -hemen hmen bütün hadis mecmualarında yer alan bir hadiste- Hz. Âişe, Resûlullah’ın hoşgörüsünden söz ederken şöyle demektedir: “Allah’ın resulü kendi şahsiyle ilgili olarak hiç kimseden intikâm almazdı, fakat eğer Allah’ın bir yasası çiğnenmişse Allah için bunu cezâlandırır.”²¹⁸

²¹³ A’râf, 7/136; Hicr, 15/79; Rûm, 30/47.

²¹⁴ Karaman, *Dini Kavramlar*, s.498.

²¹⁵ Rûm, 30/47.

²¹⁶ Ali İmrân 3/4.

²¹⁷ Yazır, *Hak Dini*, I, 297.

²¹⁸ Çağrı, Mustafa “İntikam” DİA, İstanbul, 2000, XXII, s.356.

3.5. TA'ZİR

Sözlükte “azarlamak, kınamak, terbiye etmek, birine yardım etmek”²¹⁹ gibi anlamlara gelen ta’zîr bir fıkıh kavramı olarak, kısas-diyet ve had cezâları dışında kalan cezâların genel adıdır.²²⁰

Ta’zir, kişiye zararlı olan şeyleri ondan çekip almak sûretiyle yardım etmektir. ²²¹ Hz. Peygamber (s.a.v.), “kardeşin zâlim de olsa, mazlum da olsa ona yardım et” buyurmuş; “mazluma yardım edeyim ama, zâlime nasıl yardım edeyim?” sorusuna cevaben de, “onun zulmüne engel olarak ona yardım et!” demiştir.²²²

İslâm hukukunda bazı suçlar ve bunlara tatbik edilecek cezâlar nasslarla belirlenmiştir. Bunlara had cezâları denir. Adam öldürme ve müessir fiillerde ise, fiilin şekline veya mağdurun ya da velisinin tavrına göre kısas veya diyet cezâ olarak kabul edilmiştir. Bunların dışında kalan suçların ve bunlara uygulanacak cezâların belirlenmesi, kanun koyucunun takdirine bırakılmıştır. Daha kapsamlı ve çeşitli ta’zîr suçları ve cezâları, zamana ve şartlara göre değişebilen bir karakter arz ederler.

Cezâî müeyyide olan ta’zîrlerin nitelik ve ilkeleri, kanûnî ve şahsî olması; genel ve süreklilik arzetmesi; yetkili kişiler tarafından uygulanması; caydırıcı ve uygulanabilir olması; suç-cezâ dengesinin gözetilmesi ve cezâlandırmada adalet ve hakkaniyet ölçülerine riâyet edilmesi şeklinde sıralanabilir.²²³

İslâm hukukçuları ta’zîr cezâlarını Allah hakkı (kamu hakkı) ve kul hakkı (şahıs hakkı) ile ilgili ta’zîr olmak üzere iki kısımda ele almaktadırlar.²²⁴

Kamu hakkıyla ilgili ta’zîr cezâları, toplumun maslahatına dönük gerçekleştirmek veya topluma gelebilecek zararları bertaraf etmek üzere uygulanan cezâlardır. Bu tür cezâlarla bütün toplumun yararının gözetilmesi hedeflendiğinden, “Allah hakkı” olarak nitelendirilmiştir.

²¹⁹ Râgıb, *Müfredât*, s. 351.

²²⁰ Karaman, *Dini Kavramlar*, s. 624.

²²¹ Râgıb, *Müfredât*, s. 333.

²²² İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 2925.

²²³ Karaman, *Dini Kavramlar*, s. 624.

²²⁴ Yüksel, *Af*, s. 215.

Kul hakkıyla ilgili ta'zîr cezâları, belli kişilerin yararını temin etmeye dönük cezâlardır. Bununla birlikte, kamu hakkı ve şahıs hakkıyla ilgili cezâları kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü bir suç tamamen kamuya veya belirli bir kişiye yönelik olarak işlenebileceği gibi, suçta bazen her iki hakkın ihlâli de söz konusu olabilir hatta bunlardan birinin ağırlık kazandığı durumlar da zuhur edebilir. Kamu hakkı ve kul hakkı ayrımı, ta'zîr cezâsında affın geçerli olup olmaması noktasında da önemli bir yere sahiptir.²²⁵

²²⁵ Yüksel, *Af*, s. 215.

İKİNCİ BÖLÜM

1. AFFIN KAPSAM VE SINIRLARI

1.1. AFFETME YETKİSİ

Akıl ve sağduyudan çok duygularının etkileriyle davranma eğiliminde olan Câhiliye toplumunda kötülüğü kötülükle karşılamak genel bir uygulama idi. Bunun aksine davranış, çoğunlukla zayıflık ve acziyet işareti sayıldığından insanlar aftan ziyade cezâlandırma yolunu tercih ederlerdi. Buna karşılık Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın affediciliği ve mağfireti çeşitli vesilelerle ifade edilerek affın ilâhî bir sıfat ve yüksek bir ahlâkî meziyet olduğu kesin olarak ortaya konmuştur. Yine Kur'ân'a göre bir kötülüğün karşılığı ona denk bir cezâdır²²⁶ ve bu adaletin gereğidir. Hiçbir suçlu, birine vermiş olduğu zarardan veya suçunun karşılığı olarak ilgili kanunlarda gösterilen cezâdan fazlasıyla cezâlandırılmaz. Çünkü bu zulümdür. Buna karşılık haksızlığa uğrayan taraf suçluyu bağışladığı takdirde, “onu mükâfatlandırmak Allah'a düşer.”²²⁷ Zira bağışlayan kişi adaletin yerine getirilmesinden gönüllü olarak vazgeçmiş ve affetmekle bir ihsanda bulunmuştur. Affetmek, İslâm'da bütün faziletlerin temelini teşkil eden takvaya en yakın meziyettir.²²⁸ Bu sebeple Kur'ân'da Müslümanlar bu fazilete çağırılırken, “onlar affetsinler, hoş görsünler. Allah'ın sizleri bağışlamasını istemez misiniz?”²²⁹ buyurulmaktadır.

Belli başlı hadis kitaplarında af konusuna özel bölümler (bablar) ayrılmış ve bu bölümlerde Hz. Peygamber'in affediciliği, Müslümanların birbirlerinin hatalarına, özellikle kadınlara, çocuklara ve yetimlere karşı affedici, müsamahakâr olmaları, devlet adamlarının affa önem vermeleri, müşriklerin, Müslümanlara kötülük edenlerin ve zimmi'lerin affedilip edilemeyeceği gibi konulara dair pek çok hadis zikredilmiştir. Ayrıca en eski dönemlerden itibaren özellikle edep ve mev'iza türünde yazılmış ahlâk kitaplarında af konusuna da yer verilerek ilgili âyet ve hadisler kaydedilmiş, selef âlimlerinin, sûfilerin, hatta bazı kitaplarda Pisagor, Sokrat,

²²⁶ Şûra, 42/40.

²²⁷ Şûrâ, 42/40.

²²⁸ Bakara, 2 / 237.

²²⁹ Nûr, 24/22.

Eflatun, Aristo, Enûşîrevân gibi eski filozof ve düşünürlerin af konusundaki hikmetli sözlerinden nakiller yapılmıştır.

İslâm ahlâkçıları affetmeyi Müslümanlar arasında riâyet edilmesi gereken bir din kardeşliği görevi ve hakkı olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim din kardeşliği haklarının sıralandığı eserlerde yer alan konular arasında çoğunlukla “af ve öfkeye hâkim olma” veya “af ve hoş görme (safh)” gibi başlıklar da bulunur. Bu münasebetle üzerinde durulan en önemli tartışma konusu, hangi suçların affedilebileceği veya edilemeyeceği meselesidir. Bir kişiye karşı kötülük ve haksızlık yapan kimsenin haksızlığa uğrayan tarafından affedilebileceği, üstelik bunun bir fazilet olduğu hususunda bütün ahlâkçılar görüş birliğine varmışlardır. Bir suçlunun, haksızlığa uğrayan taraf rıza göstermedikçe, başka herhangi bir kişi veya kuruluşça affedilemeyeceği de yine ittifakla benimsenmiştir. Dinî vecibelerini ihmal etmek veya dinî yasakları çiğnemek sûretiyle kötülük yapmakta olan bir Müslümanın öteki Müslümanlarca af ve müsamaha ile karşılanıp karşılanamayacağı hususu tartışmalıdır. Gazzâlî’nin (v. 505 h.) belirttiğine göre, Ebû Zer el-Gıfârî’nin öncülüğünü ettiği bir topluluk, bu nevi kötülüklerde ısrar edenlerle dostluk ve arkadaşlık ilişkilerinin kesilmesi gerektiğini savunurken, Ebü’d-Derdâ ve Hakîm et-Tir-mizî gibi sûfîlerin oluşturduğu ve Gazzâlî’nin de iştirak ettiği diğer bir grup ise af ve müsamahadan yana olmuştur.²³⁰ Onlara göre Kur’ân’da da kötü kişilerden değil, onların işledikleri fenalıklardan uzak durmak gerektiğine işaret edilmektedir.²³¹

Kur’ân’da ve hadiste yer alan konuyla ilgili açık naslara göre, şirk hariç olmak kaydıyla, Allah’ın affını sınırlandırmak mümkün değildir. Bununla birlikte ilâhî affın bazı şartlarla kayıtlı olup olmayacağı konusu kelâm mezhepleri arasında tartışılmıştır. Bu sebeple kelâm kaynaklarında, ilâhî affın sınırlı olup olmadığı ve bu affın adâlet ilkesiyle ilişkisi gibi konular etrafında yapılmış bazı tartışmalar bulunmaktadır. Selef ulemâsı ile Ehl-i sünnet kelâmcılarının cumhûruna göre, hem naklî hem de aklî deliller, Allah’ın şirk ve küfür dışındaki bütün günahları bağışlayacağını göstermektedir. Bu görüşe katılmayan Mu’tezile bilginleri ise, bazı âyetlere dayanarak tevbe etmeden veya yaptığı kötülüğü bağışlatacak değerde daha önemli iyilikler yapmadan ölen bir günahkârın (mürtekib-i kebîre) affını, yanlış,

²³⁰ Çağrı, “Af”, I, 394.

²³¹ Yûnus, 10/41; Hûd, 11/35.

çirkin, hikmet ve adâlete aykırı bularak, böyle bir affı, Allah hakkında câiz görmemişlerdir. Aslında bu tartışma, her iki ekolün “iman-amel ilişkisi” konusundaki farklı anlayışlarından kaynaklanmaktadır. İman ile amel alanını birbirinden ayıran, iman ilkelerini benimseyip beşerî zaaf nedeniyle günah işleyen bir kişiyi de mü’min olarak kabul eden Ehl-i sünnet, bu gibilerin ilâhî aftan yararlanabileceğini düşünmektedir. Mu’tezile ise bunu reddetmekte, şirk ve inkâr içinde olmasalar bile, tevbe etmeden ölen bütün kebîre sahiplerini (büyük günah işleyenleri) fâsık olarak nitelendirerek bunları ilâhî affın kapsamı dışında tutmaktadır.²³²

İslâm dininde cezâların konmasında asıl hedef suçların önlenmesi ve dolayısıyla cemiyet düzeninin korunarak insan hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınmasıdır. Bu sebeple insanların huzurunu ciddi şekilde bozan suçlar için, suçun mahiyetine göre, Kur’ân ve Sünnette çeşitli cezâlar takdir edilmiş, suçların işlenmesi ve yaygınlık kazanmasına müsamaha gösterilmemiştir.

Buna karşılık, İslâm cezâ hukukunda suçların teşekkül ve ispatı hususunda konan şartlar cezânın uygulama alanını daraltmış, suçun meydana gelişinde ve ispatlanmasında kesinliği gölgeleyen her şüphe suçlunun lehine kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, bazı durumlarda suçlunun affı mümkün kılınmış ve genel bir esas olarak, afta hata etmenin cezâlandırmada hata etmekten daha hayırlı olduğu kabul edilmiştir.

Hız. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurur: “Elinizden geldiği kadar Müslümanların cezâlarını kaldırmaya çalışın. Onun için bir çıkış yolu varsa bırakın gitsin. Devlet başkanının afta hata etmesi cezâlandırmada hata etmesinden hayırlıdır.”²³³

İslâm cezâ hukukunda, kısas ve ta’zir cezâlarının affı genel olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık had cezâlarında, bazı istisnalar dışında af mümkün değildir. Diğer taraftan İslâm’da suçluların affı daha çok mağdur ile suçlu arasındaki bir mesele olarak kabul edilmiş ve affı yasama organının yetkisine bırakan beşerî hukuk sistemlerinin aksine, af yetkisi hakkı çiğnenen mağdurun kendisine verilmiştir.

²³² Yurdagür, Metin, *Esma-i Hüsnâ*, Marifet Yay. İstanbul, 2006, s. 224.

²³³ Tirmîzî, *Hudûd*, 2.

Had cezâlarında af yetkisi ile ilgili olarak da; mahkeme kararıyla kesinleşmiş had cezâlarında prensip olarak devletin hiçbir af yetkisi yoktur. Ancak suç unsurları ve ispat şartlarında eksiklik olması halinde cezânın düşmesi söz konusu olduğu gibi, bazı durumlarda suçlunun bağışlanması da kabul edilmiştir. Mağdur tarafından dava açılmasına bağlı olmayan had cezâlarında af hiçbir şekilde mümkün değildir.

Kıyas cezâlarında af, kul hakkının hâkim olduğu kıyas cezâsını düşüren sebeplerden biri olarak kabul edilmiştir. Suçlunun mağdurun bizzat kendisi veya velisi tarafından affedilmesi Kur'ân ve Sünnette teşvik edilmiştir.²³⁴

İslâm hukukçuları ta'zir cezâlarında af konusunda bazı hadislere dayanarak affin caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Devlet, kul hakkının bulunmadığı, yalnız kamu hakkının çiğnendiği suçlarda, suçlunun ve cemiyetin yararına bir durum söz konusu ise, ta'zir cezâsını affa yetkili saymıştır. Kul hakkının ihlâl edildiği durumlarda ise devletin af yetkisi olmayıp mağdur şahıs dilerse suçluyu affedebilir. Ancak fert ve kamu haklarının birleştiği ta'zir cezâlarında bir tarafın affi diğer tarafın hakkını düşürmez.

Allah'ın Kur'ân ve sünnette bizlere açıkladığının ve müsadesinin dışında af yetkisi sadece ve sadece Allah'a mahsustur. O, dilediğini bağışlar; dilediğine de azap eder.²³⁵ Sınırsız af yetkisini elinde bulunduran Allah'tır. Başka türlü bir inanç şekli Allah'ın kemal ve kudretine aykırı bir inanç tarzıdır.

1.1.1. ALLAH'IN AFFEDİCİLİĞİ

Kur'ân'da Allah'ın affedici özelliğinden çokça bahsedilmektedir. Yüce Allah'ın Rahman ve Rahim (merhametli ve affedici) olduğu, kendisine ortak koşulması dışında dilediği her hatayı affedebileceği²³⁶ Kur'ân'da defalarca zikredilmiştir.²³⁷

İnsanlar, kendilerine karşı yapılan kusurları hoş görme hakkına sahiptir, ama bir başkasına karşı yapılan haksızlığı hoş görme hakkına sahip değildirler. Ancak bu, bir insanın Allah'a ve O'nun dinine karşı işlediği cinâyeti bir başka insanın hoş

²³⁴ Bakara, 2/178; Mâide, 5/45; Şûrâ, 42/40.

²³⁵ Bakara, 2/284; Al-i İmrân, 3/129; Maide, 5/18, 40.

²³⁶ Nisâ, 4/48, 116.

²³⁷ Atar, Fahrettin, "Af" DİA, İstanbul, 1988, I, s. 395.

görmeye kalkması biçiminde tezâhür ederse bu tamamen haddi aşmak olur. İnsan, kendisine edilen hakareti hoş görebilir. Ancak hiç kimse, Allah’a ve O’nun dinine karşı işlenmiş olan kusurları hoş görme yetkisine sahip değildir. Allah’a karşı yapılan bu isyan, küfür ve nifak sınırlarına ulaşmayıp sadece amelde kalıyorsa, o zaman buna şahit olan kişi, o amelin sahibi için ancak istiğfar edebilir ve Allah’tan onun için hidâyet, af ve mağfiret dileyebilir.

Kur’ân’da herkesin yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığını göreceğini beyan eden âyetlerin yanı sıra, Allah’ın af ve mağfiretinden ve dilerse bütün günahları bağışlayacağından bahseden âyetler de vardır. Şöyle ki: “Allah, kendisine şirk koşulmasının dışında dilediği kimsenin bütün günahlarını bağışlar.”²³⁸ Başka birçok âyette de, Allah’ın, dilediğini affedeceği, dilediğine de azab edeceği beyân edilmektedir.²³⁹ İlâhî aftan bahseden âyetlerin yorumuyla ilgili olarak İslâm bilginleri, iki farklı yaklaşım sergilemektedir. Şimdi bunları görelim:

1) Tevbe ile Mümkün Olan Af

Bazı İslâm bilginleri; Allah’ın, büyük günah işleyen mü’minlerin günahlarını, ancak tevbe etmeleri halinde bağışlayacağını, tevbe etmeden ölenlerin günahlarını bağışlamasının O’nun adalet ve hikmetine uygun düşmeyeceğini savunmaktadırlar. Buna göre Allah’ın “Afuv” sıfatı, ancak tevbe eden mü’minler için geçerli olmaktadır.

Yani bu bilgilere göre, Kur’ân’da, günahların affı tevbe kuralına, tevbenin kabulü de bazı şartlara bağlanmıştır: “Allah’ın tevbeleri kabul etmesi, ancak bilmeyerek kötülük yapan ve zaman geçirmeden tevbe edenlere mahsustur. Ölüm anına kadar kötülük işleyip o an gelip çattığında şimdi tevbe ediyorum diyenlerin tevbesi kabul edilmeyecektir.”²⁴⁰

Son devir âlimlerinden Muhammed Abduh, konuyu şöyle izâh etmektedir: “Allah’ın, günahkâr kullarını cezâlandırması, onların işlemiş oldukları günahların tabîî bir karşılığıdır. Bedenî hastalıkların insan bedenine rahatsızlık ve acı vermesi, hastalığın sebebiyet verdiği tabîî bir durum olduğu gibi, günahlardan doğan ruhî hastalıklardan ruhun ahirette acı çekmesi de tabîî bir durumdur. Kuvvetli ve sağlıklı

²³⁸ Nisâ, 4/48.

²³⁹ Bakara, 2/284; Al-i İmrân, 3/129; Maide, 5/18, 40.

²⁴⁰ Nisâ, 4/17-18.

bir bedeninin bazı mikroplardan etkilenmediği gibi, imân ve üstün değerlerle bezenmiş ruh da, küçük günahların sebebiyet verdiği bazı hastalıklardan etkilenmez. Ancak büyük günahlar ruhu ifsad eder ki bunların başında şirk gelmektedir. Bunlardan ancak tevbe ederek ve bir daha o kötülöklere dönmeyerek kurtulmak mümkündür.”²⁴¹

Kur’ân’da Allah’ın af ve mağfiretinden ve dilerse bütün günahları bağışlayacağından bahseden âyetlere gelince bu âyetler, günahların affı için tevbe şart koşan âlimlerce farklı bir biçimde yorumlanmıştır. Örneğin Muhammed Abduh bu konuda şöyle diyor: “Allah’ın dilemesi (meşîeti), O’nun koyduğu kurallara (Sünnetullah) muvafık olarak cereyan eder ki günahların bağışlanması konusundaki kuralı da tevbedir. Günahlarından tevbe etmeyip iyi işler yapmayan kimselerin bağışlanması söz konusu değildir.” Konuyla ilgili birbirini açıklayan âyetleri bir bütünlük içinde ele almadan yalnız bir âyetten, hatta onun bir kısmından hareketle hüküm vermek, meseleyi yanlış anlamaya yol açmaktadır. Allah’ın meşîeti ile ilgili âyetler, O’nun kurallarını ve bu kuralların hikmetini belirten âyetlerle birlikte değerlendirilmezse yanlış sonuçlara ulaşılır. O halde Allah’ın günahları affetme hususundaki meşîeti, bir hikmete, sebebe ve koyduğu yasalara uygun olarak işlemektedir. Onun meşîeti, asla kurallarına, hikmetine, mahlûkat için koyduğu düzene ve ilahî adalete aykırı olamaz.”²⁴²

2) Allah’ın Mutlak Affı

Çoğunluğu teşkil eden İslâm bilginleri, Allah’ın, inkâr ve şirk hariç olmak üzere, tevbe edilmiş olsun veya olmasın, bütün günahları bağışlayabileceği, büyük günah işleyen ve tevbe etmeden ölen bir mü’mini, bir müddet cezâlandırırsa bile, sonunda cennete koyacağı görüşündedirler. Müfessir Râzî (v. 606 h.), “ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin, Allah bütün günahları bağışlar, çünkü O bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır.”²⁴³ âyetinin tefsirinde şöyle diyor: “Bu âyet Allah’ın sonsuz Rahmet, lütuf ve ihsanı sonucu kebâir ehlinin (büyük günah işleyenlerin) affedileceğinin delilidir, zira “el-ibâd” lafzı Kur’ân’da mü’min anlamına gelmektedir. Çünkü yalnızca mü’minler

²⁴¹ Elik, Hasan, “Kur’ânda İnsanın Sorumluluğu, Va’d ve Vaid ve İlâhî Af”, Din Eğitimi Araştırma Dergisi, Sayı,14, İstanbul, 2004, s. 71.

²⁴² Ankebût, 29/61.

²⁴³ Zümer, 39/53.

Allah'ın kulları olarak isimlendirilmektedirler. Zira onlar Allah'ın kulluğunu itiraf ederler, müşrikler ise kendilerini Abdu'l-lât, Abdu'l-uzzâ şeklinde isimlendirirler. 'Yâ ibâdî' lafzıyla bütün mü'minler kastedildiğine göre, 'aşırı günah işleyenler' ifâdesi de Allah'ın mü'minlerden sadır olan bütün günahları affedeceğini gösterir."²⁴⁴

Günahların ancak tevbe ile affedileceği, bir sonraki âyette, "azap size gelmeden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun" ²⁴⁵ denilmiştir. Tevbenin zikredilmesinin de bunun delili olduğunu, aksi halde bu ifâdenin, insanları günaha teşvik edeceğini, dolayısıyla bu âyetten maksadın; daha önce günah işleyen âsî mü'minlerin tevbe edip durumlarını düzelttikten sonra, ilahî rahmet ve aftan ümit keserek, cezâdan kurtuluş olmadığı yönünde bir düşünceye kapılmalarını önlemek olduğunu söyleyenler olmuştur. Bunlara karşılık olarak Râzî şunları kaydediyor: "Biz tevbenin ve ilahî azap korkusunun gerekli olduğuna inanıyor ve cezânın tamamen ortadan kalktığını söylemiyoruz. Biz, Allah'ın günahları tamamen veya bir müddet azap ettikten sonra bağışlayabileceğini, Kelime-i Tevhid getiren herkesin, büyük günah işlese bile bir müddet cehennemde kaldıktan sonra oradan çıkacağını söylüyoruz. Allah, günahkâr da olsa mü'minleri, "kullarım!" diye isimlendirdiğine göre bu durum günahkârların ilahî azap korkusundan af ve bağışlanma güvenine ulaşmalarını gerekli kılar diyoruz."²⁴⁶

Zemahşerî (v.1143 m.); "günahkârların, tevbe etmeden günahlarının affedileceği şeklinde bir fikre kapılmamaları için âyetin devamında tevbenin zikredildiği" görüşünü dile getiriyor. Buna karşılık Râzî; "bu görüşün zayıf olduğunu, zira her ne kadar Allah günahları bağışlayacağını bildirse bile bu bağışlamanın, günahkârlara ya hiç cezâ vermeme veya bir müddet azap gördükten sonra cehennemden çıkarılma şeklinde olacağını, tevbenin faydasının ise bu azabı tamamen yok etmek olduğunu söylüyor."²⁴⁷

Şimdi mutlak af yetkisinin Allah'a ait olduğunu ifade eden âyetlere ve ilgili yorumlarına bir göz atalım.

²⁴⁴ Elik, *İnsanın Sorumluluğu*, s.72

²⁴⁵ Zümer, 39/54.

²⁴⁶ Er-Râzî, *Mefâtihu 'l-Gayb*, XXVII, 4.

²⁴⁷ Elik, *İnsanın Sorumluluğu* s. 73.

Ali İmran sûresinde geçen “günahları, Allah’tan başka kim bağışlar”²⁴⁸ buyruğu, ma’tûf ile ma’tûfun aleyh arasına girmiş bir “mu’tariza” yani ara cümledir. Bu ifade ile kulların gönüllerini almak ve hoş tutmak da bulunmaktadır. Âyette tevbeye özendirme ve ona teşvik vardır. Umutsuzluktan ve yeisten kurtulma duygusu bulunmaktadır. Aynı zamanda Allah’ın rahmetinin bol ve geniş olduğu ve tevbe edenin Allah’ın bağışlayabileceği inancı verilmektedir. Öyle ki; bir kimsenin günahı ne kadar büyük olursa olsun Allah’ın mağfiretinin, kereminin, lütfunun bunun çok çok üstünde olduğu inancı yerleştirilmektedir.²⁴⁹

Allah’ın bağışlayıcı (Ğafur, Ğâfir, Ğaffar) olduğunu bildiren âyetlerde²⁵⁰ bağışlamaktan maksat da azabı hak etmeyi değil, azaba müstahak olanı bağışlamaktır. Zira bu âyetlerde bağışlamak, Allah’ın kullarına lütufta bulunması, onların da Allah’a minnet ve şükran duymaları sadedinde ifade edilmiştir. Lütuf, ancak kulun müstahak olduğu cezâyı affetmekle olur. Aksi halde bu durum kul için bir minnet vesilesi olamaz.

Keza, Allah’ın “Rahman” ve “Rahîm” olduğunu bildiren birçok âyet olup, bu âyetlerde Rahman ve Rahîmiyet’ten maksat, O’nun sevabı hak edenlere merhamet etmesi veya büyük günah işleyip tevbe edenleri affetmesi değildir. Zira onlara bu manada rahmet etmek zaten işin gereği olup, bir lütuf değildir. Böyle olunca bu âyetlerde rahmet ancak günah işleyip tevbe etmeyenler için mevzu bahistir.

İyiliklerin kötülükleri, sevapların günahları izale edeceğine dair âyetlerle²⁵¹; kötülüklerle sadece karşılığının, iyiliklere ise, kat kat mükâfaatın verileceğini bildiren âyetler,²⁵² Allah katında iyiliklerin kötülüklerden, affin cezâdan daha muteber olduğunu ve iyiliklere daha çok ağırlık verilmesi gerektiğini göstermektedir.²⁵³ Ki esasen bu, Allah’ın sıfatlarından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, mükâfaat (cennet) Allah’ın rahmet sıfatının; cezâ ise, gazab sıfatının gereği olup, bu iki sıfat eşit

²⁴⁸ Ali İmrân, 3/135.

²⁴⁹ Nesefî, *Medârik*, I, 185; Es-Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’l-Tefasir*, Dâru’l-Kalem, Beyrut, 1986. I, 230; Er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, IX, 9-10.

²⁵⁰ Bakara, 2/285; Kehf, 18/58; Tâha, 20/82; Ğâfir, 40/3.

²⁵¹ Hûd, 11/114.

²⁵² En’âm, 6/160; Bakara, 2/261.

²⁵³ Er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, III, 145.

değildir. Zira Rahmet sıfatının üstün olduğu, âyetlerde zikredilmektedir.²⁵⁴ Bu da Allah'ın vâ'd'inin vâid'ine gâlip geldiğinin bir ifadesidir.

Burada; şâyet, kâfirler için vadedilen ebedî cehennem cezâsı, günah işlemelerinden dolayı mü'minlere de verilecekse, aradaki fark nedir sorusu akla gelmektedir. Kaldı ki, kâfirler için va'dedilen ebedî cehennem hükmü, Allah'ın irade ve dilemesiyle kayıtlandığından²⁵⁵ cehennemın kâfirler için sonsuzluğunda bile farklı görüşler söz konusudur.²⁵⁶

1.1.2. PEYGAMBERLERİN AFFEDİCİLİĞİ

Peygamberler de birer beşer olmaları hasebiyle, her birinin yaşadığı çevre ve toplum içerisinde Allah'ın kendilerine yüklediği vazifeyi yerine getirirken birlikte yaşadıkları insanlarla çeşitli ilişkilerde bulunmuşlardır. Hayatın günlük akışı içerisinde ve peygamberlik vazifelerinin kendilerine yüklediği sorumluluk itibarıyla haksız muamelelere maruz kalmışlardır. Yüce yaratıcının af ve merhametinin yeryüzündeki mümessilleri olan peygamberler affedicilik hususunda hiç şüphesiz zirvede yer almışlardır. Kur'ânın âyetleri incelendiğinde, konumuzla ilgili olarak peygamberlerin affetme ile ilgili durumları Allah'ın kendilerine müsaade ettiği ölçüde, ya kendilerini yalanlayan ve Allah'ı inkâr eden ümmetlerini af ve mağfiret dilemeye çağırılmışlar ya da kendileri ümmetleri ve yakınları için istiğfarda bulunmuşlardır. Affetme ile ilgili bir başka örneklikleri de, birlikte yaşadıkları toplumdaki insanlara, yakın çevreleriyle olan münasebetlerinden kaynaklanan affetmelerdir.

a. Kur'ân'da peygamberlerin kavimlerini af ve mağfiret dilemeye daveti:

Allah(c.c), ezelde kendisine verilen ahdi unutarak isyanda bulunan kullarını, içine düştükleri masiyetten kurtarmak için çeşitli vesilelerle ve farklı yollarla onlara seslenmekte ve onları hakka geri dönmeye davet etmektedir. Ayrıca Allah'ın çizdiği çizgiden ayrılan ve koyduğu ölçüleri aşan bu kimselere, kulları ile kendi arasında elçilik görevini verdiği peygamberlere de seslenmiş ve onları hidâyete, Rablerinden mağfiret dilemeye davet etmişlerdir.

²⁵⁴ Şûrâ, 42/19; A'râf, 7/156; En'âm, 6/12, 54.

²⁵⁵ Hûd, 11/107; En'âm, 6/128.

²⁵⁶ Elik, *İnsanın Sorumluluğu*, 73-74.

Bu peygamberlerden Hûd (a.s.) kavmine;

“Ey milletim! Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O’na tevbe edin ki size gökten bol bol yağmur göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın; yüz çevirip de suçlu olmayın”²⁵⁷ çağrısında bulunmuştur.

Salih peygamber Semûd’a, “öyleyse O’ndan mağfiret dileyin, sonra da O’na tevbe edin. Doğrusu Rabbim size yakın ve duaları kabul edendir.”²⁵⁸ diye seslenmiştir.

Şuayb peygamber kavmine, “Rabbinizden mağfiret dileyin; O’na tevbe edin; doğrusu Rabbim merhamet eder ve çok sever”²⁵⁹ şeklinde çağrıda bulunmuştur.

Nuh Peygamber kavmine, “Dedim ki: “Rabbimden bağışlanma dileyin ki O. çok bağışlayandır”²⁶⁰ şeklinde seslenmiştir.

Hız. Yakub (a.s.) da oğullarına, “Rabbinizden bağışlanmanızı dileyeceğim, O şüphesiz bağışlar ve merhamet eder”²⁶¹ şeklinde hitap ederek onları, Allah’ın Afvı ve mağfiretine ulaştırma ümidiyle, doğru yola davet etmiştir.²⁶²

Hız. İbrahim (a.s.) babasına hitaben: “sana selam olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim, çünkü O. bana karşı çok lütûfkârdır”²⁶³ demiştir.

Hız. İbrahim’in babası için af dilemesi Yüce Allah’ın uyarısı üzerine bizler için ayrı bir ölçü olmuştur. Müşrikler için, mağfiret dilenmeyeceği hususu bu vesileyle Allah tarafından Hız. İbrahim vasıtasıyla bütün inananlara iletilmiştir. Kur’ân’da bu istiğfarının niteliğinin farklı olduğu vurgulanmıştır. “İbrahim’in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.”²⁶⁴

²⁵⁷ Hûd, 11/52.

²⁵⁸ Hûd, 11/61.

²⁵⁹ Hûd, 11/90.

²⁶⁰ Nuh, 71/10.

²⁶¹ Yunus, 10/98.

²⁶² Çelik, Hüseyin Avni, *Affin Kur’ân-ı Kerîmdeki Yeri, İlâhîyât Fakültesi Dergisi*, Erzurum, Sayı.12, 1995, s.103-104.

²⁶³ Meryem, 19/ 44, 45, 47.

²⁶⁴ Tевbe sûresi, 9/114.

Âyetin tefsirinde, müşriklere mağfiret dilemenin doğru olmadığını İbn Kesir (v. 774 h.), tefsirinde peygamberimizin amcası ile ilgili durumu aktarırken Ahmed b. Hanbel (v. 244 h.),’den şöyle bir rivâyet aktarır. İmâm der ki: Bize Abdürrezzâk’ın... İbn el-Müseyyeb’den, onun da babasından rivâyetine göre şöyle demiştir: Ebu Tâlib’in vefatı esnasında Hz. Peygamber (s.a.v.) onun yanına girdi. Ebu Cehil ve Abdullah İbn Ebi Ümeyye Ebu Talib’in yanındaydılar. Hz. Peygamber, “ey amca, ‘Allah’tan başka hiç bir ilâh yoktur’ de. Bu kelime ile ben Allah katında senin için bir delile sahip olayım” dedi. Ebu Cehil ve Abdullah İbn Ebu Ümeyye, “ey Ebu Tâlib, Abdülmuttalib’in dininden yüz mü çevireceksin? dediler. Onlar böyle söylemeye devam ettiler de sonunda onun konuştuğu son söz, ‘Abdülmuttalib’in dini üzere’, demek oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.), sana mağfiret dilemekten men’olunmadığım sürece senin için mutlaka mağfiret dileyeceğim, buyurdu da, “cehennem ashabı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra akraba bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü’minlere yaraşmaz”²⁶⁵ âyeti ile, “muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin...”²⁶⁶ âyetleri nazil oldu.²⁶⁷

Abdullah İbn Mes’ûd’dan nakledilen bir rivâyette de, “Allah Resulü (s.a.) bir gün kabristana çıktı. Biz de peşinden gittik. Geldi ve nihâyet kabristanda bir kabrin yanında oturdu. Uzunca münâcâtta bulundu, sonra ağladı. Onun ağlaması ile biz de ağladık. Sonra Ömer İbn Hattâb kalkıp ona doğru gitti. Önce onu, sonra bizi çağırdı ve “sizi ağlatan nedir?” buyurdu. Biz, senin ağlamana ağladık, dedik. Buyurdu ki: “Yanında oturduğun kabir (annem) Âmine’nin kabridir. Rabbimden onu ziyaret etmem için izin istedim, bana izin verdi.” Hadisin başka bir rivayetinde şu şekildedeki zikredilmiştir. “Rabbimden anneme dua için izin istedim, izin vermedi.” Bunun üzerine, “akraba bile olsalar, müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü’minlere yaraşmaz”²⁶⁸ âyeti indi. Bu hadîsle aynı anlamda diğer bir hadîs-i şerîf şöyledir: Allah Rasûlü (s.a.) Tebûk gazvesinden dönüp de umre yapıp, Uşfân yokuşuna indiğinde ashabına: Ben size dönünceye kadar yokuşa arkanızı verin, buyurdu. Gitti ve annesinin kabrinin yanına indi. Rabbına uzunca münâcâtta bulundu, sonra ağladı ve ağlaması arttı. Onlar da onun ağlamasına ağladılar ve Allah

²⁶⁵ Tevbe, 9/113.

²⁶⁶ Kasas, 28/ 56.

²⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kurâ’n*, IV, 221.

²⁶⁸ Tevbe, 9/113.

peygamberinin burada ağlaması, ancak ümmeti hakkında onun güç yetiremeyeceği bir şey meydana geldiğindendir, dediler. Onlar ağladığında Hz. Peygamber kalktı, onlara döndü ve: o sizi ağlatan nedir? buyurdu. Onlar: ey Allah'ın Peygamberi, senin ağlamana ağladık. Herhalde ümmetin hakkında senin güç yetiremeyeceğin bir şey vuku buldu, dedik. Hayır, bir kısmı olmuştur. Fakat annemin kabrine indim, kıyamet günü ona şefaet etmeme izin vermesi için Allah'a dua ettim. Bana izin vermedi. Ona acıdım, zîrâ o benim annemdir ve ağladım. Sonra Cibril bana geldi ve "İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir va'dden dolayı idi. Ama onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. Sen de annenden İbrahim'in babasından uzaklaştığı gibi uzaklaş" dedi.²⁶⁹

b. Kur'ân'da Peygamberlerin affetmeleri ile ilgili örnekler:

Yusuf sûresinde geçen kıssada: "(Yusuf'un kardeşleri) doğrusu biz (sana karşı yaptığımız harekette) suçlu idik dediler."²⁷⁰ Hz. Yusufun kardeşlerinin ikrarları ile kendisinden zımnen af taleplerine verdiği karşılıkla ilgili olarak, "Yusuf dedi ki; size bugün ayıplama, kınama (tevbih) ve levm yok. Yani suçunuzu başa kakma yok, serbestsiniz. Allah sizi bağışlasın."²⁷¹ Yusuf'un kardeşlerinin, "doğrusu büyük suç işlemiştik" demeleri, pişmanlık duygularının izharı idi. Yusuf'un "size karşı tekdir ve muaheze yok, bugün tevbe ve ihlâsınız zahir, haliniz şayanı mağfirettir, Allah sizi bağışlasın" size itap ve cezâ yok, sizi af ve safh ile karşılıyorum anlamındadır. Ayrıca Allah sizi bağışlasın diye dua etmesi ziyadesiyle ikram olarak açıklanmaktadır.²⁷²

Süddî, onlar Yûsuf'tan özür dilediklerinde Yüce Allah'ın, "bu gün size başa kakmak ve kınamak yok" dediğini nakleder ve bir daha sizin günâhınızı size hatırlatmayacağım şeklinde denildiği yorumunu getirir. İbn İshâk ve Sevrî ise, "bugün size başa kakmak ve kınamak yok" âyetini yaptığınızdan ötürü katımda bugün size başa kakma ve kınama yok. Allah sizi bağışlasın. Yaptığınız şeyleri Allah gizlesin. O, merhametlilerin merhametlisidir, şeklinde açıklarlar.²⁷³

²⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kurâ'n*, IV, 222.

²⁷⁰ Yusuf, 12/91.

²⁷¹ Yusuf, 12/92.

²⁷² Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XIII, 329-330.

²⁷³ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kurâ'n*, IV, 409.

Bu konuda bize yol gösteren örneklerden biri de, Allah'ın Hz. Musa'ya ve Hz. Harun'a, Firavun'a karşı "yumuşak söz söyleyin" şeklindeki emridir. Âyetlerde şöyle buyurulmaktadır: "İkiniz Firavun'a gidin, çünkü o, azmış bulunuyor. Ona yumuşak söz söyleyin, umulur ki öğüt alıp düşünür veya içi titrer, korkar."²⁷⁴ Burada "kavl-i leyyin"ın muhatapla diyalogta, muhatap kim olursa olsun ne kadar önemli olduğu, davetçi açısından hidâyete vesile edilebileceğinin önemi göze çarpmaktadır.

Firavun, kendi devrinin zulüm ve isyanda en ileri gitmiş inkârcısıdır. Allah'ı inkâr edip kendini putlaştırmış, dahası devrin İsrailoğulları'na korkunç zulümler ve katliamlar uygulamış bir despottur. Ama bu denli düşman bir insana giderken dahi Allah, yumuşak söz söylemeyi emretmektedir.

Razi tefsirinde, Cenâb-ı Hak niçin Hz. Musa (a.s.)'ya, inkârcı ve inad bir kâfire karşı yumuşak davranmasını emretmiştir? Şeklinde bir soru sorar ve buna iki şıklı cevap verir.

Birincisi, Hz. Musa (a.s.)'yı, Firavun büyötmüştü. Bundan ötürü Allah Teâlâ, Hz. Musa (a.s.)'a bu hukuku gözetmesi için, Firavun'a yumuşak konuşmasını emretmiştir ki bu, anne-baba hakkının çok büyük olduğuna dikkat çekmek içindir.

İkincisi, kendilerine ağır bir dil ile va'z-u nasihat yapıldığında, azgınlık ve kibirlerini artırmaları, zorbaların âdetidir. Hz. Musa (a.s.) ve kardeşini, Firavun'a göndermesinin gayesi ise, ondaki zararı (tuğyanı) artırmak değil, ona faydalı olmaktır. İşte Allah Teâlâ bundan ötürü, yumuşaklığı emretmiştir.²⁷⁵

Dikkat edilirse, Allah'ın biz inanlara verdiği istikamet, ılımlı bir üslup içerisinde muhatapla diyalog kurmaktır. İğneleme, hakaret, öfkeli sloganlar, heyecanlı protesto gösterileri ise Kur'ân ahlakı ile uyuşmamaktadır.

1.1.3. PEYGAMBERLERİN KUR'ÂN'DA YER ALAN İSTİĞFARLARI

Kur'ân âyetleri incelendiğinde, ılımlı, yumuşak ve hoşgörölü bir tavrın tüm peygamberlerin ortak özelliğı olduğu görölmektedir.

²⁷⁴ Taha, 20/43, 44.

²⁷⁵ Er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXII, 51-52.

Allah’a yalvararak kendini affettirmek bir salih amel olarak dünyada yapılmalıdır. Ahirette kâfirler tarafından yapılacak af dileme yakarılarının bir anlamı yoktur. Çünkü Allah, “aşâğılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!” der.²⁷⁶ Rahmeti sonsuz olan Allah’tan ümit kesmeyenlerin yakarılarının gereken şartları taşıdığı sürece karşılıksız kalmayacağı beyan edilmiştir. Ne kadar günahkâr olunursa olunsun, dünya hayatındaki sınav devam ettiği müddetçe -ye’s anı olan ölüm haline düşmedikçe- Allah’tan ümidi kesmek doğru değildir. Peygamberimizden rivâyet edilen bazı hadislerde, “Allah’ı güzel isimleriyle anıp özür dileyenlerin, denizlerdeki köpükler kadar dahi olsa günahlarının affedileceği”²⁷⁷ belirtilmiştir.

Allah’ın elçileri, peygamberlerin, ismet sıfatıyla mücehhez oldukları halde, Rablerinin huzurunda affedilmek için yaptıkları ve Kur’ân’da yer alan istiğfar duaları inananlar için elbetteki çok değerlidir. Asıl yetkiliden neyin nasıl isteneceğini, isteme âdabını her halde onlar daha iyi biliyordu. Gönüllerinden gelen bir ihlâsla şöyle yakarmışlardır.

Âdem (a.s) ve eşinin cennetteki yasak meyveden yedikten sonra yaptıkları istiğfâr duasında, “Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik (yazık ettik), bizi bağışlamaz bize merhamet etmezsen, ebediyen kaybedenlerden olacağız”²⁷⁸ demişlerdir.

Nuh Peygamber, annesi babası ve evine mümin olarak giren herkes için Allah’tan bağışlanma dilemiştir: “Ey Rabbim! Bana, anneme babama, evime mümin olarak giren herkese ve daha sonraki bütün mümin kadınlara ve erkeklere bağışlayıcılığını göster ve zulüm işleyenlerin sadece helakini arttır!”²⁷⁹

Hız. İbrahim (a.s), “Ey Rabbimiz! Bizi kâfirler için bir fitne (oyun ve eğlence aracı) yapma! Günahlarımızı bağışla! Ey Rabbimiz! Çünkü tek kudret ve hikmet sahibi sensin.”²⁸⁰

²⁷⁶ Müminûn, 23/103, 108.

²⁷⁷ Buharî, *Da’avât*, 65.

²⁷⁸ A’râf, 7/23.

²⁷⁹ Nuh, 71/28.

²⁸⁰ Mümtehine, 60/5.

Musa peygamber, risaletinden önce daha henüz genç bir delikanlı iken, kendi kavminden bir suçluya arka çıktığı ve ölümüne sebep olduğu için pişman olmuş ve Allah'tan kendisini bağışlamasını şu sözlerle dilemiştir: “Ey Rabbim! Ben kendime yazık ettim. Beni bağışla!.. Ey Rabbim! Bana bahsettiğin nimetler hakkı için bir daha suçlulara arka çıkmayacağım.”²⁸¹

Yüce Rabbimiz Musa peygamberden geçmiş günahlarının affı için, fiili dua olan sabırla birlikte şöyle istiğfar etmesini istemiştir: “O halde sıkıntılara karşı sabırlı ol; çünkü Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecektir, günahların için bağışlanma dile ve Rabbinin şanını sabah akşam yücelt.”²⁸²

Musa (a.s.)'ın bir başka istiğfar duası da Samiri'nin yaptığı buzağı putuyla ilgilidir. O, kendisi ve kardeşi Harun adına Samiri'nin putperestlik ideolojisine karşı önceden tedbirler alıp şirke engel olamadıkları için şu sözlerle af dilemiştir: “Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla ve rahmetine kabul et; çünkü Sen merhametlilerin en merhametlisisin.”²⁸³

Süleyman peygamber (a.s.): “Ey Rabbim! Günahlarımı affet, bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlanlık ver; çünkü sen bol bol veren lütuf sahibisin.”²⁸⁴ Süleyman (a.s) istiğfar ve iktidar duasını tevhid dini İslâm'ın hizmetinde kullanacağı büyük bir hükümlanlık için yapmıştır; dünyevi iktidarı tevhid ve adaletin emrinde kullanmayı hedefleyen onun bu ihlâslı duası kabul edilmiştir. Bu yakarıшта ilginç olan bir husus, Hz. Süleyman (a.s.)'ın iktidar istemedi önce, iktidarın insanı azdırıp saptırması da mümkün olmasından dolayı, istiğfar dilemiş olmasıdır.²⁸⁵

²⁸¹ Kasas, 28/16-17.

²⁸² Mümin, 40/55.

²⁸⁴ A'râf, 7/151.

²⁸⁴ Sâd, 38/35.

²⁸⁴ A'râf, 7/151.

²⁸⁴ Sâd, 38/35.

²⁸⁵ Zülaloğlu, Fevzi, *Kur'ân'da Dua ve Rasullerin Dua Örnekleri*, Yay, İstanbul, 2005.100-101.

1.1.4. PEYGAMBERİMİZ (S.A.V.)'IN AFFEDİCİLİĞİ

Peygamberimiz (s.a.v.) âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Kendini taşıyanlar için bile, “Ya Rabbi! Onları affet, zira onlar bilmiyorlar” demiş, hidâyetleri için onlara dua etmiştir.²⁸⁶

Allah Resulüne: “Ey Allah’ın Resulü! Müşriklere beddua et, onları lanetle!” denmişti. Allah’ın Rasulu (s.a.v.), “Ben rahmet olarak gönderildim, lanetleyici olarak değil”²⁸⁷ buyurarak karşılık vermiştir.

Kur’ân’da bizler için örnek, rehber konumunda olan Peygamberimize de affedici olması öğütlenmektedir. O’nun nezdinde biz müminlerden de merhametli, sabırlı, bağışlayıcı, hayırhah olmamız istenmektedir.²⁸⁸ “Sen affi tercih et, ma’rûfu (iyiliği) emret ve câhillerden yüz çevir.”²⁸⁹ denilmektedir.

Yüce Allah, Peygamberimize hitaben, “Allah’ın rahmeti sebebiyle sen, onlara yumuşak davrandın! Şâyet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için duâ et; (umuma ait) işlerde onlarla müşâvere et (onlara danış). Artık kararını verdiğin zaman da Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine sığınanları sever”²⁹⁰ buyurmaktadır.

Kaba ve katı kalpli bir kimse -başka bazı erdemlere haiz bulunsada- çok büyük meziyetlere sahip olsa da, muhataplarında nefret uyandırır; insanlar böyle bir kimseyi dinlemek istemezler veya onun arkadaşlığına katlanamazlar. İslâm gibi evrensel bir mesaj getiren, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan²⁹¹ ve yüce bir ahlâk üzere bulunduğu bildirilen²⁹² bir Peygamber’in bu olumsuz vasıfları taşıması düşünülemez. İbn Atiyye (v. 383 h.)’nin kaydettiğine göre semavî kitaplarda Hz. Peygamber’in özellikleri anlatılırken bu kötü sıfatları taşımadığı da vurgulanmıştır. Burada görüldüğü gibi Kur’ân-ı Kerîm’de aynı vurguyu yapmakta ve Hz. Peygamber’in uygulamalarının bunun kanıtı olduğu ifade buyrulmaktadır. Şüphesiz

²⁸⁶ Müslim, *Birr*, 87.

²⁸⁷ Müslim, *Birr*, 87.

²⁸⁸ Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi, Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yay, İstanbul, 1996, XIV, 533.

²⁸⁹ A’râf, 7/199.

²⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/159.

²⁹¹ Enbiyâ 21/107.

²⁹² Kalem, 68/4.

bu âyet Hz. Peygamberin büyüklüğünü, yüksek ahlâkını ve yüreğinin katı olmadığını, aksine şefkat ve merhametle dolu olduğunu gösterir. O, Allah'ın kendisine lütfettiği bu özellikleri sayesinde arkadaşlarına, özellikle Uhud Savaşı'nda emrine muhalefet ederek İslâm ordusunun yenilmesine sebep olanlara ve bu nedenle Müslümanları imha edilme tehlikesiyle karşı karşıya getirmiş bulunanlara merhametle muamele etmiştir. Hz. Peygamber eğer onlara karşı katı davransaydı ve onları sert bir şekilde cezâlandırırsaydı, çevresindekiler dağılıp giderlerdi.²⁹³

İslâm'ın eğitim metotlarından biri de affetmektir. Yerine göre af, cezâdan daha etkili olur. Bu sebeple Allah, Al-i İmran 152. âyette müminlerin Uhud Savaşı'ndaki hatalarını affettiğini ilân etmiş, burada da Hz. Peygamber'e onları affetmesini, Allah tarafından bağışlanmaları için dua etmesini emretmiştir. Hz. Peygamber'in sahabeye karşı yumuşak ve merhametli davranması sahabe üzerinde büyük bir etki göstermiştir. Nitekim Uhud Savaşı'ndaki hataları affedilen sahâbîler bir daha böyle bir hata yapmamaya gayret göstermiş ve girdiği bütün savaşlarda Hz. Peygamber'in ve kumandanlarının emirlerine titizlikle uyarak zaferler kazanmışlardır. Hz. Peygamber'in Müslümanlara karşı bu şekilde merhametli davranması neticesinde birçok kimsenin Müslüman olduğu da rivâyet edilmiştir.²⁹⁴

Peygamberimiz'in acımasını, şefkatini, kibarlık ve nezâketini özetleyen bu âyet²⁹⁵ kabalık ve katılığın, insanda dâvete karşı olumsuz bir tepki ve ürküntü uyandıracağını; insanları iteceğini belirtmekte; insanların hatadan tamamen uzak olamayacağına da işaret ederek kusuru olanları affetmesini, mü'minlere hoşgörülü olmasını elçisine emretmektedir. Hakk'a çağrı görevini üstlenenlerin, Hz. Muhammed (s.a.s.)'i örnek alarak daima yumuşak huylu, hoşgörülü olmaları, kabalık ve katılıktan kaçınmaları gerekir.²⁹⁶

Benû Hanife reislerinden Sümâme bin Usâl kendisinin de itiraf ettiği gibi öldürülmeyi hak eden suçlar işlemiş azılı bir İslâm düşmanı idi. Bir müfreze onu yakalayıp Medine'ye getirdiği zaman, Hz. Peygamber, Sümâme'nin Mescid'de bir direğe bağlanmasını ve kendisine iyi muâmelede bulunulmasını ashâbına emretti. Namaza giriş çıkışlarında da bizzat kendisi onunla ilgileniyor ve ona iman etmesini

²⁹³ Karaman, *Kur'ân Yolu*, I, 700.

²⁹⁴ Karaman, *Kur'ân Yolu*, I, 700.

²⁹⁵ Âl-i İmrân, 3/159.

²⁹⁶ Serrâc, *el-Luma'*, s. 134-140.

teklif ediyordu. Fakat Sümâme bu teklifi kabul etmiyordu. Üç gün sonra Hz. Peygamber, hiçbir karşılık almaksızın onu affederek serbest bıraktığı zaman Sümâme, o kadar hayret etmiş ve duygulanmıştır ki şehir çıkışında rastladığı ilk pınarda abdest alarak Rasulullah'ın huzuruna döndü. Kelime-i şehâdetten sonra o, şöyle diyordu: “Şimdiye kadar Sen, benim nazarımda dünyanın en nefret edilecek adamı idin. Şimdi ise ben, her şeyden çok Sana hayranım.” Rasulullah'tan gördüğü bu af muamelesi, Sümâme'ye öylesine tesir etmişti ki memleketine dönüşünde umre için uğradığı Mekke'de Müslüman olduğunu ilandan çekinmedi ve Hz. Peygamber'den izin almadıkları müddetçe Mekke'lilere Yemâme'den hiç hububat göndermeyeceğini belirtti.²⁹⁷

Rasulullah'ın davranışlarında bağışlamak, ana unsurdur. Bununla ilgili olarak birçok örnek verilebilir. Medine'ye zehirli bir kılıçla Rasulullah'ı öldürmeye gelen Umeyr bin Vehb el-Cumahi'ye misilleme yapmaya muktedir olduğu halde onu affetmiştir. Allah Rasulü, kendisine insanların en sevgilisi olan Hz. Hamza (r.a.)'yı öldüreni affetmiş ve “yüzünü benden uzaklaştırın” demekten daha ileri gitmemiştir. Kendisini hicveden şâirleri de affetmiştir. Elbette bağışlamak, asil bir özelliktir. Ama bu davranış, güçlü olanlarda nâdir bulunan bir uygulamadır.²⁹⁸ Affetmek, Allah'a teslimiyet, güç, kudret ister denilebilir.

Peygamber Efendimizin, affetmesinde sadece insanların hidâyete ermesi amaçlanmaktadır. Bu da genellikle tahakkuk etmiştir. Buna rağmen, Rasulullah her önüne geleni affetmemiştir. O'nun ahlâkı Kur'ân idi; Kur'ân'da affedilmesi yasaklanan zâlim ve tâğutları elbette affetmesi beklenemezdi. Rasulullah (s.a.s.) kötülüğü iyilikle gideriyordu; çünkü Kur'ân öyle tavsiye ediyordu: “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir tavırla önle. O zaman (görürsün ki) seninle aranda düşmanlık bulunan kimse, sanki yakın bir dost olur.”²⁹⁹

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in hiç kimseden intikâm almadığını bütün siyer yazarları açıkça ortaya koymuşlardır. Bütün olaylar da buna tanıklık etmektedir.

Sahih-i Müslim ve Sahih-i Buhârî'de Hız. Aîşe (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: “Hız. Peygamber (s.a.v.) hiçbir zaman hiç kimseden kendi şahsıyla ilgili

²⁹⁷ Buhârî, *Meğâzi*, 70; Müslim, *Cihad*, 59.

²⁹⁸ Buhârî, *Meğâzi*, 70; Müslim, *Cihad* 59; Ebû Dâvud, *Cihad*, 119.

²⁹⁹ Fussilet, 41/34.

bir meselede intikâm almamıştır. Ancak Allah'ın emir ve hükümlerini ısrarla çiğneyenler ve onlara hakaret edenler müstesnadır.³⁰⁰

Uhud savaşında işlenen tüyler ürpertici vahşetten ve o savaşta yaşanan yenilgiden daha çok Tâif'teki kabile başkanlarının Allah'ın emirlerine ve peygamberlik makamına gösterdikleri hakaret dolu tutumları mübarek gönlünü yaralamışlardı. Buna rağmen on yıl sonraki Tâif kuşatmasında aynı kişiler husumet duygusu içinde, o taraftan mancınıklarla Müslümanlara taş yağdırırken, bu tarafta baştan aşağı bağışlayıcılık ve tevazu dolu olan Hz. Peygamber (s.a.v.) onlar için, “Allah'ım, Tâif'lilere hidâyet ver!”³⁰¹ diye dua ediyordu. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in buyurduğu gibi oldu. Hicret'in 9. yılında Tâif heyeti Medine'ye geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) kendilerini mescidin avlusunda misafir etti ve onlara saygı gösterdi.³⁰²

Kureyş, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çirkin sözler söylemiş, öldürmekle tehdit etmiş, yollarına dikenli çalılar doşemiş, mübarek vücuduna pislikler serpmiş, boynuna ip dolayıp sıkmış, O'nun şânına yakışmayan saygısızlıklar yapmıştı. O'na (s.a.v.) “kâhin”, “mecnun”³⁰³ “şair”³⁰⁴ demişti. Ama Yüce Peygamber hiçbir zaman bu sözlerinden dolayı öfke ve hiddet göstermemişti. En çaresiz ve kimsesiz bir insan bile bir topluluk arasında kendisine yalancı, sahtekâr denilince öfkeden titrer. Zû'l-Mecâz panayırında Hz. Peygamber (s.a.v.), “Ey insanlar! “Lâ ilahe illallah” deyin de, kurtuluş ve selâmete ulaşın” diyordu. Ebu Cehil de hemen arkasında O'nu izliyor ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sürekli toprak serperek; “Ey insanlar! Bu adamın sözleri sizi dininizden vazgeçirmesin, bu sizin ilahlarınız olan Lât ve Uzzâ'yı bırakmanızı istiyor” diyordu. Bu sözü rivâyet eden kişi şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.), böyle bir durumda dahi dönüp ona bakmadı.”³⁰⁵

³⁰⁰ Buharî, *Menakıb*, 23; Müslim, *Fezail*, 77,78.

³⁰¹ Tirmîzî, *Menâkib*, 73.

³⁰² Fazlur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, İnkılab Yayınları, 1996, İstanbul, I, 52.

³⁰³ Duhan, 44/13-14; Tûr, 52/29.

³⁰⁴ Enbiya, 21/5.

³⁰⁵ En- Nedvi, Ebu'l Hasan, *Son Peygamber*, (Çev: Şerafetin Şenaslan), Ravza Yayınları, 2011, İstanbul, s. 625

Medine'nin münafık Yahûdîlerinden bir adam, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sihir yapmıştı. Ama Hz. Peygamber (s.a.v.) eline intikâm fırsatı geçtiği halde ona bir kötülük yapmadı.³⁰⁶

Bir gün bedevinin biri Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) mescidde oturuyordu. Bedevi ufak su dökme ihtiyacını hissedince mescid adabını bilmediği için hemen orada ayağa kalkarak küçük su dökmeye başladı. İnsanlar onu cezâlandırmak için her taraftan üzerine saldırdılar. Hz. Peygamber (s.a.v.), “bırakın yapsın, bir kova su getirerek dökün. Allah Teâlâ sizi zorluk için değil, kolaylık için gönderdi” buyurdu.³⁰⁷

Ebu Hüreyre (r.a.)'dan rivâyet edilen bir hadiste, “her zamanki âdeti üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) mescidde bizimle oturup konuşur, sohbet ederdi. Kalkıp evine gidince biz de giderdik. Bir gün yine mescidden çıktı. Bir bedevi geldi ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yakasından öyle çekti ki mübarek boynu kızardı. Allah Resulü dönüp ona baktı. Bedevi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, “Develerime zahîre yüklet. Sende olan mallar ne senin, ne de senin babanıdır” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun üzerine, “Sen önce şu benim boynuma yaptığının karşılığını ver, ondan sonra sana buğday verilecektir” buyurdu. Bedevi ısrarla, “Allah'a yemin ederim ki asla vermeyeceğim” dedi. Resûlullah (s.a.v.) adamın develerine arpa ve hurma yükletti, kendisine hiçbir cezâ da vermedi.³⁰⁸

Furât b. Hayyân, Ebu Süfyân tarafından Müslümanlar aleyhinde casusluk yapmakla görevlendirilmiş bir kişiydi. Bu adama aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.) aleyhinde sözler konuşur, O'nu hicveden şiirler söylerdi. Günün birinde yakalanınca, Hz. Peygamber (s.a.v.) onun öldürülmesine hükmetti. İnsanlar onu alıp götürdüler. Ensarın mahallesine vardıklarında “ben Müslümanım” dedi. Bir ensarî Hz. Peygamber (s.a.v.)'e koşarak “adam, ben Müslümanım diyor” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.); “sizden öyle insanlar var ki, onların iman durumunu biz yine onlara bırakıyoruz, onlardan biri de Furât b. Hayyân'dır” buyurdu.³⁰⁹ Tarihçiler onun gerçekten sağlam bir Müslüman olduğunu ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in

³⁰⁶ En-Nesai, Ahmed b. Şuayb b. Ali, Tahrim, 20, *El- Mücteba Mine's-Sunen*, Beytü'l Efkari'd-Devliyye, Ts, s. 429.

³⁰⁷ Buharî, *El-vudu*, 220.

³⁰⁸ Ebu Davud, *Edeb*, 1.

³⁰⁹ Ebu Davûd, *Edeb*, 87.

kendisine Yemâme’de bir arazî hediye ettiğini, o arazînin gelirinin 4200 dirhem tuttuğunu nakletmektedirler.³¹⁰

Bir insanın düşmanlarına merhamet etmesi ve onları bağışlaması zor olsa gerek. Kendisine rahmet ve peygamber olma şerefi verilmiş olan Hz. Peygamber’in yüce varlığında bu erdemliliği gösterebilecek bir yiğitlik vardı. Düşmandan intikâm almak, insanın meşru ve hukukî bir hakkıdır. Yapılan bütün rivâyetler, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hiçbir zaman kimseden intikâm almadığı hususunda birleşmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in düşmanlarından intikâm almak için eline geçen en büyük fırsat Mekke’nin fethidir. O gün Peygamber’in kanına susamış olan ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in binbir çeşit eziyet ve işkencelerine maruz kaldığı azılı düşmanları O’nun eline düşmüş, karşısında duruyorlardı. Ama O hepsine şöyle diyerek onları serbest bıraktı:

“Haydi gidiniz. Gidin hepiniz azat edildiniz, hürsünüz.”³¹¹ dedi.

En zor mesele, münafıklar meselesi idi. Bunlar, inanmayanların bir grubuydu. Liderleri Abdullah b. Übeyy’di. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Medineye gelişinden az bir süre önce bütün şehir Abdullah b. Übeyy’in başkan yapılması üzerinde anlaşmıştı. Bedir savaşından sonra, Müslüman olduğunu ilan eden bu şahıs, içinden kâfirdi. Onun peşinden gidenler de aynı şekilde münafıkça Müslüman olmuş ve münafıklardan oluşan bir topluluk meydana getirmişlerdi. Bu insanlar el altından İslâm’a karşı çeşitli planlar hazırlıyor, her çeşit şirretliği yapıyorlardı. Kureyş ve İslâm’a karşı olan diğer kabileler gizlice anlaşıyor ve onlara Müslümanların sırlarını haber veriyorlardı. Bütün bunlara rağmen dış görünüşte İslâmın emir ve buyruklarını yerine getiriyorlardı. Cuma günü cemaate katılıyor, Müslümanlarla birlikte savaşa gidiyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) onların neler yaptıklarını, hepsini isim isim biliyordu. Fakat şeriatın ve ilahî hukukun hükümleri gönüllerde saklananlar olmayıp, saldırı olarak görünen hareket ve davranışlar hakkında olduğundan, Hz. Peygamber onlara kâfirlere ait hükümleri uygulamıyordu. İşin buraya kadar, şeriatın ve ilahî hukukun işiydi. Fakat merhamet dolu bir gönlün bağışlayıcılığının ve yumuşak

³¹⁰ Numânî, Mevlânâ Şiblî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (Çev: Yusuf Karaca), İz Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 629-632.

³¹¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kâinatın Efendisi Muhammed (s.a.v.)*, Mavi Lale, İstanbul, 2007, s. 92.

kalpliliğinin gereği olarak da Allah Resulü onlara karşı daima güzel ahlâkla davranıyordu.

Hız. Peygamber'in herkesi kucaklayan engin hoşgörüsü, affı, müsamahası karşısında inananla inanmayan, dostla düşman, akraba ile yabancı arasında fark yoktu. Lütuf ve merhamet bulutu çöllere de, vadilere de eşit yağıyordu.

Can düşmanlarını ve kalleşçe saldıranları affetme ve bağışlama örnekleri, peygamberlerin örnek hayatlarını ve benzersiz güzel ahlâklarını anlatan sayfalardan başka nerede görülebilir? Bir keresinde Hız. Peygamber bir gazveden dönüyordu. Bir ovoidan geçiyorlardı ve sıcak çok şiddetli idi. İnsanlar ağaçların altında uzanıp istirahatı çekildi. Hız. Peygamber (s.a.v.) de bir ağacın altında dinlenmeye çekilerek kılıcını bir dala astı. Kâfirler fırsat bekliyordu. Müslümanların bu istirahat anını fırsat bilerek bir bedevi geldi ve kılıcı habersizce daldan aldı. Kınından çıkarıp kaldırdığı sırada Hız. Peygamber uyandı. Bir adamın yalın kılıç karşısında dikildiğini gördü. Bedevi, Hız. Peygamberin uyanıp kedisine baktığını görünce; "Ya Muhammed! Söyle bakalım, seni elimden kim kurtarabilir?" dedi. Hız. Peygamber (s.a.v.), "Allah!" buyurdu. Bu korkusuz ve etkili söz bedevi üzerinde öyle bir etki yaptı ki şaşkın şaşkın kılıcı kınına koydu. Tam bu sırada sahabe yetişti. Hız. Peygamber onlara olayı anlattı. Bedeviye de hiçbir cezâ vermedi, ondan intikâm almadı."³¹²

Bir başka örnek ise şöyledir; Hayber'de Yahûdî bir kadın Hız. Peygamber (s.a.v.)'in yemeğine zehir koymuştu. Yemeği tadınca Allah Resulü zehir konduğunu anladı. Kadını çağırarak sorgulayınca kadın, yemeğe zehir koyduğunu itiraf etti. Fakat Hız. Peygamber (s.a.v.) hiç kimseye en ufak bir kötülük yapmadı. Zehirin tesiriyle sahabeden biri vefat edince kadına kısas cezâsı verildi. Kendi şahsı için hiç kimseye cezâ vermedi. Hâlbuki Hız. Peygamber bu zehrin tesirini vefat edinceye kadar hissetti.³¹³

O'nun yumuşak huyluluğu, tatlı sözü, merhametli bir kalbe sahip oluşu, hata yapanları affetmesi, cezâ vermekten kaçınması, kendisine karşı kötülük yapanları bağışlaması insanları derinden etkiliyordu. O'nun insan eğitimindeki en güzel metotlarından biri, affı ve bağışlamasıdır. Hız. Enes (r.a.) şöyle anlatıyor: "Allah'ın

³¹² Buhârî, *Cihad*, 84-87; Müslim, *Fezail*, 13-14.

³¹³ Buhârî, *Tib*, 55.

Rasûlû'nü, kendisine her ne zaman kısas olan bir dâvâ getirildiğinde, mutlaka her seferinde affetmeyi emrediyor gördüm.”³¹⁴ Kendisi affi sevdiği gibi, ümmetine de affi tavsiye ediyordu.

Şunu da belirtmek gerekir ki, yukarda Peygamberimizin vefatına kadar iz bırakan ve müminlerin içlerini yaralayan birçok hadisede kendine bakan yönüyle hep affetme yolunu tercih etme büyüklüğünü göstermiştir.³¹⁵

Allah, Peygamberini birçok af mesajı taşıyan Kur'ân kıssalarıyla terbiye etmiştir. Elbette bu kıssalar ve nebevî özellikler, bizler için de uyulması gereken prensiplerdir. Peygamberimiz (s.a.v.), Kur'ân kanalıyla peygamberleri tanımakta, onların kendi kavimlerinin haksızlıklarına ve işkencelerine karşı halkını nasıl affettiklerini görmektedir. Bağışlayıcı ve affedici idi. Bu özellik Allah'ın kullarına bir rahmetidir. Allah (c.c.) bu rahmetinden kullarına da vermiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.), rahmet peygamberi idi. Affin ve bağışlamanın en güzel uygulayıcısı olması gerekirdi ve öyle oldu.

1.1.5. İNSANLARIN AFFEDİCİLİĞİ

Affetmek, insanlığın ortak ahlâkî değerlerinden birisidir. Kur'ân'da, mü'min kişiliği oluşturan temel karakterlerden birisinin bağışlayıcılık olduğu açıklanmıştır. Bağışlayıcılığın insan ilişkilerine getirdiği yapıcı, iyileştirici, uzlaştırıcı ve barıştırıcı etkilerine dikkat çekilmiştir. Kur'ân'da, olumsuz tutum ve davranışların düzeltilmesinde, bağışlamanın bir eğitim yöntemi olarak kullanılabileceği vurgulanmıştır. Kur'ân'da, bağışlama alışkanlığının eğitimle kazanıldığını belirten ifade ve tasvirler vardır.³¹⁶

Af, yüksek fazilet örneği, onurlu, hatta semavî bir davranıştır. Bu ideal davranışı başarmaya herkesin gücü yetmez. Suçlu bir kimse özür ve af dilediği zaman onu mazur görmek, önemli ahlâkî erdemlerden birisidir. Bizi aşağılayan birisine misliyle karşılık vermek meşru bir davranış olmakla beraber, muhatabımızı bağışlamak kuşkusuz büyük bir erdemdir.

³¹⁴ Ebû Dâvud, *Diyât*, 3; Nesâî, *Kasâme*, 27.

³¹⁵ Sarıçam, İbrahim, *Hz Peygamberin Çağımıza Mesajları*, TDV. Yay. Ankara, 2008, s. 127-128.

³¹⁶ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 7.

Affetmeyle yakından ilişkili olan kişilik özelliklerinden birisi hoşgörölü olmaktır. Hoşgörölü olmak, beraberinde bağışlamaya yatkınlığı da getirir. Af ve hoşgörü, insanların olumsuz, haksız ve kötü davranışlarına karşı misilleme yapmamayı, intikâm almamayı, suçluya kendini düzeltmesi için şans tanımayı esas alan kişilik özelliklerindendir.³¹⁷

Hoşgörölü insanlar, başkalarının günah ve kusurunu araştırmak yerine kendi eksiklerini gidermeye çalışırlar. Çatışmayı değil, barışı öğütlerler, kusur bağışlamasını bilirler. Hoşgörü sahibi insanlar, hem çevrelerindeki kimseler tarafından sevilirler hem de başkalarıyla kolay iletişim kurarlar.³¹⁸

Bağışlayıcılık bir sevgi halidir. Bağışlamanın gerisindeki en büyük güç sevgidir. Sevgi bağışlayıcıdır, eğer seviyorsak affedebiliriz. Saygı ve fedakârlık ise sevgiyi güçlü kılarlar. İkisi birlikte bağışlama konusunda bireylerin duyarlı olmasını, gerekli durumlarda bağışlayabilmelerini sağlarlar. Affetmenin ilişkili olduğu eğilimlerden birisi de cömertliktir. Bağışlama eyleminde bir tür “bağış” söz konusudur.³¹⁹

Affetmek, psikolojik yönden olumlu ve önemli bir davranış tarzıdır. Bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığı açısından uygulanması yararlı olan eylemdir. Affetmenin vereceği haz intikâm almanın vereceği hazdan çok daha doyurucudur. Af, olgun kişilerin kalplerinde sevinç ve mutluluk yaratır. Çünkü affetmek başkaları tarafından övölmeyle, intikâm almak ise kötölüneyle sonuçlanır. Affetmek, bireyin yükünü ve stresini hafıfletir, aynı şekilde çevresindekilerin stresini de azaltır. İntikam ve öfkede ısrar etmek, yaşanan olumsuzlukları tekrar tekrar hatırlamak kişiyi sürekli mutsuz eder.³²⁰

Ortada affedilecek bir şey yoksa bile, affetmek insana manevî bir mutluluk verir. Eğer gerçekten affedilecek bir şey varsa bunu bir tek bağışlama hakkına sahip olan kimse yapabilir; işte o zaman affetmek bir kat daha güzelleşir. Affetmek, insana sürekli bir huzur, sakın bir zihin, kesin bir amaç, ilgi ve güvenlik, mutlak ve sürekli

³¹⁷ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 8.

³¹⁸ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 9.

³¹⁹ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 13.

³²⁰ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 14.

bir korunma sıcaklığı, incitilemeyecek bir yumuşaklık, kederin olmadığı bir rahatlama sunar.

Bağışlayıcı olmadığımız zaman kendimiz acı çekeriz. Biz kendimize eziyet ederken, suçlu olan taraf hayatını yaşar gider. Bize karşı hata yapmış olanları bağışlamak mutlu ve sağlıklı kalabilmek için önemli bir çıkış yoludur. Bağışlamamak ise, en büyük huzursuzluk sebeplerinden birisidir. Karşılıklı anlaşmazlık ve çatışmalarda haklı olmak mutluluk için yeterli değildir. Haklılığı savunmak uğruna mutluluk feda edilmemelidir. Böylesi durumlarda karşımızdaki kişiyi affederek kendimizi yüceltebiliriz. Affetmek kendimize duyduğumuz saygının artmasını sağlar.

Affetmek barışa yol açarken; intikâm almak ise çatışmaları körükler. Her türlü kin ve öfke zihni tırmalar; bedenin hastalanmasına yol açar. Araştırmalar, kırıncı bir davranış ya da sözü uzun süre bağışlamayan kişilerin ağır bir psikolojik yük altında ezildiklerini ortaya koymuştur. Affedememek, insanın içinde taşıdığı ağır bir yüküdür, onu başkalarından uzaklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda mutsuz eder. Oysa samimi bir şekilde yapılan af, tam bir şifa yerine geçer. Bağışlayarak psikolojik yükten kurtulmak, ruh sağlığı açısından son derece yararlıdır. Sahte bağışlayıcılık ise iyileşme sağlamaz, yarayı daha da derinleştirir.³²¹

Kur'ân, mü'minlerin öfkeyi affetmek sûretiyle savdıklarından; kalıcı nefretlere, sürekli kindarlıklara benliklerinde yer vermediklerinden bahseder.³²² Mü'minler bu tutumlarıyla, öncelikle öfkenin yol açacağı bireysel zararlardan korunmuş olurlar. Uğradığı haksızlık karşısında affetmeyi seçen mü'min, stresten kurtulur, sakin bir zihne, sürekli bir huzura kavuşur, kalbi sevinç ve mutlulukla dolar. Samimi bir mü'min, intikâm almanın vereceği hazzın geçiciliğini, yaşanan kötülükleri hatırlamanın kendisini mutsuz edeceğini, bağışlamadıkça sürekli acı çekeceğini, zihninin boş yere meşgul edileceğini, hatta bedensel olarak hastalanabileceğini bilir. Affetmeyi karakter haline getirmeyi başaran bir mü'min bütün bu bireysel avantajlara kendiliğinden sahip olur.³²³

³²¹ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 15.

³²² Şûra, 42/37.

³²³ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 16.

Af ve bağışlama; yüzeysel ve tesadüfî bir eylem değildir. Af, zihnin ve ruhun derinliklerinde bir arıtma ve tasfiye yaklaşımıdır. Bağışlayıcılık bir an içinde keşfedilir, ama bu keşif günler, aylar, hatta bazen yıllar alabilir. Gerçek manada bağışlama, zaman ve sabır ister. Sabır faaliyete geçmezse, affa yanaşamayız.

Affetmeyi öğrenmek için öfke ve kırgınlıklardan arınmak gerekir. Kötü duyguların bizi terk etmesini sağlayabilmek için başkalarının geçmişteki hatalarını affetmeliyiz. Bağışlamak, öfkeyle başa çıkmanın, kin duygusunu tedavi etmenin, yumuşak huyluluğu sürdürebilmenin yollarından birisidir. Öfkeyi halletmenin yolu, söz konusu acı ve alçaltıcı durumda parmağı olan herkesi bağışlamak, onlara karşı kendimizi haklı çıkaracak bir zafer arzusundan vazgeçmektir.

Affedebilmek için affetmesini bilmek lazımdır; bağışlamak kendiliğinden olmaz. Bunun için emek vermek gerekir. Öncelikle kişi, kendisine nefretten kaynaklanan düşüncelerden arınacağına dair söz ve karar vermelidir. Nefret ettiği kişilere kötülük yapmaktan vazgeçmeli, düzgün davranmalı, bunları yapamıyorsa en azından tarafsız olmaya çalışmalıdır. Bunun için, gerekirse ilmi müktesebata sahip ve tecrübeli olan bir veya birkaç psikolojik danışmandan ya da alanında başarılı olan bir din görevlisinden yardım almalıdır.

Birisine duyduğumuz kini yok etmek ve onu bağışlamaya hazır hale gelmek için bazı yollar denemeliyiz. Mesela kin beslediğimiz kişinin olumlu, güzel davranışlarını gözümüzün önüne getirmeliyiz.³²⁴

Affetmenin zıddı olabilecek duyguların başında öfke gelir. Kur'ân, affetmeyi, öfkenin yutkunulması sürecinde ortaya çıkan bir tutum olarak takdim eder. Şöyle ki: "Rabb'inizden bir bağışlanmaya ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, korunanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun! O korunanlar bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yutkunurlar, insanları affederler. Allah da güzel davrananları sever."³²⁵

Gerçek mü'minler belli kişilik özelliklerine sahip olan kimselerdir. Affedicilik, bir mü'minin kişilik özellikleri arasında bulunması gereken unsurlardan birisidir. Kur'ân, mü'minleri öfke duygularını yenmeye davet etmiş, bunun bir erdem

³²⁴ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 19.

³²⁵ Âl-i İmrân, 3/134-135.

olduğunu “onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar; onlar kızdıkları zaman, affederler”³²⁶ âyetiyle vurgulamıştır.

Yüce Allah insanlar arasında hoşgörüyü ve bağışlamayı mü'minlere sevdirmiştir. Kızgınlık anında bağışlayabilmeyi mü'minlerin bir özelliği yapmıştır. Nitekim Pygamberimiz (s.a.v.), “gerçek pehlivan, güreşte rakibini yenen değil, öfkelenildiği zaman nefesine hâkim olan kimsedir”³²⁷ buyurmuştur. insanların suçlarını örterler, kusurlarını bağışlarlar, hatalarına göz yumarlar. Öfke anında mü'minlerin kendilerini kötülükten alıkoydukları görülür. Âyette hasr (sınırlama) ifade eden “hum” yani onlar anlamındaki zamir kullanılmıştır. Buradaki hasrın anlamı şudur: Kızgınlık anında suçları affedebilmek sık rastlanmayan üstün bir ahlâkî özelliktir. Kızgınlık anında kusur örtmek, öfkeyi dizginlemek gibi üstün bir karakter ancak “onlar”a layıktır. Kur'ân'da övülen bu karakter, imanın önemli yansımalarından birisidir.

Öfkenin insanı dürtüsel olarak intikâm almaya sevkedeceği bir gerçektir. Bu durumda üst ben alt benin dürtüsel motivasyonunu kontrol altına alabilir. Mü'minler Kur'ân'ın değerlerine iman ederler, affetmek de Kur'ân'ın bir değeridir. Kur'ân'ın koyduğu affetme değerine bağlı olan mü'min, alt benin intikâm dürtülerini kontrol etmeyi başarabilir. Böylece, affedici kişi karakterine sahip olur. Alt benin intikâm duygularını, değerler sistemini kontrol altına alabilmesi belli bir çaba, irade ve sabır gerektirir.

Yukarıdaki âyette, mü'minleri öfkelerini dizginlemeye yönelik teşvik ve yönlendirme, öfkenin kontrol edilmesine ilişkin bir eğitim ve alıştırma söz konusudur. Âyet bu yönüyle, affetmenin öğrenilebilen ve öğrenilmesi gereken bir karakter olduğuna da ışık tutar.³²⁸

Affetmede dinî motivasyon da önemli bir unsurdur. Yüce Allah, insanları başkalarını affetme ve bağışlama konusunda motive etmek için, bağışlamamanın dünya hayatında iken insan ilişkilerinde oluşturduğu olumsuz duruma dikkat çekmiştir. Bunun yanında başkalarını bağışlamayı metafizik isteklendirmelerle

³²⁶ Şûra, 42/37.

³²⁷ Buhârî, *Edeb*, 102; Müslim, *Birr*, 106.

³²⁸ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 23.

desteklemiştir. Allah bağışlayanları, ahirette vereceği ödülle, daha da önemlisi onların günahlarını bağışlayacağı vaadiyle motive etmiştir:

“Bir iyiliği, açığa vurur veya onu gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz, bilin ki Allah da affedicidir, güçlüdür”³²⁹ âyetinde, önemli ahlâkî ilkelere vurgu yapılmaktadır. Müslümanlara, kızgınlığa yol açan durumlarda sabretmeleri gerektiği öğretilmektedir. Kendilerine yapılan kötülükleri, Allah’tan sevap umarak affetmeleri teşvik edilmektedir. Karşılaştıkları sözlü ve fiilî haksızlıkları bağışlamaları, derhal intikâm almaya kalkışmamaları salık verilmektedir. Âyetin nazil olduğu ortamda münafıklar, Yahûdiler ve müşrikler İslâm dinine ve Müslümanlara karşı kötü davranmayı bir alışkanlık haline getirmişlerdir. Bu durum, Müslümanlarda kızgınlık ve nefret duygularının uyanmasına yol açmıştır. Fakat Yüce Allah, kötülüğe karşı kötülük yapmamaları yönünde Müslümanları yönlendirmiştir. Kendisinin rahman sıfatını karakter olarak benimsemelerine işaret etmiştir. Kendisinin günahları çok bağışlayıcı, intikâm almaya gücü yettiği halde en asi kimseleri bile affeden olduğunu hatırlatarak, Müslümanlardan da insanlara karşı en öfkeli ve kritik anlarda bile bağışlayıcı davranmalarını istemiştir. İlâhî ahlâk ile ahlâklanmayı, güç yetirirken bile bağışlayıcı olmayı tavsiye etmiştir.³³⁰

Yüce Allah, insanları affedenleri kendisinin de affedeceğini hatırlatarak, mü’minleri affetmeye motive etmektedir. Bu tür bir isteklendirme sadece burada ele aldığımız âyette açıklananlarla sınırlı değildir. Yüce Allah, “şüphesiz Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görür”³³¹, “Allah’ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah bağışlayan ve esirgeyendir”³³², “Kim affeder, barışırsa onun mükâfatı Allah’a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez”³³³, “Ama affeder, hoş görür, bağışlarsanız muhakkak ki Allah da çok bağışlayan, çok esirgeyendir”³³⁴ şeklindeki beyanlarıyla mü’minleri affetme yönünde teşvik etmektedir.³³⁵

Enes’ten rivayet edilen bir hadiste affa teşvik ile ilgili olarak Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kullar hesap için (mahşerde) durduklarında, kılıçlarını

³²⁹ Nisâ, 4/149.

³³⁰ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 26.

³³¹ Bakara sûresi, 2/237.

³³² Nur, 24/22.

³³³ Şûra, 42/40.

³³⁴ Teğâbun, 64/14.

³³⁵ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 27.

boyunlarına koymuş ve kılıçlarından kan damlamakta olan bir topluluk gelir. Cennetin kapısında sıkışıklık meydana getirirler. “Bunlar kimlerdir?” diye sorulur. “Bunlar şehitlerdir. Diri idiler³³⁶ ve (Rableri katında) rızıklanmaktaydılar” derler. Sonra bir çağrıcı: “Ücreti Allah’a ait olanlar kalkıp cennete girsinler” diye seslenir. İkinci kez, “Ücreti Allah’a ait olanlar kalkıp cennete girsinler” diye seslenir. Ücreti Allah’a ait olanlar kimlerdir? diye sorulur. “İnsanları affedenlerdir” diye cevap verilir. Aynı ünleyici üçüncü kez: “Ücreti Allah’a ait olanlar kalkıp cennete girsinler” diye seslenir. Şu kadar ve şu kadar bin kişi kalkıp hesapsız olarak cennete girer.”³³⁷ Hadisi şerifte görüldüğü üzere, insanları affedenler, şehitlerden sonra cennete girecek zümre olarak rablerinden iltifat görecektir.

Hoşgörü adına olumlu bir insanî tutum ortaya koyalım derken, kayıtsızlığımızı, boş vermişliğimizi, ihmalimizi, “adam sendeci” liğimizi temize çıkartmak gibi olumsuz bir tavır içerisine girebiliriz. Gerçek manada hoşgörü sahibi olabilmek ve onu kayıtsızlıkla karıştırmamak için belli bir kişilik olgunluğuna erişmek gerekir.³³⁸

Bu kadar affa teşvik ve isteklendirmeye karşılık, affetmenin de bir karakterinin bir şahsiyetinin olması lazımdır. Affetme, zilleti kabul olarak anlaşılmamalı ve bu şekilde uygulanmamalıdır. Affediciliğin de her şey gibi bir ölçüsünün olması gerektiği düşünülmüştür. Yapılan her hatayı hiçbir ölçü getirmeden mazur görmek de olumsuz sonuçlara yol açabilir.

İşlenen bir kabahat veya suçu affederken, adaletin de zedelenmemesine azami derecede dikkat etmek gerekir. Toplumda işlenen bütün suçlar affedilirse, kanun ve cezâların caydırıcı özelliği kalmaz. Böylece suçların yaygınlaşmasına yol açılmış olur. Acıyıp affetmek ahlakî bir esastır ve ancak haksızlığa uğrayan tarafından gerektiğinde kullanılır.³³⁹ İnsanları affetme yetkisi ancak kişisel olaylarla ilgilidir. Her insan kendisine karşı işlenen suçu bağışlayabilir. Buna karşılık topluma, millete ve devlete karşı işlenen suçlar insanlar tarafından affedilemez; bu hususta karar verme yetkisi mahkemelerindir. Bireye karşı işlenen suçların affıyla, topluma karşı

³³⁶ Bakara, 2/154.

³³⁷ İbn Kesîr, *Ölüm Ötesi Tarihi, Çağrı Yayınları*, (Çev: Mehmet Keskin) İstanbul, 2001, s. 396-397.

³³⁸ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 28.

³³⁹ Çelik, İbrahim, *Kur’ân Işığında Hoşgörü ve Şiddet*, Kişisel Yay, İstanbul, 2000, s. 25-26.

işlenen suçların affı birbirinden ayrı tutulmalıdır. Terör gibi, anarşi gibi, kötülüğe yardım eden, şerirlerin, zalimlerin işini kolaylaştıran fiillerin affına onay verilmesi doğru değildir.

İnsanların her türlü sözlü ve davranışsal kötülüğünü affetmek büyük bir erdemdir. Mü'min kimse, kendi nefsi için öfkelenip intikâm almaya kalkışmaz; ancak ilâhî değerlerin çiğnenmesine de izin vermez. Bireyin şahsını ilgilendiren konularda öfkesine hâkim olması ilâhî bir emirdir. Buna karşılık toplumu ilgilendiren konularda adaletin bozulmasına fırsat verilemez. Çünkü bu alanda verilecek tavizler toplum düzeninin bozulmasına yol açar, önü alınmaz kötülükleri ortaya çıkarır.³⁴⁰

1.2. AF KAPSAMINA GİREN DÜŞÜNCE VE DAVRANIŞLAR

1.2.1. DÜŞÜNCELER

İslam'a göre, insanın gönül ve düşünce dünyası, başıboş bırakılmamıştır. İslam, işe öncelikle gönüllerden başlamış ve iç dünyanın kontrolünü inancın elinde tutmaya gayret etmiştir. Nitekim davranışların İslam katında anlamlı ve değerli olması, inanarak yapılmasına bağlanmıştır. İslam; insanı, ayrılmaz özelliği olan salih amele (yararlı davranış, kişiye ve başkalarına dünya ve ahirette yararlı olan iş) iman etmeye endekslemiştir. Öte yandan insanın söylediği her sözün, işlediği her eylemin onun iç dünyasında bir alt yapısı ve etkisi vardır. Yani insan, ya içindekini, söz ve eylemiyle dış dünyaya yansıtır; ya da insanın söyledikleri ve işledikleri onun iç dünyasında kalıcı izler bırakır.

Yüce Allah, Hz. Âdem ile Hz. Havva'ya, “şu ağaçtan yemeyin” değil de, “şu ağaca yaklaşmayın”³⁴¹ demiştir. Bunun anlamı, şu ağaçtan yemeyi hiç düşünmeyin demektir. Yine aynı şekilde Kur'ân'da “zinaya yaklaşmayın, çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.”³⁴² Bir başka ayette, “yetim malına yaklaşmayın”³⁴³ buyrulmuştur. Bundan maksat sizi o yasaklara götürebilecek şeylerin hepsinden tamamen uzak durun, onu düşünmeyin (sedd-i zerâi) demektir. Çünkü bu yasaklanan şeyler düşünülürse, şeytanın da vesvesesine kapı aralanmış

³⁴⁰ Kasapoğlu, *Affetme Olgusu*, s. 29.

³⁴¹ Bakara, 2/35

³⁴² İsra, 17/32.

³⁴³ En'am, 6/152.

olur. Bu nedenle mümin, günah ve kötülükleri içinde düşlememeli, zihninde kurgulamamalı, gönlünde onlara yer vermemelidir.³⁴⁴

Gönülden geçenin Yüce Allah tarafından bilindiği, “şüphesiz senin Rabbin, onların kalplerinin gizlediği şeyleri de, açığa çıkardıklarını da mutlaka bilir”³⁴⁵ âyeti ile bildirilmektedir. Sorumluluk noktasında da, "hakkında kesin bilgin olmayan şeyin ardına düşme. Şüphesiz kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur"³⁴⁶ âyeti ile kulak, göz ve gönlün sorumlu olacağı noktasına dikkatler çekilmektedir.

“Günahın açığını da bırakın, gizlisini de. Çünkü günah kazananlar yaptıkları karşılığında cezâlandırılacaklardır”³⁴⁷ âyetiyle de günah işleyenlerin, kazandıklarına karşılık mutlaka cezâlandırılacakları ifade edilmektedir.

Önemli olan husus, gönülden geçenin affedilip affedilmeyeceği veya hangi aşamadan sonra sorumlu tutulacağımız hususudur. Yüce Allah, “göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. İcinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter”³⁴⁸ buyurmuştur. Âyetteki “açığa vursanız da, gizleseniz de” ifadesinden hareketle de şunlar söylenebilir: Bir şeyi açığa vurmak ve gizlemek iradeyle ilgilidir. Dolayısıyla insanların iradeleriyle gizledikleri şeylerden sorumlu olduklarını, iradeleri dışında akıllarına gelen, gönüllerine düşen şeylerden sorumlu olmadıklarını söyleyebiliriz.

“Siz icinizde olan şeyi açıklasanız da saklasanız da Allah Teâlâ sizi onunla hesaba çeker”³⁴⁹ âyeti, bundan dolayı ne açık, ne de gizli olarak hiçbir fenalık yapmayınız. “İcinizde ne varsa” ifadesi mutlak olduğuna göre, nefsin her türlü hal ve hareketlerini kapsamı içine almaktadır. İrade, yöneliş ve duyuş, düşünüş ve hayal ediş ve her çeşit hatıra ile vesveseler, şüpheler, inançlar, huylar, meleller ve bunlarla ruhsal tepkiler, ister ihtiyarî, isterse gayr-i ihtiyârî, sürekli veya gelip geçici, iyi ve kötü nefiste (iç dünyada) bulunan her şey buna dâhildir. Fakat her şeyden önce âyetteki siyak, şahitliği gizlemek ve bildiğini söylememek gibi fena şeylere ait

³⁴⁴ Akpınar, Ali, *Kalp Eylemleri ve Kalbin Sorumluluğu*, Ribat Dergisi, Sayı. 296,2007, s.38.

³⁴⁵ Neml, 27/74.

³⁴⁶ İsra, 17/36.

³⁴⁷ En’am, 6/120.

³⁴⁸ Bakara, 2/284.

³⁴⁹ Bakara, 2/284.

olduğundan, iyi olanlar dış görünüşüyle sanki hesaba çekilmenin dışında gibi görünüyor.

İkinci bir husus, “içinizde bulunanlar” zarf-ı müstakar olduğundan, içinizde iyice yer etmiş, karar haline gelmiş olan duygu, düşünce ve niyetler için açık bir anlam taşıdığından, bir var, bir yok olan gelip geçici ve kararsız duygular bunun dışında gibi görülüyor.

Üçüncü olarak gizli tutmak ve açığa vurmak ihtiyarî fiillerden oldukları için insanların iradeleriyle ilgili olan işlere ve davranışlara, yine kendi içinde bulundurduğu niyet ve tasavvurlara ait olup, gayr-i irâdî olanlar bunun dışında kalır. Zira hesaba çekilmek mutlaka açığa çıkmaya ve gizli kalmaya ait değildir, çünkü niyetlerinin açığa çıkması da, gizli kalması da kendi takdirlerine kalmış bir şeydir. Bu ise kesinlikle kasıt ve niyetle olur. Yani iradeli olarak yapılan bütün işler ve ruhî haller hesaba çekilmeyi gerektirir. Böyle olmayanların gizli kalması da açığa çıkması da Allah Teâlâ’nın isteğine bağlıdır. Lakin kötülük düşüncede bile olsa kötülük olduğundan, haddi zatında azap ve acı sebebidir.³⁵⁰

Ashab-ı kiram Kur’ân’ın gizli ve açık yönleriyle bütün ihtimallerini dikkate almışlar ve Bakara 284. âyetin gerekli kıldığı sorumluluğun akla doğan düşünce ve duyguları da kapsamı içine alma ihtimalinden korkmuşlardır. Ve kendilerince âyetin insan gücünün üstünde bir sorumluluk yüklediğini düşünerek, bunun böyle olmaması gerektiğine hükmedip Hz. Peygamber’den, her ihtimale karşı bu hükmü yorumlayacak bir açıklama aramışlardı.³⁵¹ Bu âyet indiği zaman, ashâb-ı kiramdan bir grup Hz. Peygamber’e gelip şöyle dediler:

“Biz gücümüz ve takatimizin dışında olan bir emirle mükellef kıldık. Muhakkak hepimizin nefsi kalbin istemediği ve sevmediği şeyleri kendisine söylemektedir. Sonra Allah tarafından bundan dolayı hesaba çekilirse durumumuz ne olur?” sorusu üzerine; Hz. Peygamber (s.a.v.), “zannederim siz, Yahûdilerin dediği gibi diyorsunuz: ‘Biz dinledik ve isyan ettik’ Sakın böyle demeyin, aksine ‘Biz dinledik ve itaat ettik’ deyin”³⁵² buyuruyor.

³⁵⁰ Yazır, *Hak Dini*, II, 268.

³⁵¹ Yazır, *Hak Dini*, II, 271.

³⁵² Müslim, *İman*, 199

Bunun üzerine ashâb-ı kiram, “biz dinledik ve itaat ettik” dediler. O zaman Allah Teâlâ bir sene sonra kurtuluş ve sevgiyi şu âyet-i celîlesiyle müjdeledi. “Allah, kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez”³⁵³ Allah kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz, yükleyemez değil, yüklemeyiz. Allah’ın kendi kullarına yüklediği sorumluluk, kulların güç yetireceği kadardır ve hatta onun çok altındadır. Allah insanları zora koşmaz, güçlerini son sınırına kadar zorlamaz, sıkıntıya sokmaz, müşkilât ve meşakkat vermez. Mükellef olan kullar o görevleri güçleri rahat rahat yetecek şekilde yapabilirler. Nitekim, “Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez...”³⁵⁴ buyrulmaktadır.³⁵⁵

Nesefî (v. 710 h.)’ye göre, insan içinden geçen vesveseler ve benzeri insanın gizli tuttuğu şeyler bu hükmün içine girmezler. Çünkü insanın bu gibi şeylerden kendini kurtarması kendi gücü dâhilinde değildir. Ancak insanın inanarak ve karar vererek bir şeye teşebbüs etmesi hali bunun içine girer.

Nesefî’ye göre insanının, küfre yönelik bir şeyi isteyerek ve inanarak yapması halinde bu, küfürdür. Ancak istemeyerek ve önceden tasarlamaksızın bir günaha düşme halinde bu, bağışlanır. Eğer günaha bile bile girerse, sonradan da bundan ötürü pişmanlık duyarsa ve vazgeçip geri dönerse, bundan ötürü de Allah’tan bağışlanmasını dilerse, bu da bağışlanır. Eğer bir kimse bir kötülük (günah) işlemeye karar verse ve bu kararında da kararlı ise, ancak kendi elinde olmayan bir sebepten ötürü o kötülüğü işlemeye bir fırsat bulamazsa, bu kimseye o fiili işlemiş anlamında cezâ verilemez, bundan dolayı o kişi hesaba çekilemez. Örneğin; adam zina fiilini işlemeye karar vermiş ve bunu işlemekten de vazgeçmemiş, fakat fırsatını bulamamıştır. İşte bu kimseye zina fiilinin cezâsı uygulanmaz, bundan ötürü cezâlandırılmaz.³⁵⁶ Peygamberimiz (s.a.v.), “Şüphesiz Allah, ümmetimi içinden geçenleri işlemedikçe veya onu konuşmadıkça bundan dolayı affetmiştir.”³⁵⁷ buyurmuşlardır.

Taberî (v. 310 h.), tefsirinde Bakara 284. âyetini yorumlarken, “Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği ile mes’ul tutar. “Herkesin kazandığı iyilik lehine

³⁵³ Bakara, 2/286.

³⁵⁴ Bakara, 2/185.

³⁵⁵ Yazır, *Hak Dini*, II, 268.

³⁵⁶ En- Nesefî, *Medârik*, I, 146.

³⁵⁷ Tirmîzî, *Talak*, 8.

yaptığı kötülük ise aleyhinedir” âyet-i kerimesi³⁵⁸ “içinizde olanı açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker”³⁵⁹ âyetinin hükmünü tamamen ortadan kaldırır mahiyette olmadığını ifade eder. Çünkü her hesaba çekme mutlaka cezâlandırmayı gerektirmez. Yine kulun hesaba çekildiği her günahından dolayı cezâlandırılması gerekmez. Zira Yüce Allah mümin kullarına büyük günahlardan kaçınmaları halinde küçük günahlarını affedeceğini va’d etmiştir.³⁶⁰

Düşünce ve niyetlerin hükmü kalbe gelen düşüncelerin hükmünü Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle belirtmiştir: “Allah’u Teâlâ iyiliklerin ve kötülüklerin hükmünü yazdı. Şöyle ki: Kim bir iyiliğe niyet eder de onu yapamazsa, Allah’u Teâlâ o kimseye tam bir iyilik sevabı yazar, kul niyet ettiği iyiliği yaparsa Allahu Teâlâ ona yaptığıının on katından yedi yüz katına, hatta daha fazlasına kadar sevap yazar. Kul bir kötülüğe niyet eder de onu Allah için terk ederse Allâh’u Teâlâ onun için bir iyilik yazar. Kul bir kötülüğe niyet eder ve onu yaparsa Allah ona sadece bir günah yazar.”

Melekler dediler ki: “Yârab! O senin kulun yok mu? O bir günâhı işlemeyi irade ediyor’. Allah Teâlâ şöyle buyurur, ‘onu gözetleyin! Eğer o, o gün kasdettiği günâhı işlerse, işlediği günâhın bir mislini onun defterine yazın. Eğer terkederse, terkettiği o günâhı kendisi için bir hasene olarak kaydedin. Çünkü o günâhı benim hatırım için terk etmiştir.”³⁶¹

Allah Teâlâ, ‘eğer o günâhı işlemezse’ sözüyle, ‘onu Allah için terkettiğini’ murad etmiştir. Ama kötü bir fiili işlemeye, kesinlikle azmeder, sonra o kötü fiili işlemek bir sebep veya gafletten ötürü kendisine zorlaşırsa, bu takdirde kendisine nasıl bir hasene yazılabilir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.v.) “insanlar ancak niyetleri üzerine haşrolunurlar”³⁶² buyurmuştur.

Geceleyin bir Müslümanı öldürmeye veya bir kadınla zina etmeye azmeden bir kimse, o gece ölürse günâhı üzerine ısrar ettiği halde ölmüş olur ve niyeti üzerine haşredilir. Bu husustaki kesin delil, Hz. Peygamber’den rivâyet edilen

³⁵⁸ Bakara, 2/286.

³⁵⁹ Bakara, 2/284.

³⁶⁰ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, V, 147-148.

³⁶¹ Gazali, Muhammed Ebi Hâmid, *İhya-i Ulûmud-Din*, (Çev: Ali Arslan), Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1992, III, 93.

³⁶² Buharî, *Fiten*, 19; Müslim, *Sıfatu’l-Cenne*, 84.

şu hadîstir: “İki Müslüman kılıçlarıyla çarpıştıkları zaman, ölen de öldürülen de ateştedir. Bu söz üzerine denildi ki, “ey Allah’ın Rasûlü öldüreni anladık! Fakat öldürülenin suçu ne?” Cevap olarak şöyle buyurmuştur: ‘Çünkü öldürülen de arkadaşını öldürmeyi kastetmiştir.’”³⁶³ İşte bu, mücerred irade ile kişinin ateş ehlinden olduğuna delâlet eden bir delildir. Oysa kişi, mazlum olarak öldürülmüştür. Durum bu iken acaba Allah Teâlâ’nın niyet ve kasıttan ötürü insanları muâhaze etmeyeceği nasıl düşünülebilir? Aksine kulun ihtiyarı dâhilinde olan her kastından kul muâhaze edilir. Ancak onu bir sevap ile sildirmişse hüküm değişir.

Kalbin hâtıratı, nefsin hadisi, rağbetin heyecanı, insanoğlunun ihtiyarı dâhilinde değildirler. Bunlardan ötürü insanoğlunu muâhaze etmek teklif-i mâlâ yutak (insanın güç yetiremediği ile insanı mükellef kılıp zorlamak) olur.³⁶⁴

1.2.2. DAVRANIŞLAR

Affedilmeyen tek günah Allah’u Teâlâ’ya şirk koşturmadır. Bundan başka diğer günahlar, ister büyük isterse küçük olsun, Allah’ın dilemesine bağlıdır; dilerse affeder, dilerse cezâlandırır.³⁶⁵ Bu konuda Yüce Allah, “hiç şüphesiz, Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki (günah)ları ise dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah’a şirk koşarsa elbette o uzak bir sapıklıkla sapmıştır”³⁶⁶ buyurmaktadır.

Nisa sûresinde yine bu âyetin benzeri bir âyet kitap ehli hakkında geçmiştir. Burada da Tu’me gibi dönmelerle beraber kitap ehlinden başka olan küfür ve şirk ehli ile ilgili olarak indirilmiştir. Bunun için orada “Mesih Allah’ın oğludur”, “Uzeyr Allah’ın oğludur” gibi, oğul isnat ve iftirasına işaretlerle, “kim Allah’a şirk koşarsa mutlaka büyük bir günah ile iftira etmiş olur”³⁶⁷ buyurulmuştur. Her kim Allah’a ortak koşarsa artık derin bir sapıklık ile sapıklığa düşer gider. Doğru yoldan pek uzaklara düşer, ilâhî mağfiret ve rahmetten uzaklaştıkça uzaklaşır. Şu halde şirk yani Allah’a ortak koşturmak, hem Hakk’a bir iftira ve büyük günah, hem de derin bir sapıklıktır. Ve her iki şekil de büyük bir zulümdür. Bununla beraber bazı müşriklerde

³⁶³ Buharî, *Diyat*, 2; Müslim, *Fiten*, 14.

³⁶⁴ Gazali, *İhya*, III, 94.

³⁶⁵ Nisâ, 4/ 48.

³⁶⁶ Nisâ, 4/116.

³⁶⁷ Nisâ, 4/48.

iftira durumu açık, bazılarında da sapıklık durumu açıktır. Bunun için her birinde affedilmemek, yerine göre bir sebebe bağlanmıştır. Kitap ehlinin şirki, sapıklıktan çok, bir iftira eseri; diğerlerinin şirki iftiradan çok bir sapıklık eseridir. O halde biri ahlâksızlığa, biri de cehâlete dönüyor demektir. Ve bunların her ikisinin de tevbesiz affedilmesi mümkün değildir. Fakat bilgisizlikten doğan şirk sahiplerinin ilmî ve aklî gelişmeler ile şirkten vazgeçmeleri düşünülebildiği halde, sırf ahlâksızlıktan doğan şirk erbabı, ilimde ilerledikçe azgınlık ve sapıklığını artırır, iftirasına devam etmek için daha çok bahane bulmuş olur. Bundan dolayıdır ki, kitap ehli hakkında, “o kitap verilenlerin ihtilaf etmeleri ancak kendilerine ilim geldikten sonra olmuştur”³⁶⁸ buyrulmuştur.³⁶⁹

Bu konuda İbni Hacer (v. 850 h) Allah’a şirk koşulmasa bile Hz. Peygamber’in inkârının affı ile ilgili olarak şöyle demektedir: “Hz. Muhammed (s.a.s.)’in peygamberliğini inkar eden kimse Allah (c.c.) ile beraber başka ilah edinmese bile yine kafir olur. Tartışmasız olarak bu kişi de mağfiret edilmeyecektir.” Küfür ve şirkten başka diğer günahların hepsi İlâhî iradenin dilemesine bağlıdır. Allah’u Teala “bunun dışındakileri ise dilediği kimse için bağışlar” ibaresinde buyurduğu gibi kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse cezâlandırır.³⁷⁰

İnsanın genel davranışları iyi ve faydalı olmak şartı ile Allah’ın küçük hataları affedeceğini veya gizleyeceğini belirtmektedir: “Doğru davranan ve de O’nu doğrulayanlar takva sahipleridir. Onlara Rabblerinin yanında diledikleri her şey vardır. İşte güzel davrananların mükâfatı budur. Allah onların yaptıklarının en kötülerini siler ve onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandırır. Allah kuluna yeterli değil mi?”³⁷¹ Yani insan için Allah yeterli değil mi ki, insan hâlâ bir şefaatchi arar? Asıl olan, insanın sınırları aşmasını engelleyen takvanın davranışları idare etmesidir ve şayet sınırlar hata ile aşılsa, takva derhal insanı tevbeğe yöneltir ve şahsiyetindeki dengesizliğin düzeltilmesini sağlar. Yüce Allah, katılaşmış münafıklar tarafından işlenen, affedilmez nefret hakkında konuştuktan sonra Kur’ân’da devamla der ki: “Diğer bir kısım da var ki, günahlarını itiraf ettiler. Onlar iyi işle kötüyü

³⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/19.

³⁶⁹ Yazır, *Hak Dini*, III, 84-85.

³⁷⁰ El-Kardâvi, Yusuf, *Tekfir’de Aşırılık*, (Çev: M. Salih Geçit), Şûra Yayınları, İstanbul, 1998, s. 47-49.

³⁷¹ Zümer, 39/33-36.

(münafıklara uydukları için) karıştırdılar. Belki Allah bunların tevbesini kabul eder. Çünkü Allah, bağışlayan ve esirgeyendir.”³⁷² Pişman olup tevbe edecekleri zamana kadar, herkes için tevbe kapısı her zaman açıktır; ancak yanlış davranmaya kararlı olanlar bunun dışındadır. Kur’ân’ın davranışa ve pratiğe önem verdiğini açıkça gösteren nokta şudur ki, son andaki pişmanlık, iman etme ve af için yalvarmalar kesinlikle Kur’ân’da reddedilmiştir. Musa (a.s)’ın hikâyesinde Firavun tam ölüm anında Allah’tan af diledi, fakat bu şiddetle reddedildi.³⁷³ Yine Allah, istemeyerek bir günah işleyen ve derhal pişmanlık duyanların tevbesini kabul eder. Ölüm döşeginde bile olsa devamlı kötülük işlemiş kimseler, “ben şimdi tevbe edip günahlarımdan Allah’a sığınırım” deseler de onların tevbesi kabul edilmez.³⁷⁴

Seyyid Kutup, Zümer 35. âyetle ilgili olarak Allah’ın kusurları affetmesi meselesini, adâlet ve lütuf kavramları ile izah eder. Adalet iyiliklerin toplanması, kötülüklerin de toplanması; sonra bunlara göre kararın verilmesidir. Lütuf ise, Yüce Allah’ın bu takva sahibi kullarına fazladan bağışladığı şeylerdir. Onların en kötü işlerini dahi bağışlayıp mizânda bu kötülüklerini hiç hesaba katmaması; onlara, her şeyi, her işi güzellik olan insanlar gibi muamele etmesi; böylece iyiliklerinin artmasına, çoğalmasına ve terazide ağır basmasına garanti vermesidir. Bu, hiç kuşkusuz Allah’ın lütfudur. Onu dilediği kimseye verir. Yüce Allah bu lütfkârlığı kendiliğinden söz vermiş ve bunu va’detmiştir. Bu söz mutlaka gerçekleşecektir. Takva sahiplerinin ve iyilikte bulunan insanların bu konuda güvenleri tamdır.³⁷⁵

Affedilmesi kabil davranışlar bilgisizlikle yapılan davranışlarla ilgili olarak Nisa sûresi 17-18. Âyette, “Allah’ın kabulünü üzerine aldığı tevbe, bilgisizlikle kötülük yapanlar ve tevbe edenler içindir.”³⁷⁶ “Bilmeyerek işlediği suçlardan pişmanlık duyup tevbe edenleri ve hallerini düzeltenleri affeder.”³⁷⁷

Seyyid Kutup tefsirinde, “Bilmeyerek kötülük işleyenler”den maksat günah işleyenler, suçlulardır. Yalnız burada sözü edilen “bilmezliğin (cehâletin)” uzun ya da kısa süreli, fakat canın boğaza dayanacağı ana kadar uzamamış olan bir sapıtma,

³⁷² Tevbe, 9/102.

³⁷³ Yunus, 10/90-91.

³⁷⁴ Fazlur Rahman, *Ana konularıyla Kur’ân*, (Çev: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yay., Ankara, 2000, s. 68-69.

³⁷⁵ Kutub, *Fî Zilâl*, V, 3050.

³⁷⁶ Nisâ, 4/17-18.

³⁷⁷ Nahl, 16/119.

doğru yolu şaşırma anlamına geldiğine ilişkin din bilginleri arasında hemen hemen görüş birliği vardır. Fazla geç kalmadan tevbe edenlerden maksat ise ölecekleri belli olmadan, ölümün eşiğine geldiklerini hissetmeden önce Allah’a dönenlerdir. Böyle bir tevbe pişmanlık duygusundan, günden sıyrılmak, iyi amel işleyerek geçmiş kötülükleri telafi etme niyetinden kaynaklanmış kabul edilir. İşte o zaman tevbe insan nefsi için bir yeniden doğuş, insan vicdanı için bir uyanış olur.³⁷⁸ Bu münasebetle olmalı Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah böylelerinin tevbealarını kabul edeceğini vaad etmiştir. Hiç şüphesiz Allah her şeyi bilir ve hikmet sahibidir.”³⁷⁹

Yani O’nun bütün tasarrufları bilgiye ve hikmete dayanır. O, zayıf iradeli kullarına yeniden temiz kullarının saflarına katılma fırsatı tanır. Güvenli sığınağına ve esirgeyici himayesine kucak atma arzusu gösteren kullarının asla bu sığınağının surları dışına atmaz.

Cehl, en ufak bir kızgınlık anında irâdesini kaybedip parlayan, kontrolsüz bir ihtirasla öfkesine kapılıp sonucu düşünmeden hemen körü körüne atılan delikanlı, ateşli, sabırsız kişinin sorumsuz davranışdır. Bu, duygularına ve hırslarına hâkim olamayan bir insanın davranışdır. Bu insan, doğruyu yanlış düşünme ölçüsünü kaybedip kendisini öfkenin peşine kaptırmıştır.³⁸⁰

Yüce Allah rahmetine yönelen, yaptıklarına pişman olup dergâhına sığınmak isteyen zayıf iradeli kullarını geri çevirmez. Aslında Yüce Allah’ın onlara ihtiyacı yoktur, yaptıkları tevbenin de O’na sağlayacağı hiçbir yarardan söz edilemez. Yaptıkları tevbeden yarar görecektir olanlar bizzat kendileridir. Böylece hem kişisel hayatları ve hem de içinde yaşadıkları toplumun hayatı düzene girecek, sağlıklı bir niteliğe kavuşacaktır. İşte bu gerekçe ile Yüce Allah, onların önünde, tevbe edip arınmışların saflarına katılmalarının yolunu açık tutmaktadır. “Yoksa sürekli kötülük yapıp dururken ölümün eşiğine gelince ‘şimdi tevbe ettim’ diyenlerin tevbesi geçerli değildir.”³⁸¹

³⁷⁸ Kutub, *Fî Zilâl*, IV, 2199.

³⁷⁹ Nisâ, 4/17.

³⁸⁰ İzutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, çev: Süleyman Ateş, Ankara, 1975, s. 193.

³⁸¹ Nisâ, 4/18.

Tevbe, yoldan çıkmışların O'na sığınarak Yüce Allah'ın güvenlik bölgesine geçsinler diye kabul olunuyor. Şeytanın tuzaklarından kurtularak insanlık ailesinin onurlu saflarına katılsınlar diye kabul olunuyor. Böylece eğer tevbe ettikten sonraki ömür dilimleri yeterli olursa iyi ameller işlesinler, yok eğer nerede ve ne zaman çıkageleceklerini bilmedikleri günü belirli ölüm kapılarının eşiğinde kendilerini yakalamayı bekliyorsa hiç değilse doğruluğun sapıklığa karşı üstünlüğünü ilan etsinler diye kabul olunuyor. “Bir de kâfir olarak ölenlerin tevbesi geçerli değildir.”³⁸² Çünkü onlarla tevbe arasındaki bütün ipler kopmuş, bütün bağlar kesilmiştir. Onlar Yüce Allah'ın affediciliği ile aralarında var olan bütün fırsatları kaçırmışlardır. Dahası var: “Böyleleri için acıklı bir azap hazırladık.”³⁸³ Yani bu azabı şimdiden onlar için hazırladık. O azap onları bekliyor.

Görülüyor ki, İlâhî sistem, bir yandan tevbe kapısını ardına kadar açık tutarken öte yandan da cezâ şikkını ısrarla vurguluyor. Böylece bu eşsiz İlâhî sistemde denge kuruluyor. Bu iki kutuplu denge hayatın pratiği üzerindeki etkisini meydana getirmekten geri kalmıyor. Bu pratik etkili dengeyi İslâm'dan başka hiçbir din ya da yeni sistem kuramaz.³⁸⁴

İyi kimselerin bazı küçük kusurlarının affedilebileceğine dair Necm sûresi'nde, “o (muhsin ola)nlar ki günahın büyüklerinden ve çirkin işlerden kaçınırlar, yalnız bazı küçük kusurlar işleyebilirler”³⁸⁵ buyurulmaktadır.

Taberî (v. 310 h.), tefsirinde yukardaki âyetle ilgili olarak şöyle der. Muhsin olanlar, iyi amellerde bulunanlar, küçük kusurları hariç, büyük günahlardan ve hayâsızlıklardan kaçınırlar. Şüphesiz Rabbin, bağışlaması bol olandır. Sizi topraktan yarattığı zaman ve sizler annelerinizin karnında bir cenin iken sizin ne durumda olduğunuzu o çok iyi bilir. Kendinizi temize çıkarmayın. Kimin takva üzere olduğunu da o çok iyi bilir.

İyilikte bulunanlar o kimselerdir ki, küçük kusurları hariç, Allah'ın haram kıldığı, O'na ortak koşma gibi büyük günahlardan ve zina gibi hayâsızlıklardan kaçınırlar. Ey Muhammed! Şüphesiz ki Rabbin, büyük günah işlemeyen ve

³⁸² Nisâ, 4/18.

³⁸³ Nisâ, 4/18.

³⁸⁴ Kutub, *Fî Zilâl*, I, 603.

³⁸⁵ Necm, 53/ 32.

hayâsızlık yapmayan günahkârların kusurlarını çokça affedendir. O, sizin atanız Âdem'i topraktan yaratırken ve onun soyundan gelen sizlerin de annenizin rahminde cenin halinde bulunurken çok iyi bilendir. Siz, kendinizi temize çıkarmayın. Zira Allah, kendi cezâlandırmasından korkarak emirlerini tutup yasaklarından kaçman takva sahiplerini de çok iyi bilendir.

Âyet-i kerimede, iyilikte bulunanların sıfatları beyan edilmekle beraber, bunların, büyük günah işlemekten ve hayâsızlıktan kaçınanlar oldukları, fakat “lemem” diye adlandırılan küçük günahları işleyebilen kimseler oldukları beyan ediliyor.

Âyette zikredilen büyük günahlardan maksat, Allah'a ortak koşmak, anaya babaya kötü davranmak, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı bir insanı öldürmek, yalan söylemek, yalan yere şahitlik yapmaktır. Namuslu kadınlara zina iftirasında bulunmak, yalan yere yemin etmek, sihir yapmak, savaştan kaçmak ve komşusunun hanımıyla zina etmek gibi günahlar da bu kapsamdadır. Âyette zikredilen ‘hayâsızlıktan’ maksat ise, Allah'ın, onu işleyenlere dünyevi cezâlar tayin ettiği zina ve benzeri haramlardır.

Âyette geçen ‘lemem’ ise farklı sekilerde izah edilmiştir. Abdullah b. Abbas, Abdurahman b. Zeyd ve Zeyd b. Eslem'e göre âyette zikredilen ‘lemem’den maksat, kâfirlerin, Müslüman olmadan evvel işledikleri büyük günahlar ve hayâsızlıklardır. Bunlar Müslüman olduktan sonra Allah bunların geçmişteki bu tür günahlarını affetmiş olur.³⁸⁶

Bu izah tarzına göre bu âyet-i kerimeden, insanların, herhangi bir küçük günah işlemelerine ruhsat verildiği manası çıkmaktadır.

Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Mesruk ve Şa'bî'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise “lemem” den maksat, küçük günahlardır. Bu hususta Ebu Hureyre (r.a.)'nin, lemem'in ne demek olduğunu açıklarken şunları söylediği rivâyet edilmektedir. “Lemem, öpmek, sıkmak, bakmak ve dokunmaktır. Sünnet yerleri birbirine dokununca gusletmek gerekir. İşte bu da zinadır.” Yine bu hususta Abdullah b. Abbas, lemem'i izah ederken şöyle demiştir. “Ebu Hureyre'nin

³⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XXII, 61.

Resulullah'tan rivâyet ettiği şu hadisin beyân ettiği şeyden “lemem”e daha çok benzeyen bir şey görmedim. Resulullah (s.a.v.) buyuruyor ki:

“Allah, Âdemoğluna zinadan payını yazmıştır. Âdemoğlu o payına mutlaka ulaşır. Gözün zinası bakmaktır, dilin zinası konuşmaktır. İnsanın nefsi ise zina etmeyi temenni eder ve arzular. İnsanın edep yeri de bütün bunları ya doğrular veya yalanlar.”³⁸⁷

Görüldüğü gibi Abdullah b. Abbas, gözle nâmahreme bakmayı, dil ile edebe aykırı laflar söylemeyi ve nefsin hayâsızlık yapmayı arzulamasını “lemem” olarak izah etmiş ve bunları küçük günahlardan saymıştır. Zinayı ise bunların dışında, büyük günahlardan kabul etmiştir.

Abdullah b. Abbas, Mücahid, Ebu Hureyre, Hasan-ı Basri ve Ebu Salih'ten nakledilen diğer bir görüşe göre, âyetle zikredilen “lemem”den maksat, zina, hırsızlık ve içki içme gibi günahları işledikten sonra onlardan tevbe etmektir. Bu izaha göre “lemem” içine düştükten sonra tevbe edilen günahlardır.

Bu hususta Resulullah (s.a.v.)in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: “Ey Allahım! Eğer sen günahlarımızı affedersen çokça affedersin. Senin hangi kulun günaha düşmemiştir ki?”³⁸⁸

Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas, İkrime, Katade ve Dehhak'tan nakledilen başka bir görüşe göre ise “lemem”den maksat, dünya ve âhirette cezâlandırılacağı bildirilen günahlardan daha hafif olan günahlardır. Taberî (v. 310 h.) bu görüşü tercih etmiş ve şu âyet-i kerimenin buna izah ettiğini söylemiştir.³⁸⁹ “Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız kusurlarınızı örter sizi güzel bir makama koyarız.”³⁹⁰

“Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”³⁹¹

Allah (c.c.) Uhud savaşında Peygamber'in sözünü dinlemeyenleri,³⁹² hac ibadetinde daha önceden yapılan hataları,³⁹³ buzağıyı tanrı edinip sonra tevbe eden İsrailoğullarını³⁹⁴ affettiğini bildiriyor. Kötülükleri bağışlayıp affedenler,³⁹⁵ güçsüz

³⁸⁷ Buharî, *İsti'zan*, 12; Kader, 9; Müslim, *Kader*, 20; Ebu Davud, *Nikâh*, 44.

ve zayıf olduğu için Allah yolunda hicret veya cihad edemeyen müstaz'aflar,³⁹⁶ Allah (c.c.)'ı affedici olarak bulurlar.

Kur'an'da birçok âyette, Allah'ın affediciliğine ve hangi davranışları bağışlayacağına dair âyetler yer almaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır.

“Allah nefislerinize karşı zaaf göstermekte olduğunuzu bildi, tevbelerinizi kabul etti, sizi bağışladı (afv).”³⁹⁷

“Andolsun Allah yine onları (harpte cepheden kaçanları) affetti. Çünkü Allah şüphesiz çok yarlıgayıcıdır, halimdir (cezâlandırmada acele edici değildir).”³⁹⁸

“Size gelen her musibet kendi ellerinizle (iradenizle) işlediğiniz suçların cezâsıdır. (Bununla beraber Allah suçlarınızın) birçoğunu da affeder (bunların cezâsı olan musibeti vermez).”³⁹⁹

“İşte böyle. Her kim, kendisine verilen eziyetin dengi ile karşılık verir de, bundan sonra kendisine yine bir tecavüz ve zulüm vaki olursa, emin olmalıdır ki, Allah ona mutlaka yardım edecektir. Hakikaten Allah çok bağışlayıcı ve mağfiret edicidir.”⁴⁰⁰

İnsanın boşu boşuna insanların kafasını bulandıracak soru sormaması gerektiği, bu soruların hem kafa karışıklığına neden olacağı hem de mükellefiyetlerini arttıracığı te'dibi, terbiyesi, “ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. (Açıklanmadığına göre) Allah onları affetmiştir. (Siz sorup

³⁸⁸ Tirmîzî, *Tefsir, Necm*, 53.

³⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XXII, 67-69.

³⁹⁰ Nisâ, 4/31.

³⁹¹ Ahzab, 33/ 5.

³⁹² Ali İmrân, 3/152-153.

³⁹³ Maide, 5/95.

³⁹⁴ Bakara, 2/52; Nisâ, 153.

³⁹⁵ Nisâ, 4/149; Teğâbün, 64/14.

³⁹⁶ Nisâ, 4/99.

³⁹⁷ Bakara, 2/187.

³⁹⁸ Ali İmrân, 3/155.

³⁹⁹ Şûra, 42/30.

⁴⁰⁰ Hac, 22/60.

da başınıza iş çıkarmayın). Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir”⁴⁰¹ âyetiyle ifade buyrulmuştur.

Bazı insanlar veya topluluklar daha dünyada iken cezâlandırılır. Ancak bütün bunlar, insanların yaptıkları kötülüklerden Allah’ın affının dışında kalan fazlalıklardır. Allah (c.c.) kullarını sürekli affetmektedir. Ancak bazılarının cezâ alması da kâinat düzeni ve ibadetin değerinin bilinmesi açısından Allah’ın adaletinin gereğidir. Kur’ân’da, “Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder.”⁴⁰² “Yahut yaptıkları yüzünden onları helâk eder. Birçoğunu da affeder (kurtarır).”⁴⁰³ Affedilecek veya affedilmeyecek kısımlarla ilgili açıklamalar yapılmaktadır.

Allahu Teâlâ’nın af ve cezâ hususunda gözettiği denge çok büyük öneme haiz olup, dikkate değerdir: “Bir kötülüğün cezâsı, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah’a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez”⁴⁰⁴ âyeti bu konuyu en güzel şekilde özetlemektedir.

2. AFFIN GEREKLİLİĞİ

2.1. İYİ DAVRANANLA İYİ DAVRANMAYANI AYIRT EMEK

Affin gerekliliği ile ilgili olarak, Yüce Allah’a boyun eğen ve tevbe ederek ihsanda bulunan (iyi davranan) birinin, hataları bağışlanır ve bunun yanında ona çokça sevab verilir. Nitekim Allah Teâlâ; “İyi (güzel) amel yapanlara daha güzel iyilik ve bir de fazlası vardır”⁴⁰⁵ buyurmuştur.

Konuyla ilgili ele alacağımız âyeti kerimede Yüce Allah, “o vakit onlara şöyle demiştik: “Şu şehre girin ve oranın mahsullerinden dilediğiniz gibi bol bol yiyin. Kapıdan secde ederek girin ve ‘affet’ deyin ki, kusurlarınızı bağışlayalım. İyilikte bulunanlara daha fazlasını vereceğiz”⁴⁰⁶ buyurmaktadır. Nitekim tek bir iyiliğe on ve hatta daha fazla sevab verilir. Âyette geçen “muhsinler” den murad, “bu tevbeden sonra, başka taâtlar da yaparak kim iyi davranışta bulunursa...” şeklinde

⁴⁰¹ Maide, 5/101.

⁴⁰² Şûra, 42/30.

⁴⁰³ Şûra, 42/34.

⁴⁰⁴ Şûra, 42/40.

⁴⁰⁵ Yunus, 10/26.

⁴⁰⁶ Bakara, 2/58.

olursa, o zaman âyetin manası şöyle olur: “Biz sizin o kasabanın kapısından secde ederek girmenizi ve ‘hıttâ’ demenizi, günahlarınızın bağışlanmasına sebep kılarız. Sonra siz diğer taatleri yaparsanız, biz de bu taatlarınıza karşılık size sevab veririz.” Demekk ki tevbeden sonra taatin de önemi vurgulanmaktadır.

Âyetin bir başka tefsiri ise şöyledir, kim günah işlemiş ise, bu fiili sebebiyle o günahını bağışlarız. Kim de günah işlememiş ve ihsanda bulunmuş (itaat etmiş) olur ise, biz onun ihsanını artırırız, yani o taatini onun hasenatına yazdığımız gibi ona fazlasını da veririz. Buna göre bağışlama mümin olanlar için, mükafaat fazlalığı da ehl-i itaat için olmuş olur.⁴⁰⁷

Allah Teâlâ, onlara hudû ederek kapıdan girmelerini emrettikten sonra, onlara tevbeyle delalet edecek olan şeyi söylemelerini de emretmiştir. Bu böyledir, çünkü tevbe kalbe ait işlerdendir. Bu sebeple başkası ona muttali olamaz. Buna göre, birisi günah işlemekle meşgul olup da, bundan sonra tevbe ettiğinde ona, günahını müşahade eden kimselere, tevbe ettiğini aktarması gerekir. Çünkü tevbe, ancak bununla tamamlanır. Zira dilsiz olan kimsenin tevbesi, ondan her ne kadar konuşamasa da, başkasına günahından tevbe yoluna döndüğünü bildirmesi ve nefsinden şüpheyi gidermesi gerekir. Yine, hatalı bir yola saptıktan sonra hakikate ulaşan kimseden “bâtıl yol üzere devam ediyor” damgasını silmek ve düşmanlıktan sonra yeniden ona dost olunabilmesi için, kendisinin hatasını bilen kardeşlerine, o hatadan döndüğünü bildirmesi gerekir.⁴⁰⁸

İsrailoğulları’na, “Bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyin, kapısından eğilerek girin, girerken ‘hıttâ!’ (Yâ Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım; zira biz, iyi davrananlara (karşılığını) fazlasıyla vereceğiz, demiştik.”⁴⁰⁹

Taberî (v. 310 h.), tefsirinde ‘hıttâ’ kelimesine “Allah’a şükür secdesi ederek” ‘affet’ deyin,⁴¹⁰ şeklinde mana vermiştir. Yani kurukuruya affet değil bunu davranışınızla destekleyin denilmektedir.

Âyet-i kerimede zikredilen şehirden maksat, Katade, Süddi ve Rebi’ b. Enes’e

⁴⁰⁷ Er-Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, III, 93.

⁴⁰⁸ Er-Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, III, 95.

⁴⁰⁹ Bakara, 2/58.

⁴¹⁰ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, I, 712.

göre Kudüs; İbn-i Zeyd'e göre ise Kudüs'ün yakınında bulunan Eriha kasabasıdır. Adı geçen kapıdan maksat ise, Kudüs'te "Hıttâ Kapısı" diye adlandırılan kapıdır.⁴¹¹

Burada "affet" diye tercüme edilen kelimenin mânâsı Hasan-ı Basri, Katade, İbn-i Zeyd, Rebi' b. Enes ve Ata'ya göre "günahlarımızı düşür" demektir. İkrime'ye göre ise "Allah'tan başka hiç bir ilah yoktur" demektir. Abdullah b. Abbas'a göre ise "Allah'ım senden af dileriz deyin" demektir. Veya "Bu iş size söylendiği gibi haktır deyin" anlamına gelmektedir.

Allah Teâla, bundan sonra gelen âyette, İsrailoğulları'na olan büyük lütfunu ve onlara gösterdiği birçok mucizelere rağmen onların büyük bir cehâlet içinde olduklarını, Rablerine itaatta gerekeni yapmadıklarını, peygamberleriyle alay edip onlara karşı çıktıklarını beyan ediyor ve onları kınıyor. Böylece onların soyundan gelen ve bu âyetteki ifadelerle muhatap olan torunlarını da, Resulullah'a iman etmemeleri yüzünden kınamış oluyor. O hallerinden vazgeçmemeleri halinde de atalarının durumuna düşeceklerini beyan ediyor.

Burada anlatılmak istenen tevbenin kalben olduğu kadar, lisanen de dile getirilmesinin önemli olduğudur. Sonuç olarak denilebilir ki, imtihana tabi tutulduğumuz şu ölümlü dünyada Yüce Allah'ın emir ve buyruklarına eninde sonunda boyun eğenler -hata etmiş olsalar bile- kazanacaklardır. Yüce Allah, "tevbe edin affedeyim" buyurduğu halde, Allah'ın söyleyin dediğini, dememekte ısrar etmek, tevbenin şartlarını yerine getirmemek hüsrân sebebi olacaktır: "O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır."⁴¹²

2.2. MENFİ DURUMUN DÜZELTİLMESİ VE GERÇEĞİN AÇIĞA ÇIKMASI

Affedilmek kişinin kendini yenileme fırsatıdır. Günahın veya işlenen bir suçun, pişmanlık duyan bir insan için bir musibet olduğundan yola çıkarak, "bir musibet bin nasihatten iyidir" atasözünde ifade edildiği gibi, musibetten alınacak ders ve duyulacak pişmanlık ve karşıdan göreceği af ve müsamaha, günahkâr veya suçlu için kendi durumunu düzeltme ve kendini yenileme fırsatı olacaktır.

⁴¹¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, I, 713.

⁴¹² Mülk, 67/2.

Kâfirler için, kolay aldedilebilir olmayışları, mü'minlerin en önemli özelliklerindendir. Onların yumuşak huylu ve affedici bir karaktere sahip olmaları, “zayıflık” olarak nitelenemeyeceği gibi, İslâm’ın mü'minlere münzevî rahipler gibi yaşamalarını önerdiği de söylenemez.

Müslümanın yüceliği galip geldiğinde dahi intikâm alıcı olmayıp, affedici oluşundandır. Onlar, zayıf kimselerin hatalarına göz yumarlarken, müstekbirlere karşı “inkârcılara karşı çetin,”⁴¹³ cesurdurlar ve onların önünde boyun eğmezler. Öyle ki onlar mü'minleri, karşılarında çelik gibi sert bulurlar. İntikam almanın temel ilkesi, zarar gören kimsenin gördüğü zarar nispetince karşılık vermesidir. Aksi takdirde zulüm söz konusu olur.

İkinci ilke, intikâm almanın caiz olsa bile makbul olanı, intikâm almaktan vazgeçip affetmektir. İşte bu af, karşısındaki insanın ıslahına neden olabilirse şâyet, çok daha faydalıdır. Çünkü nefsin kontrol altına alıp affedici olan kimseye Allah şöyle der: “Mükâfâtını ben vereceğim, çünkü sen tüm ızdırabına rağmen intikâm almaktan vazgeçtin.”⁴¹⁴

Yani, intikâm alırken siz de zalim olmayın, size kötülük yapan birine onun yaptığından daha fazlasıyla mukâbele etmeyin. Söz gelimi, size tokat atan birine tokatla cevap verdiğiniz gibi bir de tekme atmayın. Bunun yanı sıra günah işlenerek verilen bir zararın karşılığını, günah işlemek sûretiyle almak caiz değildir. Söz gelimi, oğlunuzu katleden bir kimsenin oğlunu katledemezsiniz. Yine kızınızı veya kızkardeşinizi iğfal eden rezil bir insandan, onun kızı veya kızkardeşi ile zina ederek intikâm almanız haramdır.⁴¹⁵ Tefsirden anlaşıldığı kadarıyla, İslâm'daki affetme ve cezâlandırma durumu ıslah etme üzerine kurulur yani hedef ıslahtır.

“Bir kötülüğün cezâsı, ona denk bir kötülüktür. Ama kim affeder ve ıslah ederse artık onun ecri Allah’a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez.”⁴¹⁶ Âyetin tefsiriyle ilgili, Taberî (v. 310 h.) tefsirinde şöyle demektedir: “Kim de cezâlandırmaya kadir olduğu halde, Allah rızası için, kötülük yapanı affeder ve arayı düzeltirse onun mükafaatı Allah’a aittir. Zira kötülük yapana aynen mukâbele etmek,

⁴¹³ Fetih, 48/29.

⁴¹⁴ Mevdûdî, Seyyid Eu'l-A'la, *Tefhîmu'l- Kur'ân*, (Çev: Han Kayani ve dğr .), İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, V, 249.

⁴¹⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, V, 235.

⁴¹⁶ Şûra, 42/40.

adaleti yerine getirmektir. Cezâlandırmaya gücü yettiği halde affetmek ise bir lütuftur.”⁴¹⁷

Kim zâlimi affeder ve kendisiyle düşmanın arasını düzeltirse, bilsin ki, buna karşılık Allah ona bol sevap verecektir. İbn Kesîr: “Yüce Allahadâleti emretti. Bu, kısastır. Fazileti mendup kıldı. Bu da aftır” der.⁴¹⁸ Kim affederse, Allah onun bu davranışını karşılıksız bırakmaz. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) “Allah, aftan dolayı, kulunun izzetini artırır”⁴¹⁹ buyurmuştur.

2.3. DİNDE KOLAYLIK

Dinimizde affetmenin hikmetlerinden biri de dinde kolaylık sağlamaktır. Yüce Allah, “ben kulumun, benim hakkımdaki zannı üzereyim. Kulum beni nerede zikreder, anarsa Ben oradayım. Bana bir karış yaklaşıp Ben bir kulaç yaklaşıpım. Bana bir kulaç yaklaşıp Ben iki kulaç yaklaşıpım. Bana yürüyerek gelene Ben koşarak giderim.”⁴²⁰ buyurmaktadır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) konuyla ilgili olarak, “elinizden geldiği kadar Müslümanların cezâlarını kaldırmaya çalışınız. Onun için bir çıkış yolu varsa serbest bırakınız. Devlet başkanının afta hata etmesi, cezâlandırmada hata etmesinden daha iyidir”⁴²¹ buyurmaktadır.

Dinde kolaylığın en büyük örneklerini yine Kur’ân’da ve Efendimiz (s.a.v.)’in hayatında bulabilmekteyiz. Şöyle ki, Yüce Allah (c.c.), “yoksa daha önce Musa’nın sorguya çekildiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya mı çekmek istiyorsunuz? İmanı inkârla değiştiren, şüphesiz doğru yoldan sapmış olur”⁴²² âyetiyle Allah Teâlâ, zor gelebilecek görevler insana yüklenmesin diye, olayların olmasından önce Hz. Peygamber’e çok soru sorulmasını yasaklamaktadır. Nitekim bir başka âyette şöyle buyrulmaktadır: “Ey iman edenler, size açıklanınca hoşunuza gitmeyen şeyleri sormayın. Kur’ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. Allah

⁴¹⁷ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XX, 512-513.

⁴¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ân*, VII, 212.

⁴¹⁹ Tirmîzî, *Birr*, 82.

⁴²⁰ Müslim, *Tevbe*, 1.

⁴²¹ Tirmîzî, *Hudûd*, 14.

⁴²² Bakara, 2/108.

(sorduğunuz şeyleri veya açıklanmadığına göre diğer hususları) affetmiştir. Ve Allah ğafûrdur, halîmdir.”⁴²³

Ayrıca bir şeyi, olmazdan önce sormayın; belki sormanız nedeniyle o şey yasaklanabilir ve böylece din zorlaştırılmış olur. Bunun için, sahih hadiste ifade edilmiştir ki; Müslümanlardan vebâli en büyük olan, yasaklanmamış olan bir şeyi sorup da bu soru sebebiyle o şeyin yasaklanmasına sebep olanlardır. Bunun için Buhârî ve Müslim’de Muğîre b. Şu’be’den gelen bir hadiste Rasûlullah (s.a.s.)’ın, “denilmiş ve dedi” gibi şeyleri çok sormayı ve malı boşa harcamayı yasakladığı belirtilir.

Müslim’in Sahîhi’nde de buyrulur ki; “benim bıraktığım şeyleri, siz de bırakın. Çünkü sizden öncekiler çok soru sormaları ve peygamberlerine karşı çıkmaları sebebiyle helâk olmuşlardır. Ben, size bir şeyi emredersem gücünüzün yettiğince onu yerine getirin. Size bir şeyi de yasaklarsam ondan sakınınız.”⁴²⁴ Hz. Peygamber’in Allah Teâlâ’nın Müslümanların üzerine haccı farz kıldığını bildirmesinden sonra, adamın biri, “her yıl mı yâ Rasûlallah?” dediğinde Hz. Peygamber susmuş. Adamın soruyu üç kere tekrarlamasına karşılık O, yine “hayır!” demiştir. Allah’ın Rasulü, “eğer evet deseydim, böyle yapmanız gerekirdi ve sizin buna gücünüz yetmezdi. Benim bıraktığım şeyleri siz de bana bırakın!” buyurmuştur.⁴²⁵

Yukarıda zikredilen ayet ve hadislerde, Allah’ın merhameti ve bağışlayıcılığına karşılık, mükellefiyetlerini arttırma noktasında insanların çaba içine girmemeleri, neden bu böyle, neden bu şöyle gibi sorgulayıcı bir tavır takınmamaları gerektiği anlatılmıştır. Dinimizde kişiye ve o kişinin içerisinde bulunduğu duruma göre kişilerin mükellefiyetlerinin kendilerinden düştüğü çeşitli durumlar vardır. Şimdi birkaç tanesine dair Kur’ân’dan âyetler zikrederim.

Farz ibadetlerden biri olan orucun, takat yetirilemeyecek durumlar için kaza edilebilmesine ruhsat verilmiş olmasıyla ilgili olarak, “kim de hasta olur veya seferde

⁴²³ Mâide, 101.

⁴²⁴ Buhârî, *İ’tisam*, 2; Müslim, *Hacc*, 412.

⁴²⁵ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ân*, I, 380.

bulunursa, diğer günlerde o kadar oruç tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez...”⁴²⁶ buyrulmuştur.

Yiyeceklerle ilgili olarak, “öyleyse Allah’ın sizi rızıklandığı şeylerden helal ve temiz olanlarını yiyin; eğer O’na kulluk ediyorsanız Allah’ın nimetine şükredin. O, size ancak ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilmiş olan hayvanı haram kıldı. Fakat kim mecbur kalırsa, aşırı gitmemek ve sınırı aşmamak üzere yiyebilir. Çünkü gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”⁴²⁷

Bu âyetin ardından Allah’ın bağışlayan ve esirgeyen olduğunun hatırlatılması insanın zayıf yaratılmış hata edebilen, unutabilen bir varlık olmasına karşılık, güçlük durumunda ve Allah’a, samimi olarak tevbe ettiğinde kendisini bağışlayacak olduğunun vurgulanmasıdır.

Şunu belirtmek gerekir ki, Allah bir insan için neyi farz kılmışsa, o insan kulluk vazifesi olarak onu yapmakla yükümlüdür. Bunun karşılığında ise Allah’ın rızasını, rahmetini ve cennetini kazanmayı umabilir. Allah’ın insanlara farz kıldığı ibadetlerde kolaylık kılması ise Allah’ın merhametinin ve şefkatinin bir göstergesidir. Buna rağmen, Allah’ın emirlerine uymayanların ise ahirette, güçlerinin yetmediğine veya zor geldiği için yapamadıklarına dair hiçbir mazeretleri olmayacaktır.

“Allah size bir güçlük çıkarmak istemiyor, fakat sizi temizlemek ve şükredesiniz diye de üzerinizdeki nimetini tamamlamak istiyor”⁴²⁸ âyetinde de bildirildiği gibi, Allah insanlara güçlük çıkarmak istemez. Kur’ân’da bildirilen her konuda Allah’ın insanlar için kolaylıklar sağladığı görülmektedir. Allah’ın insanlar için emrettiği ibadetler iman edenler için son derece kolaydır. Allah, sonsuz rahmeti ve merhameti ile insanlar için en kolay ve en güzel olan ibadetleri ve yaşam şeklini bildirmiş ve bunlara uyanları, rızası, rahmeti ve cenneti ile müjdelemiştir.

Dinimizdeki kolaylıkların bir başkası da, Allah’ın engelli ve hastalık veya uzuv eksikliği yönüyle sorumluluk yüklemedikleri kimselerle ilgilidir. Allah’ın merhametinin başka bir tecellisi olarak, güç yetiremeyecek olanlara diğer insanlara yüklenen sorumluluklar yüklenmemiştir. Yüce Allah bunu bir âyetinde şöyle bildirir:

⁴²⁶ Bakara, 2/185.

⁴²⁷ Nahl, 114-115.

⁴²⁸ Maide, 5/6

“Kör olana güçlük (sorumluluk) yoktur, topal olana güçlük yoktur, hasta olana da güçlük yoktur. Kim Allah’a ve Resûlü’ne itaat ederse, (Allah) onu, altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de sırt çevirirse, onu acı bir azab ile azablandırır.”⁴²⁹ Bu âyet, aynı zamanda, ortopedik özrü olanların savaşa katılma zorunluluğunun olmadığını ifade etmektedir.⁴³⁰

Allah sakatlığı olan insanların ibadet sorumluluklarını kaldırırken rahmetini ve sonsuz şefkatinin bir kanıtını daha insanlara göstermektedir.

Allah dinini son derece kolay kılmıştır. İslâm dini, her zaman için ve her konuda kolaylık dinidir. İnsan samimi dindar olmaya, Rabbimizin nimetleri karşısında şükredici bir kul olmaya niyet ettiği takdirde, din ahlâkını yaşama konusunda hiçbir zorlukla karşılaşmayacaktır.

2.4. TOPLUMSAL BARIŞIN TEMİNİ

Sosyal ihtiyaçlardan birisi de toplum bazında barış, huzur ve esenlik içerisinde yaşayabilmektir. Zaten İslâm’ın anlamı da budur. Dolayısıyla İslâm hoşgörü, barış, esenlik, huzur ve mutluluk anlamlarına gelmektedir. Bu anlamıyla İslâm dininin, aşırı uçlardan uzak, vasat ve dengeli bir toplum modelini “böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık”⁴³¹ âyetiyle önerdiğini söylemek mümkündür. Böyle bir toplum modelinin âmâcı da; bireyden başlayarak tüm insanlığın huzur ve sükûnunu temin edebilmektir.

Toplumsal barış ve huzur konusu, insan hayatının hemen her yönünü ilgilendiren çok geniş bir platforma sahip olduğu için, pek çok âyette insanların barış ve huzur içerisinde olmalarını isteyen Kur’ân, “onlar ki hem bolluk hem de darlık zamanında (Allah yolunda) harcarlar, öfkelerini yenerler ve insanları affederler. Çünkü Allah iyilik yapanları sever”⁴³² meâlindeki âyetiyle, böyle bir ortamın tesisinde fonksiyonel nitelik taşıyan hususiyetleri ortaya koymaktadır. Nitekim âyette geçen “vermek, harcamak, öfkelerini yenmek ve genel olarak tüm insanları

⁴²⁹ Fetih, 48/17.

⁴³⁰ İsmail Karagöz, *Âyet ve Hadisler Işığında Engelliler*, DİB. Yayınları, Ankara, 2005.

⁴³¹ Bakara, 2/143.

⁴³² Al-i İmrân, 3/134.

affetmek” ifadeleri, toplumsal barış ve huzuru tesis etmenin yapı taşlarıdır. Bunların hayata aktarılması ve yaşanması böyle bir toplumu da beraberinde getirecektir.⁴³³

İslâmda mutlak adâlet yanında af ve müsamaha da vardır. Asıl güçlü öfkesine hâkim olandır.⁴³⁴ Birlikte yaşama kültürü İslâm’ın engin hoşgörüsüne gönderme yapan bir deyimdir. Esasen hoşgörü dinimizle çok yakından ilişkilidir. Hatta hoşgörü dinimizin emridir, denilebilir. “Bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillere aldırma”⁴³⁵ âyeti hoşgörünün İslâm dininde temel bir insanî yaklaşım olduğunu açıkça ifade eder. Bu açıdan baktığımız zaman birlikte yaşama kültürü, İslâm dininin engin hoşgörüsüne dayanmaktadır. Çünkü İslâm uygarlığı birlikte yaşamayı esas alan bir uygarlıktır ve onun özünde sevgi vardır. Sevgi ise, kâinatın yaratılış amaçlarından biri olarak kabul edildiği için, bir insanın kendisi gibi insanlara verebileceği en büyük ve en kolay fedakârlık hoşgörüdür. Bu yüzden denilebilir ki, kâinattaki varlıkları, hatta kitleleri birbirine bağlayan en güçlü bağ sevgi bağıdır. Dolayısıyla sevgiden yoksun bırakılan bir varlık düşünülemez. Sevginin kaynağı imandır. İmanın yerleştiği mekân ise kalp, yani gönüldür. İmanlı bir gönül Allah’ın mahlûkatını yine Allah için sever ve gözetir.

Kur’ân-ı Kerîm imandan ve sevgiden yoksun olan kalpleri taşa benzetir. Hatta Kur’ân-ı Kerîm taşı bile böylesi kalplerden daha yumuşak kabul eder. Şöyle der: “Ne var ki, bütün bu mucizelerden sonra kalpleriniz yine katılaştı. Bu inanmayan kalpleriniz katılıkta taş gibi, hatta daha da ilerdendir. Çünkü taşlardan öylesi vardır ki, çatlar da içinden ırmaklar fışkırır. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su kaynamaya başlar. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusundan yukarıdan aşağıya düşer.”⁴³⁶ Görüldüğü gibi, sevgiden ve imandan yoksun bir gönül taştan da katıdır. Bu açıdan denilebilir ki, İslâm’ın öngördüğü hoşgörü dünyayı ışıklandıran sevginin bir tezahürüdür.

İslâm uygarlığı birlikte yaşama anlayışı üzerine kurulan bir uygarlıktır. Çünkü birlikte yaşamının temellerini oluşturan hoşgörü bir sevgidir, güzelliştir, doğruluktur ve doğruya yönelmektir. Hoşgörü daima iki şeyden en iyisini ve en

⁴³³ Aslan, *Hoşgörü*, s. 156.

⁴³⁴ Ateş, Süleyman, *İslam’a İtirazlar Ve Kur’ân-ı Kerîm’den Cevaplar*, Kevser Yay. Ankara, 1966, s. 513.

⁴³⁵ A’râf, 7/199.

⁴³⁶ Bakara, 2/74.

güzeline tercih etmektir. Hoşgörü affetmek, bağışlamak, karşısındaki insana değer vermek ve ona saygı göstermektir. Hâsılı hoşgörü, Rasulüllah (s.a.v)’in hadislerinde ifadesini bulan “ahlak-ı hasene”nin özeti gibidir.

Affediciliğin, hoşgörünün zıttı taassup ve bağnazlıktır. Hoşgörünün kaynağı ilim, iman ve fazilet iken taassubun kaynağı cehâlettir. Dolayısıyla diyebiliriz ki, cehâlet İslâm’dan ne kadar uzak ise taassup ve bağnazlık da o kadar uzaktır. Başka bir ifadeyle; güzellik, sabır, güzel sözler ve davranışlar, başkasının kahrını çekebilme metanet, nezaket ve kibarlık... Bütün bu güzel sıfatlar imandan, ilimden ve faziletten kaynaklanır. Tahammülsüzlük, başkalarının düşüncelerine ve hayat tarzlarına saygılı olmamak, haset, kin, hırçınlık, saldırganlık, soy kırım, baskı ve zulüm... Bütün bunların kaynağı da küfürden kaynaklanan cehâlet ve bağnazlıktır. Bunların hiç birisi Müslüman işi olmamalıdır. Çünkü güzel sözlere kulak vermek akl-ı selim sahibi müminlerin işi iken cehalet ve bağnazlık tağuta, yani batıl mabutlara tapanların işi ve zalimlerin mesleğidir. Kur’ân konuyla alakalı olarak şöyle der: “Tağuta kulluk etmekten kaçınan ve Allah’a yönelenlere müjde ver. Müjdele Ey Muhammed o kullarımı ki, sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah’ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve onlar akl-ı selim sahibidirler.”⁴³⁷ Ancak burada bir hususu belirtmekte fayda vardır: Kâfirin her sıfatının küfür olması gerekmediği gibi Müslüman’ın da her sıfatı ne yazık ki İslâm’a uygun olmayabilir. Yani bazen Müslümanlar küfür sıfatlarıyla muttasıf olabilirler. İşte günümüzde fazilet üzerine kurulan İslâm uygarlığını bu hale getiren, Müslümanların bu tavırlarıdır.⁴³⁸

2.5. ÜMİTSİZLİĞE DÜŞMEMEK

Dinimiz, zayıf ve doğru yoldan sapmış insanın yüzüne tevbe kapısını kapatmamaktadır. Onu çölün ortasında şaşkın bir durumda bırakmamakta ve O’na dönüşten korkan kovulmuş biri olarak terk etmemektedir. Onu, bağışlanma konusunda ümitlendirmekte, ona doğru yolunu göstermekte, titrek ellerinden tutup kayan ayaklarına destek olmaktadır. Güvenilir sınıra ve güvenceli bir korunağa gelmesi için yolunu aydınlatmaktadır.

⁴³⁷ Zümer, 39/17-18.

⁴³⁸ Yılmaz, Musa Kazım, “*Sevgi Ve Hoşgörü Uygarlığı*,” Köprü Dergisi, Sayı 101, 2008. s. 11.

Bir tek şey istiyor ondan; Allah'ı unutacak şekilde kalbinin taşlaşmamasını ve ruhunun kararmamasını... Allah'ı andığı, ruhunda bu yol gösterici kıvılcım olduğu, vicdanından bu sürükleyici ses geldiği, kalbinden bu serin rüzgâr estiği sürece, ruhunda yeniden nuru bulacaktır. Güvenilir sınıra dönecek ve korunan tohum yeniden yeşerecektir.

Hata yapan ve dayaktan başka bir şey olmadığını bilen çocuk, ürkek olacak, kaçacak ve hiçbir zaman eve dönmeyi istemeyecektir. Ancak dayanın yanında, kabahatinden dolayı özür dilediğinde, başını okşayacak ve hatalarından dolayı bağışlanma dilediğinde özrünü kabul edecek şefkatli bir elin bulunduğunu bilirse kuşkusuz dönecektir.⁴³⁹ Allah Teâlâ şefkatinin, merhametinin sonsuzluğunu şu âyeti kerimede biz müminlere bildirmiştir. “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”⁴⁴⁰

Bu âyet bütün günahları içine alan, Allah'ın geniş rahmet deryasıdır. Bu, Allah'a dönüş çağrısıdır. Bu, yoldan sapmış, yalnız başına kalmış, uzaklara düşmüş savurgan günahkâra bir çağrıdır. Onunla bunların hepsinin arasında tevbeden başka bir şey yoktur. Tek engel, tevbedir. Girenlere engel olan hiçbir kapıcının bulunmadığı ve oraya dalan kimsenin bir başkasından izin almaya mecbur olmadığı açık kapıya dönüş yapmak yeterlidir.

Yukarıdaki âyeti kerime Yüce Allah'ın rahmetinden umudumuzu kesmememizi ifade buyururken, cennete gitmenin tek yolunun da Rahmanın Rahmetinden ümit kesmeden tevbe etmek olduğunu göstermektedir.

Âyetle ilgili olarak müfessirler şu tür yorumlar yapmışlardır.

Âyetin “Allah bütün günahları bağışlar” mealindeki bölümünü, O'nun bir taahhüdü olarak anlayıp, inanan inanmayan, tevbe eden etmeyen, kendisine yönelen yönelmeyen herkesi bağışlayacağını düşünmek, kaçınılmaz olarak dinî ve ahlakî gevşekliğe hatta anarşiye yol açar. Öte yandan kural olarak Kur'ân'ın bir âyetini bütününden kopararak tek başına değerlendirmek ciddi yanlışlar doğurabilir. Nitekim bu âyette “Allah bütün günahları bağışlar” buyrulurken, Nisa sûresinin 48. ve 116.

⁴³⁹ Kutub, *Fî Zilâl*, I, 476-477.

⁴⁴⁰ Zümer, 39/53.

âyetlerinde aynı ifadelerle “Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar” buyurmuştur. Görüldüğü üzere burada Allah’a ortak koşanların bağışlanmayacağı açıkça belirtildiği gibi bunların dışında kalanları bağışlaması da mutlak olarak ifade edilmeyip Allah’ın dilemesi şartına bağlanmıştır. Yanlış anlama ihtimalini önlemek düşüncesiyle konumuz olan âyetin mealinde bu şartı (dilerse) şeklinde göstermeyi yararlı gördük. Esasen bir sonraki âyet de Allah’ın affına layık olabilmek için her şeyden önce O’na yönelip teslim olmak gerektiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte Ehl-i sünnet âlimleri, affın tevbe şartına bağlı olmadığını belirtmişler; bu şartı ileri sürenlerin keyfî olarak âyetin kapsamını daralttıklarını savunmuşlardır.⁴⁴¹

Burada, İbn Kesir’in anladığı gibi sadece mü’minlere değil, tüm insanlığa hitab edilmiştir. Çünkü aksini düşünebilmek için elimizde herhangi bir delil bulunmamaktadır. Ancak bu hitabın genel olması, her tevbe edenin, günahlarının affedileceği anlamına gelmez. Çünkü hemen sonra gelen âyet, günahların affını, tevbe etmekle birlikte, Allah’ın gönderdiği “hidâyete” tabi olmanın gerekliliğini izah etmektedir. Bu âyet, aslında câhiliye bataklığına batmış olan katil, zani, hırsız ve haydutlar için bir ümit ışığıdır. Bu kimselere sanki şöyle denmektedir: “Allah’tan umidinizi kesmeyin, O’na yönelin ve tevbe edin ki, affolunasınız. Allah merhamet sahibidir.” Bu yorum İbn Abbas, Katade, Mücahid, İbn Zeyd tarafından yapılmıştır.⁴⁴²

Abdullah b. Ömer’e göre ise bu âyet-i kerime bir kısım Müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Mekke’de bazı kişiler Müslüman olduktan sonra müşrikler onların Medine’ye hicret etmelerine engel olmuş ve onları fitneye düşürmüşlerdir. Bunun üzerine bu insanlar Allah’ın, artık tevbelerini kabul etmeyeceği zannına kapılmışlardır. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve Allah Teâlâ’nın, kullarından dilediğinin bütün günahlarını affedebileceğini beyan etmiştir.

Hiz. Ali’ye göre ise bu âyet-i kerimenin hükmü bütün insanları kapsamaktadır. İbn-i Sîrîn diyor ki: “Bir gün Ali (r.a.) ‘Kur’ân’da en geniş âyet hangi âyettir?’ diye sordu. Orada bulunanlar, ‘kim bir kötülük işler veya nefesine zulmeder ve sonra Allah’tan bağışlanmasını dilerse, Allah’ı, mağfiet ve merhamet edici olarak bulur’

⁴⁴¹ Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 627-628.

⁴⁴² Mevdûdî, *Tefhîm*, V, 114.

âyeti olduğunu söylediler. Bunun üzerine Ali (r.a.), “Kur’ân’da “Ey Muhammed, kullarıma şöyle dediğimi söyle ‘Ey kendi aleyhine haddi aşan kullarım, Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz ki Allah, bütün günahları bağışlar. Muhakkak ki O, çok affeden ve çok merhamet edendir.”⁴⁴³ âyetinden daha geniş bir âyet yoktur.” dedi.

Taberî (v. 310 h.), âyet-i kerimenin, mümin ve müşrik, kendi aleyhine haddi aşan herkes için hüküm ifade ettiğini söylemiş ve müşriklerin de tevbe etmeleri halinde günahlarının affedileceğini belirtmiştir.⁴⁴⁴

Fahreddin Râzi (v. 606 h.) tefsirinde, “bil ki bu âyet, İlâhî rahmetin gerçekleşeceğine, şu bakımlardan delâlet eder” der.

a) Allah Teâlâ günahkârı da “kulum” diye adlandırmıştır. Kulluk ise, kişinin ihtiyaç içinde olduğunu, zillate düştüğünü anlatır. Rahim ve Kerîm’e uygun düşen ise, miskin ve muhtaç kuluna, hayır ve rahmetini bol bol vermesidir.

b) Allah Teâlâ, mütekellim yâ’sı ile onları kendisine nisbet ederek, “ey kendileri aleyhine olarak israf eden kullarım” buyurmuştur. Allah’a nisbet edilme şeref ve bahtiyarlığı, ilahî azaptan emin olmayı ifade eder.

c) Cenâb-ı Hakk, “kendi aleyhlerine israf edenler...” buyurmuştur. Bu, “o günahların zararı bana değil onlarıdır. Dolayısıyla, günahlardan ötürü zararın onlara yönelik olması onlara yeter. Öyleyse, bu kullara, ayrıca bir zararın verilmesine gerek yok” demektir.

d) Allah Teâlâ, “Allah’ın rahmetinden ümid kesmeyin” buyurarak, kullarını, ye’s’e düşmekten sakındırmıştır. Bu durum, adetâ bir ümit ve keremi (ikramı) bekleme hususunda bir emir olur. Ümidi ve keremi beklemeyi emrettiğinde Kerîm’e uygun düşen ancak keremdir.

e) Allah Teâlâ önce, “ey kullarım...” demiştir. Binâenaleyh buna uygun olan O’nun, “rahmetimden ümid kesmeyiniz” demesi idi. Ama o, böyle değil de, “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyiniz” buyurmuştur. Çünkü bizim “Allah” dememiz, Allah’ın en büyük ve yüce ismidir. Dolayısıyla, böylesi yüce bir isme

⁴⁴³ Zümer, 39/53.

⁴⁴⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XX, 224.

nisbet (izafe) edilen rahmetin de, rahmet ve lütuf çeşitlerinin en büyüğü olması gerekir.

f) Cenâb-ı Hakk, “Allah’ın rahmetinden ümid kesmeyiniz” buyurunca, gerekli olan, bunun peşisıra, “çünkü O, bütün günahları bağışlar” demesi idi. Fakat O, böyle değil de, “Allah” ismini tekrarlayarak, en büyük te’kidi ifâde eden “inne” edatını eklemiştir. Bütün bunlar, Rahman’ın vaadindeki mükemmelliğe delâlet eder.

g) Eğer Cenâb-ı Hak, “O, günahları bağışlar” demiş olsaydı, maksad yine anlatılmış olurdu. Fakat O, buna te’kid ifade eden, “cemî’an” lafzını da eklemiştir. Bu da, rahmeti te’kid eden bir diğer husustur.

h) Allah, kendisini “ğafûr” diye tavsif etmiştir. Ğafûr lafzı İse, mağfiret hususunda çok ileri dereceyi ifade eder.

ı) Cenâb-ı Allah, Kendisini “Rahîm” diye tavsif etmiştir. Rahmet ise, mağfirete ilave bir mana ifade eder. Dolayısıyla, “O, gafurdur” âyeti, ilahî cezâyı gerektiren suç ve günahları sileceğine; “rahîmdir” ifadesi de, rahmeti ve mükâfâtı gerektiren şeyleri var edeceğine ve vereceğine bir işarettir.

j) Hak Teâlâ’nın yani, “Gafûr ve Rahîm olan ancak O’dur.” “O” sözü, hasr (sadece) manası ifade edip, “O’ndan başka gafûr ve rahîm yoktur” demektir. Bu, Allah’ın alabildiğine gufran ve rahmet sahibi olduğunu gösterir. Binâenaleyh işte bu on husus, âyette mevcuttur ve her biri de Allah’ın rahmet ve mağfiretinin mükemmelliğini göstermektedir.⁴⁴⁵

Allah’tan, bunları elde etmemizi ve fazl-ı rahmeti sayesinde cezâsından kurtulmamızı temenni ediyoruz.

2.6. İNSANLARIN ŞÜKRETMELERİNİ TEMİN ETMEK

Şükür, her nimetin Allah’tan geldiğini bilip dil ile de hamd etmektir. Allah Teâlâ’nın emirlerini yapıp yasak ettiklerinden sakınmak şükretmek olur. İnsanların hidâyeti için çalışmak, onları irşad etmek de şükür sayılır.

⁴⁴⁵ Er-Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXVII, 3-5.

Şükür, Allah Teâlâ'nın verdiği nimetleri yerinde sarf etmek, günahlardan kaçınmaktır. İnsan, Yüce Rabbin verdiği nimetlerle günah işlerse, nankörlük etmiş olur.

Şükür, nimeti değil, nimeti vereni görmektir, nimeti vereni bilip O'nun istediği gibi amel etmektir. Bu amel, kalb, dil ve diğer azâlarla olur. Kalb ile iyiliğe niyet eder. Dil ile hamd eder, şükürünü açıklar. Uzuvarla şükür ise, Allah Teâlâ'nın verdiği nimetleri yerli yerinde kullanmaktır. Mesela gözün şükürü, Müslümanların, arkadaşlarının kusurunu görmemektir. Kulağın şükürü, söylenilen ayıpları duymamış olmaktır. Şükür, Allah Teâlânın verdiği nimetleri O'nun sevdiği yerlerde kullanmaktır.

Şükretmenin karşılığı olarak Allah'ın affedeceği, “o davranışlarınızdan sonra (akıllanıp) şükredersiniz diye sizi affettik”⁴⁴⁶ âyetinde, Allah Teâlâ buyuruyor ki: “Mûsâ (a.s.)'nın benimle mîkâta (sözleşme) gitmesinden sonra sizin buzağıya tapmanız ve benim sizi tekrar affetmemdeki nimetimi hatırlayın” şeklinde ifade edilmektedir.

Taberî (v. 310 h.) tefsirinde konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Sonra bütün bunların arkasından sizi affettik, o günahları sizden sildik ki bu sebeple olsun şükretmelisiniz.”⁴⁴⁷ Elmalılı ise, “o zulmünüzle beraber affın ne büyük nimet olduğunu anlayıp düşünmeniz ve bunun şükürünü eda etmeniz gerekir”⁴⁴⁸ ifadelerini kullanmaktadır. Yukarıdaki âyette Yüce Allah, İsrailoğulları'na vermiş olduğu nimetleri özet olarak hatırlattıktan sonra, hatırlatmada daha uyarıcı ve şükre daha çok sevkedici olması için, bu âyetlerde de, adı geçen nimetlerin çeşitlerini geniş bir şekilde anlatmıştır.

Peygamberimize uymaları hususunda uyarılan bir topluluğun halini anlatan bir başka âyette şöyle buyrulmaktadır: “İnkâr edenlere; vazgeçerlerse, geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle. Yok, eğer tekrar seni yalanlarsa kendilerinden öncekilerin hali gözlerinin önündedir.”⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Bakara, 2/52.

⁴⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, I, 675.

⁴⁴⁸ Yazır, *Hak Dini*, I, 296-297.

⁴⁴⁹ Enfâl, 8/38.

Âyetin nüzul sebebiyle ilgili olarak, İbn Cerir, Zührî'den şu olayı rivâyet etmiştir. “Resûlullah Benî Kureyza Yahûdilerini kuşatınca, onlar barış istediler. Resûlullah (s.a.v.) Sa’d b. Ubâde’nin hükmünü kabul etmelerini emretti. Yahûdiler, “bize Ebû Lübâbe’yi gönder” dediler. Rasulullah (s.a.v.) da, Ebû Lübâbe’yi onlara gönderdi. Yahûdiler: “ey Ebû Lübâbe! Ne dersin? Sa’d’ın hükmünü kabul edelim mi? O da, onların kesileceğini kastederek gırtlığını gösterdi. Ebû Lübâbe der ki: Daha ayaklarımı yerinden oynatmadan, Allah’a ve Rasulü’ne hainlik ettiğimi anladım. Ebû Lübâbe devamla şöyle der: Hayır, vallahi Allah tevbemi kabul etmedikçe, ölünceye kadar ne yiyeceğim, ne de içeceğim. Bunun üzerine, ‘mü’minler! Allah’a ve Rasulüne hainlik etmeyin’⁴⁵⁰ âyeti indi. Sonra tevbesi kabul olundu.”⁴⁵¹

Taberî (v. 310 h.)’nin tefsirinde, Allah affedilmeleri karşılığında nankörlük ederlerse onları cezâlandıracağı, daha önceki akıbete uğratacağı ifade edildiği anlatılır. Şöyle ki, ey Muhammed, o mişriklere de: “Eğer inkârlarından, Peygamber ve müminlerle savaşmaktan vazgeçerlerse onların geçmiş günahları bağışlanır.”⁴⁵² Şâyet tekrar inkârcılığa ve savaşmaya dönerlerse, Peygamberlerimi yalanlayanları helak ettiğime dair süregelen konumlarını göz önünde bulundursunlar. Onları da aynı akıbete uğrattırım.⁴⁵³ İnsanların, şükretmeleri karşılığında affedilme söz konusu olduğu gibi, nankörlüğe dönmeme şartı da unutulmamalıdır.

2.7. EMR BÎ’L-MÂRÛF NEHY ANÎ’L MÛNKER İÇİN

Bir Kur’ân terimi olarak “ma’rûf”, sözlükte “bilinen, tanınan, benimsenen şey” demektir. “Münker” ise; “tasvip edilmeyen, yadırganan, görülmesinden veya yapılmasından sıkıntı duyulan şey” demektir. Ma’ruf teriminin câhiliye döneminde “iyilik, ikram, gönül okşayıcı söz ve davranış” anlamında da kullanıldığını biliyoruz.

⁴⁵⁰ Enfâl, 8/27.

⁴⁵¹ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, IX, 195.

⁴⁵² Enfâl, 8/38.

⁴⁵³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XI, 176-177.

İslâmi bir terim olarak Kur'ân-ı Kerîm ve hadisi şeriflerde yer alan ma'ruf ve münker kavramları eski anlamları korunmakla birlikte kapsamlarının değişip genişlediği görülür.⁴⁵⁴

Gazali (v.505.h), daha geniş bir bakış açısı ile İslâm dininin getirdiği hayat tarzına, görgü kurallarına uygun olan söz ve davranış maruf; uygun olmayanları da münker olarak saymıştır. Kısaca, maruf'tan maksat, Allah'ın emir ve tavsiye ettiği söz, fiil ve davranışlardır, diyebiliriz. Buna göre, maruf farz, vâcip, nafile ve mendup hükmünde olan her ameli içine almaktadır. Mesela beş vakit namaz, zekat, sadaka gibi belli ibadetler ile anne-babaya iyilik etmek, insanlarla iyi geçinmek de maruf kapsamında yer alır. Kısaca, ma'ruf hayrın, faziletin, hakkın ve adaletin kendisidir. Allah ve Resûlû'nün emrettiği her şeydir. Dinde ve insanların adetlerinde kötü olmayan şey, nefsin kabul edip sükûn bulduğu, aklen ve dînen güzel olduğu kabul edilen söz ve davranış, iman, taat, insanların genel düşünce çerçevesinde aklın kabul edip reddetmediği şeylerdir.⁴⁵⁵

İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, insanî ve dinî bir görevdir. Bu konuyu ifade eden birçok âyet ve hadis vardır.⁴⁵⁶

Peygamberimiz, “kim bir kötülük görürse onu eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse diliyle deyiştirsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğz etsin. Fakat bu da imanın en zayıfıdır”⁴⁵⁷ buyurmuştur.

Bütün iyilik ve güzelliklerin sadece kendisine ait olmasını, her türlü zarar ve kötülüklerin diğer insanların başına gelmesini istemek bencil ve çarpık bir düşünce tarzıdır ki bunun İslâm'da yeri olmadığı gibi, imana bile zarar verdiği ifade edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) konuya ilişkin olarak, “sizden biriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mümin olamaz”⁴⁵⁸ buyurmuşlardır.

Kur'ân, iyiliği saklayıp başkaları için kötülükleri göstermek gibi bencil davranışları münafıklık olarak nitelemekte,⁴⁵⁹ bazı dinî gerçekleri sakladıkları için de

⁴⁵⁴ Çağrı, Mustafa, “Emri bi'l-Maruf Nehyi ani'l Münker”, DİA, İstanbul, 1995, XI, 138.

⁴⁵⁵ Dumlu, Ömer, *Kur'ân-ı Kerîm'de Maruf ve Münker*, Anadolu Yayınları, İzmir, 1999, 23.

⁴⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/104; Maide, 5/2; 110; Tevbe, 9/71, 112.

⁴⁵⁷ Müslim, İman, 78.

⁴⁵⁸ Müslim, İman, 71, 72.

⁴⁵⁹ Tevbe, 9/67.

ehl-i kitabı kınamaktadır.⁴⁶⁰ Böylesine bir düşünce veya tutum kişinin imanına bile zarar verdiğine göre, herkes anladığı, bildiği ve görebildiği kadarıyla iyilikleri çevresine gösterip tavsiye etmeli, zarar ve kötülöklere engel olmaya çalışmalıdır. Ancak bunu yaparken güzel bir üslup kullanarak tatlı dilli ve hoşgörölü olmalı, işi inada sürüp kibirli davranışlara ve yersiz çekişmelere meydan vermemelidir.

Şu halde her mümin, önce kendi nefsinden ve yakın çevresinden başlayarak iyilikleri tavsiye edip kötölüklerden sakındırmaya çalışmalıdır. “Hoşgörölü olmak gerekir” bahanesiyle bu görev ihmal edilmemelidir. Zaten hoşgörölü, kabahatli olanın, sözlü ikaz, nasihat ve öğüt vererek kendisini düzeltmesine fırsat tanımak olup, ilânihaye devam etmez. Uyarı ve ikaz görevinin ne derece önemli olduğunu Peygamberimiz’in yukarıdaki uyarısı bize açıkça göstermektedir. Ancak bu görevin önüne gelen herkes tarafından, rastgele yerine getirilmeye çalışılması, toplum içinde daha büyük kargaşa ve fitnelere yol açabileceğinden hadiste geçen, kötölükleri el ile değiştirmenin idareci ve kamu görevlilerine; dil ile değiştirmenin âlimlere, kalben kızmanın ise herkesin kendisine ait bir görev olarak bilinmesi gerekir. Çünkü kötölöklere karşı buğz ve nefret duyulmazsa, insanın kişiliğı ve dürüstlük anlayışı, farkında olmadan, zamanla yozlaşıp erozyona uğrar.

Tepki gösterilmeyen kötölükler, zamanla yadırganmaz olur. Müslüman, başkasında gördüğü bir kötölüğü herhangi bir şekilde önleyemiyorsa, Peygamberimiz’in, imanın en zayıf noktası olduğunu ifade ettiğı, düşünce ve tefekkür seviyesindeki şahsî buğz ve kızgınlığı ihmal etmemeli, ona karşı içten tepki gösterip nefret etmelidir. Çünkü sürekli olarak izlenen aynı davranışlar insan şahsiyetinde iz bırakır. Bu sebeple kötölöklere karşı içten gösterilen bu tepki ve kızgınlık insanın kendi kimliğini ve imanını koruyan bir kalkan olur. Zira insan yaratılış olarak, iyi veya kötü olsun gördüğü bir şeye zamanla alışır ve onu yadırganmaz olur. Kötölöklere karşı içten bir kızgınlık duyulmazsa, zamanla o şey kişiye normal görünür hale gelir. Önce tepkisi kaybolur, sonra kendisi o kötölüğü yapmasa bile kötölük normal gelmeye başlar. Bir müddet sonra kendisi de o şeyi yapmayı dener. Daha sonra da artık o şeyin kötü olduğı bile inkar edilir. Böylece kötölükler bütün topluma yayılıp gelenekleşir ve toplumda bazı bireyler ahlaken

⁴⁶⁰ Bakara, 2/44, 146, 159; Âl-i İmrân, 3/71, 187.

bozulur; eğer toplumun kollektif şuuru/bilinci canlıysa, kamuoyu bunları bastırır ve toplum bütün olarak bozulmaktan kurtulur. Fakat toplum, ahlaken bozulmuş bazı üyelerinin gittiği yollara, âdeta onları onaylarcasına ve kendilerini istediklerini yapmakta serbest bırakırsa, başlangıçta birkaç kişi ile sınırlı olan bozulma yavaş yavaş toplum içinde yayılıp sosyal çöküntüye yol açar.”⁴⁶¹

Haram olduklarına inanarak bile olsa, ısrarla sürdürülen büyük veya küçük günahların, zamanla kişiyi küfre kadar götürmesi de bu şekilde gerçekleşir. Şu halde Müslümanlar başkalarında gördükleri bazı kötülükleri, ıslahını umarak, hoş görmeleri gerekse bile, kendilerini ona kaptırmamak için, içten buğz ve kızma seviyesinden aşağıya inmemeli ve bu tepkisini muhafaza etmelidir.⁴⁶²

Son semavi kitap olan Kur’ân-ı Kerîm’in temel hedeflerinden biri, ahlaklı, Allah’a ve hemcinslerine karşı vazifesinin bilinci ile davranan insanları yetiştirmek ve bunlardan oluşacak bir toplumun kurulmasını gerçekleştirmektir. Kur’ân, böyle bir toplumu oluşturacak emir, tavsiye ve prensipler bütünüdür.

Emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münker de bu temel prensiplerden birisidir. Kısaca, “iyiliği emir ve tavsiye etmek, kötülükten alıkoymak” diye ifade edilen bu prensibin usulünce uygulanması toplumsal hayatın kaçınılmaz gereklerindendir. İyiliğe, doğruluğa ve yararlı olan şeylere çağırmak, toplumun yararına, insanların iyiliğine olan şeyleri tavsiye etmek, toplumun zararına olan şeyleri yasaklamak ve toplumun bütünlüğünü bozmamak, ayrılık çıkarmamak gibi önemli işler bu prensibin kapsamına girmektedir.⁴⁶³

İyiliği emretmek kötülükten sakındırmak, İlâhî emir ve yasakların insanlara iletilmesi en önde gelen dini görevlerden birisidir. Yüce Allah, bu görevin yerine getirilmesini Müslümanlara farz kılmış ve onları, bundan sorumlu tutmuştur: “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülükten men eden bir topluluk bulunsun, işte kurtuluşa erenler onlardır”⁴⁶⁴ buyrulmaktadır.

Bu âyeti kerime, sözü dinlenen, doğru yolu gösteren, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir topluluk oluşturulmasında, bütün Müslümanların sorumlu

⁴⁶¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, I, 505.

⁴⁶² Çelik, *Affin Kur’ân-ı Kerîmdeki Yeri*, s. 43-46.

⁴⁶³ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1988, II, 87.

⁴⁶⁴ Ali İmrân, 3/104.

olduklarını açıkça bildirmektedir. Böyle bir topluluğun oluşturulması, imandan sonra Müslümanların önde gelen görevlerinden biridir.

“(Resûlüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir.”⁴⁶⁵

Allah affedicidir. Affı sever. Biz de affedici Allah’ın kullarıyız ve dolayısıyla affetmeliyiz. İyiliği emretmek kötülüğü yasaklamak üzere çıkarılmış hayırlı ümmetiz.

Peygamberimiz’in tebliğindeki başarısında; yumuşaklık, merhamet, hoşgörü ve affetmek gibi unsurların çok büyük etkisi olmuştur. Bu konuda Kur’ânın ifadesi şöyledir:

“O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”⁴⁶⁶

Mevdudi, A’raf sûresi 199. âyetinin tefsiriyle ilgili olarak, Allah Teâlâ, Rasûl’ne (s.a.v.); İslâm’ı yayma, insanları bu davete çağırma, onları hidayete sevk etme ve onları ıslah etme usulleri hususunda çok önemli bazı şeyler öğretmiştir. Hedef, önce Yüce Peygamber’i ve onun vasıtasıyla da sonra gelen izleyicilerini yüklenecikleri davet yükünü taşıyabilmeleri için eğitmektedir. Bu eğitimin bazı önemli hususlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:⁴⁶⁷

a) Her şeyden önce en önemli husus, hakka davet eden kişi, geniş ve müşfik bir kalbe sahip olmalıdır. Ayrıca da sabırlı ve bağışlayıcı bir özellik taşımalıdır.

Hz. Peygamber’in bu konuda bir hadisi vardır. “Allah Teâlâ bana, ister sinirli olayım ister neşeli olayım, daima doğruyu söylemeyi, hasımlarına karşı bile olsa samimi ilişkiler kurmak için elimden geleni yapmamı, hakkımı gasbedenlere bile kendi haklarını vermeyi ve hatta bana eziyet edenleri dahi bağışlamayı emretti.”⁴⁶⁸ Kendisi de bu vazifeye görevlendirdiği kimselere şu tavsiyelerde bulundu: “Nereye

⁴⁶⁵ A’raf, 7/199.

⁴⁶⁶ Ali İmrân, 3/159.

⁴⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhîm*, II, 129.

⁴⁶⁸ Buharî, *Tefsir*, A’raf, 5.

giderseniz gidiniz, nefret ettirici değil, müjdeleyici olunuz, insanlar için zorluk ve sıkıntı kaynağı değil, bilâkis huzur ve kolaylık kaynağı olunuz.”⁴⁶⁹ Allah Teâlâ, Peygamberi’nin (s.a.v.) bu özelliğini şöyle övmektedir: “(Ey Allah’ın Rasûlü) senin onlara yumuşak davranman Allah’ın rahmetinden idi. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın çevrenden dağılır, giderlerdi. Öyleyse onlar(ın kusurları)na bakma, onlar için mağfiret dile...”⁴⁷⁰

b) Bu görevin başarıyla yerine getirilebilmesi için gerekli olan ikinci husus: felsefeleştirmekten kaçınmak ve evrensel erdemler olarak kabul edilen ve normal bir insanın sahip olduğu selim akıl ile kolayca anlaşılabilen basit, sade faziletleri emretmektir. Böylece hakka davet edenin çağrısı herkesi ikna eder. Bu tutumun en büyük faydası, şüphesiz, düşmanlarına karşı halkı İslâm’a davet edenlerin safına katmada görülür. Halk yığınları, peşin hükümlerine rağmen, bir tarafta kendilerini kolayca anlayıp tatbik edebilecekleri erdemlere çağıran sade, kibar insanları; diğer tarafta gayri insanî ve gayri ahlakî tavırlarla, onların bu yüce görevine karşı gelen düşmanları görünce, o rezil muhaliflerden yavaş yavaş yüz çevirip, hakka davet edenlerin saflarına geçerler. Sonunda, meydanda sadece çıkarları sıkı sıkıya bâtila bağlı olanlarla câhili adetlerinin ya da atalarının geleneklerinin kölesi olanlardan başka kimse kalmaz. Peygamberimiz (s.a.v.) Arap yarımadasındaki büyük başarısını, bu hikmetli siyasetine borçludur. Daha sonraları, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) halefleri de İslâm’ın hızla yayıldığı ve süratle halkının ezici çoğunluğu tarafından “din” olarak kabul edildiği ülkelerin fetihlerinde de aynı başarıyı devam ettirmişlerdir.

c) İslâm’ın neşri konusunda verilmiş olan bir talimat da, câhil kimselerle faydasız tartışmalara girmekten kaçınmaktır. Hakka davet eden kişinin, art niyetli ve bozguncu insanlarla yapacağı konuşmaların, faydasız münakaşa ve tartışmaları içermemesine çok dikkat etmesi gerekir. Davetçi, bu insanlardan sadece makul bir tavır takınan akıl sahibi kimselere yanaşmak ve konuşmak için elinden gelen gayreti göstermelidir. Muhataplarının hafife alıcı ve alay edici bir tavır takındıklarını ve faydasız münakaşa ve tartışmaya başvurduklarını hisseder hissetmez, onurlu bir şekilde hemen geri çekilmelidir. Bu gibi şeylerle uğraşmak sadece faydasız olmakla

⁴⁶⁹ Buharî, *Megazi*, 60, *İcare*, 8, *İstitabe*, 2; Müslim, *Cihad*, 7; *Eşribe*, 71.

⁴⁷⁰ Al-i İmrân, 3/159.

kalmayıp, aynı zamanda daha yararlı şekilde kullanılması mümkün olan değerli vakti ve emeği boş yere harcamaya neden olduğu için zararlıdır da.

d) Gerçeğe davet eden kişi, kötü niyetli insanlardan gelen tahriklerin artık tahammül sınırını aştığını ve daha fazla onların zorbalıklarına, kötülüklerine, aptalca karşı koyuşlarına ve suçlamalarına dayanamayacağını hissettiği anda, şeytanın fısıldadığı o kimselere aynı şekilde misliyle mukâbelede bulunarak gerekli cevabı verebilmelidir. En iyisi, Allah'a sığınmak ve kulunun kendini kaybedip kızarak O'nun davasına zarar verecek herhangi bir şey yapmasından korumasını yine O'ndan talep etmektir. Böyle bir tutum ancak, en ağır tahrikler karşısında bile soğukkanlılığını, sükûnetini muhafaza edebilmeyi başaranlar için mümkündür. Çünkü bir insan, kızgınlık, hakaret, haksızlık ve kabalık vs. karşısında hemencecik heyecanlanıp galeyana gelirse, sağlıklı düşünemez ve hareket edemez.⁴⁷¹

Netice olarak diyebiliriz ki, Yüce Allah, Ümmet-i Muhammed'i, insanlar içerisinde çıkarılmış en hayırlı ümmet olarak nitelendirmektedir.⁴⁷² En hayırlı ümmet olmanın sebebini ise; iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak, Allah'a ve ahiret gününe inanmak olduğunu belirtmektedir.

2.8. AF DİYALOG İÇİN ZEMİN OLUŞTURUR, DÜŞMANLIKLARI BİTİRİR.

İslâm dini tebliğ dinidir. Her Müslüman dininin tebliğcisidir. İslâm'ın tebliği için mü'min başka inançlara sahip insanlarla irtibatını koparmamalı, yüce Peygamber'in (s.a.v.)'in İslâm inanç ve esaslarını temsildeki örnekliğini gözardı etmeden bulunduğu topluluktaki kişi ve gruplarla diyalogu koparmamalıdır.

İnsanlar farklı özelliklere sahiptir. Bu yüzden birlikte yaşamak zorunda kalan insanlar arasında zaman zaman sorunların baş göstermesi kaçınılmaz bir durumdur. Aile içinde de durum farklı değildir. Eşler arasında olduğu gibi, kardeşler arasında da farklı özellikler taşımaktan kaynaklanan problemler her zaman ortaya çıkabilir.

Öyleyse bize yapılan muameleler nefse ne kadar ağır gelirse gelsin, bunun dünyada ve âhirette Allah'ın sevgisi ve bizleri affedeceğini umarak affedeceğiz.

⁴⁷¹ Mevdûdî, *Tefhîm*, II, 119.

⁴⁷² Ali İmrân, 3/110.

Affetmek, diyalog kapılarını açık tutmak demektir. Size hakaret eden kişinin kısa süre sonra size dönmesine sebep olur. “O zaman göreceksin ki; seninle aranda düşmanlık bulunan kişi yakın bir dost gibi oluvermiştir.”⁴⁷³ Çünkü bir yanlışlık yapmış, bir mümin kardeşini rencide etmiş, ama kısasa maruz kalmamıştır. Affedilmiştir. Affetmek, seni kusur işleyebilen bir insan olarak kabul ediyorum demektir.

Âyete göre, hata eden, size karşı kusur işleyen bir mümin kardeşinizi kendi haline bırakmanız da doğru değildir. Affedilen insan, mesaj almaya hazır insan demektir. Ona belki hemen değil, fakat bir süre sonra, soğukkanlı bir şekilde davranışının sizi rencide ettiğini, başkalarına da aynı tavrı sergilemesi durumunda onları da rahatsız edeceğini, Müslümanın elinden ve dilinden başkalarının emin olduğu kimse⁴⁷⁴ olarak Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından tarif edildiğini hatırlatmak gerekir. Peygamberimiz (s.a.v.) “din nasihattir”⁴⁷⁵ buyurmaktadır. Nasihat edebilme fırsatını yakalamak diyalogun olgunlaşmasını ve karşılıklı güveni gerektirir. Bunun için zaman ve zemin çok önemlidir.

Dinimiz bizim için en güzel ölçüleri koyuyor. Onun ışığıyla önümüzü görebiliriz. Kur’ân bize şunu söyler:

“Af yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir. Eğer şeytandan bir vesvese gelirse, hemen Allah’a sığın. Çünkü O işiten ve bilendir.”⁴⁷⁶

Fahreddîn er-Râzi (v. 606 h.) bu âyetin tefsirinde der ki: “Âyette zikredilen affetmek, her türlü şiddeti terk etmektir. Aynı zamanda insanlara hulk-u tayyib ile yani güzel ahlak ile muamele etmek, katı kalpli olmamaktır.”⁴⁷⁷ Nitekim bir âyette Peygamberimiz (s.a.v.)’in şahsında bütün müminlere şöyle hitap edilir: “O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet, bağışlanmaları için dua et.”⁴⁷⁸

⁴⁷³ Fussilet, 41/34.

⁴⁷⁴ Buhârî, *İman*, 3; Müslim, *İman*, 14.

⁴⁷⁵ Buhârî, *İman*, 42; Müslim, *İman*, 95; Ebü Davüd, *Edeb*, 59.

⁴⁷⁶ A’râf, 7/199-200.

⁴⁷⁷ Er-Râzi, Er-Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XV, 100.

⁴⁷⁸ Al-i İmrân, 3/159.

Yüce Allah, “sen, kötülüğü en güzelle defet. Onların nitelendirmekte oldukları şeyleri Biz çok daha iyi biliriz. Ve de ki: Rabbim; şeytânların kışkırtmalarından Sana sığınırım. Rabbim, onların huzurunda bulunmalarından Sana sığınırım.”⁴⁷⁹ Kur’ân bu âyetle mü’minin stratejisini belirlemektedir.

Bediüzzaman, “eğer hasmını mağlûp etmek istersen, fenalığına karşı iyilikle mukâbele et. Çünkü eğer fenalıkla mukâbele edersen, husûmet tezâyüd eder. Zâhiren mağlûp bile olsa, kalben kin bağlar, adâveti idâme eder. Eğer iyilikle mukâbele etsen, nedâmet eder, sana dost olur.” Arapça bir beyitte ifade edildiği gibi: “İyi ve izzetli birine iyilik edersen, onu elde edersin. Kötü birine iyilik edersen, o daha da azar, “hükmünce, mü’minin şe’ni, kerîm olmaktır. Senin ikramınla sana musahhar olur. Zâhiren leîm bile olsa, iman cihetinde kerîmdir. Evet, fena bir adama “iyisin, iyisin” desen iyileşmesi ve iyi adama “fenasın, fenasın” desen fenalaşması çok vuku bulur.”⁴⁸⁰

Raziye göre; Allah Teâlâ’nın, Peygamberimiz’e “sen kötülüğü en güzelle defet. Biz onların neler vasfetmekte olduklarını çok iyi bileniz” ifâdesi ile Hz. Peygamber (s.a.s)’in kâfirlere karşı nasıl muamele edeceği öğretilmiştir. Böylece ona, onların yalanlamalarına, çeşitli ezâ ve cefalarına katlanması ve bütün bunları, selam vermek, delilleri en güzel bir biçimde beyân etmek gibi güzel söz ve davranışlarla karşılaması emrolunmuştur.

Bu konuda bize yol gösteren örneklerden biri de, Allah’ın Hz. Musa’ya ve Hz. Harun’a, Firavun’a karşı “yumuşak söz söyleyin” şeklindeki emridir. Âyette şöyle buyrulmaktadır: “İkiniz Firavun’a gidin, çünkü o, azmış bulunuyor. Ona yumuşak söz söyleyin, umulur ki öğüt alıp düşünür veya içi titrer, korkar.”⁴⁸¹ Burada “kavli leyin” in muhatapla diyalogta, muhatap kim olursa olsun ne kadar önemli olduğu, davetçi açısından hidâyete vesile edilebileceğinin önemi göze çarpmaktadır.

“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen, fenalığı en iyi şekilde sav. O zaman göreceksin ki; seninle aranda düşmanlık bulunan kişi, yakın bir dost gibi

⁴⁷⁹ Mü’minûn, 23/96-98.

⁴⁸⁰ Nursi, Bediüzzaman Said, *Mektubat*, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 253.

⁴⁸¹ Taha, 20/43, 44.

oluvermiştir.⁴⁸² Allah Teâlâ bunlarda insanlardan âsî olanlara ma'rûf ile en güzel olanıyla muamelede bulunma yolunu gösteriyor. Allah'ın izni ile bunlar kişiyi içinde bulunduğu temerrüd ve isyandan alıkoyacaktır.

Taberî (v. 310 h.)'ye göre, âyet-i kerimede ifade edilen “Kötülüğü en güzel şekilde önlemek”ten maksat, kişinin, öfkeli halinde halim selim olması ve kötülük yapanı affetmesidir. Allah, işte böyle yapan kullarını şeytanın şerrinden muhafaza eder ve düşmanlarını ona boyun eğdirir. Böylece onlar sanki onun dostu olurlar.⁴⁸³

Seyyid Kutup, konuyla ilgili olarak, çoğu zaman bu kuralın doğruluğunun ortaya çıktığını anlatır. Güzel bir söz, yumuşak bir konuşma, kontrolünü kaybetmiş, kızgın, öfkeli ve gururlu kişinin yüzünde beliren tatlı bir tebessüm, heyecanı yumuşaklığa, kızgınlığı sakinliğe dönüştürür. Oysa karşıdakinin davranışının aynısı ile karşılık verecek olursa heyecan, öfke, kibir ve azgınlık gittikçe artar.

Şu da var ki, böyle bir hoşgörü, kötülükle karşılık vermeye gücü yettiği halde hoşgörülü davranmayı, şefkat göstermeyi tercih eden büyük bir kalp sahibi olmayı gerektirir. Hoşgörünün gereken etkiyi gösterebilmesi için böyle bir güce sahip bulunmak zorundadır. Ta ki kötülük yapan kişi bu iyiliğin zayıflıktan kaynaklandığını sanmasın. Eğer karşıdaki kişinin zayıf olduğu için böyle davrandığını anlarsa ona saygı göstermez ve iyiliğin hiçbir yararı olmaz.⁴⁸⁴

Bir insanın ulaştığı bir derece; kötülüğü iyilikle savma, kin ve öfke gibi dürtüleri yenip hoşgörülü davranma, nereye kadar hoşgörülü davranılacağını, nereye kadar kötülüğe iyilikle karşılık verileceğini dengeleyebilme derecesi, her insanın ulaşamadığı bir seviyedir. Çünkü böyle bir düzeye erişmek sabır gerektirmektedir. Bu, aynı zamanda Yüce Allah'ın çalışıp da onu hak eden kullarına bahsettiği bir lütuftur.

2.9. ALLAH'IN RIZASINI VE SEVGİSİNİ KAZANDIRIR

İnanan insanların affedicilik anlayışları, Kur'an ahlakını yaşamayan kimselerinkinden çok farklıdır. İnanan insanların birbirini affetmesinde samimiyet vardır. Müminler, insanın dünyada imtihan olan, hata yaparak öğrenen bir varlık

⁴⁸² Fussilet, 41/34.

⁴⁸³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XX, 429.

⁴⁸⁴ Kutub, *Fî Zilâl*, V, 3121.

olduğunu bildikleri için hoşgörölü ve şefkatlidirler. Ayrıca müminler, tamamen haklı, karşı tarafın ise tümüyle haksız olduğu bir durumda bile hiç tereddütsüz affedebilirler, çünkü karşılığında Allah'ın rızasını ve sevgisini kazanma arzusu vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, "inanıp, iyi işler yapanları mükâfatlandırmak için (her şeyi açık bir kitapta tespit etmiştir.) Onlar için büyük bir mağfiret ve cennette güzel bir rızık vardır."⁴⁸⁵ "Rabb'leri yanında dileycekleri her şey onlarındır. İşte bu muhsinlerin mükâfatıdır. Böylece Allah, onların geçmişte yaptıkları en kötü amel ve hareketleri bile örtecek, yaptıklarının en güzeliyle mükâfatlarını ihsan edecektir."⁴⁸⁶

Âyetlerde insan, hangi durumda olursa olsun, bu güzel, bu teşvik edici haberlerle elbette ki Allah'tan gelecek olan her türlü rıza, sevgi ve mükâfata kavuşma yolunu tercih edecektir.⁴⁸⁷

Allah'tan kendi hataları için bağışlanma dileyip, müminlere karşı katı ve sert bir ahlâk sergilemek, samimi müminin fitratına uygun değildir. Mümin, Allah'ın beğendiği ahlâkı her durumda kararlılıkla uygular; zaten istediği de O'nun ahlâkıyla ahlâklanmak, rızasını ve sevgisini kazanmaktır.

Kullarını çok seven Allah Teâlâ, onlardan birini affeden, hatasını görmezden gelen kimsenin değerini, diğer kullarının yanında yükseltir. Gönüllerin sahibi Yüce Allah, gönüllere dilediği gibi hükmettiği için, affeden ve suç bağışlayan kimseyi diğer kullarına sevip saydırır.⁴⁸⁸

Yüce Allah, "içinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir"⁴⁸⁹ buyurmaktadır.

Hız. Peygamber de kişilerin birbirlerini affetmesi noktasında, affin Allah Teâlâ'nın katında ne kadar kıymetli olduğunu, "Allah muhakkak sûrette kötülüğü

⁴⁸⁵ Sebe', 34/4.

⁴⁸⁶ Zümer, 39/33-35.

⁴⁸⁷ Kaysıcı, *Kur'ân'da Mükâfat ve Cezâ*, s. 119.

⁴⁸⁸ Nevevi, İmam, *Riyazü's Salihin (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)* Erkam Yay. İstanbul, 2001. III, 509-510.

⁴⁸⁹ Nur, 24/22.

affeden kişiyi aziz kılar”⁴⁹⁰ hadisiyle bizlere duyuruyor. Kötülük yapan kimseyi affedip, onun bu durumuna aldırmmamak, yerinde ve teşvik edilmiş olan bir husustur. Çoğu kez de, bu vacib olur. Şayet bu hususa, bu âyetten başka delâlet edecek hiçbir delil bulunmasa dahi, bunun delâleti yeterlidir. Baksana, Cenâb-ı Hakk’ın, “Allah’ın, size mağfiret etmesini sevmez misiniz?” ifadesine... Allah burada, mağfiretini, (Hz. Ebu Bekr’in) affına ve vazgeçmesine bağlamıştır. Yine onun, “Kıyamet günü bir münâdî şöyle seslenir: Dikkat, Allah’tan alacağı olanlar kalsın...” Bunun üzerine ancak affedici olanlar kalkar...”⁴⁹¹ dediği, sonra da “kim de affeder ve halini düzeltirse, onun mükafaatı Allah’a aittir”⁴⁹² âyetini okuduğu rivâyet edilmiştir.

Bir başka âyette, “işte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lânetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve onlara aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever”⁴⁹³ buyurulmaktadır.

“Sen onları affet ve geç” ifadesi zaferin ve başarının ta kendisidir. Nitekim selef-i sâlihîn’den bazıları demişlerdir ki: “Allah’a isyan eden kişiye karşı senin Allah’a itaat etmenden daha güzel bir muamele olamaz. Çünkü böylelikle onları birleştirip hak üzere toplamak mümkün olur. Belki de Allah onları hidâyete erdirir.”⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Müslim, *Birr*, 69.

⁴⁹¹ Gümüşhanevi, Ahmed Ziyaüddin, *Hadis-i Erbain*, Terc: Mehmet S. Bursalı, Vuslat Vakfı Yay. Konya, 2006, s. 37.

⁴⁹² Şûra, 42/40.

⁴⁹³ Maide, 6/13.

⁴⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ân*, III, 66-67.

SONUÇ

Yanılmaz, hata yapmaz tek varlık Allah'tır. Mutlak af yetkisi O'na aittir. Allah'ın affını sınırlandırmak mümkün değildir. İnsanoğlu yapısı itibariyle hata yapmaya meyillidir. Zaten böyle olmasaydı bu dünyanın bir imtihan yeri olması düşünülemezdi. İnsanlar, Allah'a karşı gelmekten sakınarak bu hataları en aza indirmeye çalışsa da kimi zaman yanlış yapabilirler. İşte bu zamanlarda kişi, ümitsizliğe kapılmak, kendisini salıverip başka günahlara yelken açmak yerine Allah'ın sonsuz affediciliğine sığınmalıdır. İnsan bu sayede vicdanen de rahatlamış olur ve aynı hatayı tekrarlamamaya özen gösterir.

Allah'ın affediciliği insanı hem dünyada hem de ahirette kurtaracaktır. Fakat bu konuda çok dikkat edilmesi gereken bir nokta var. Kur'ân'da da belirtildiği gibi Şeytan insanı Allah ile aldatabilir. Yani insanlar bunu yanlış yorumlayarak, "ben yapayım, nasıl olsa Allah affeder" mantığıyla günah işleyebilirler. Bu yanılgıya düşülmemesi hususunu en güzel şekilde Allah Teâlâ Ankebut sûresinin ilk yedi âyeti ile bizleri uyarmaktadır.

İnsanları yargılama işi Allah'a bırakılmalıdır. Kişi, Allah adına yargıya kalkışıp kimseyi rahmetten uzak görmemelidir. Kendini de garantide kabul etmemelidir. Allah onu sıfırlamadan, o kendini sıfırlayıp, Allah'ın rahmetine varlıkların en muhtacı olduğunu hissetmelidir.

Af, yüksek fazilet örneği, onurlu, hatta semavî bir davranıştır. Bu ideal davranışı başarmaya herkesin gücü yetmez. Suçlu bir kimse özür ve af dilediği zaman, onu mazur görmek, en önemli ahlâkî erdemlerden birisidir. Bizi aşağılayan birisine misliyle karşılık vermek meşru bir davranış olmakla beraber, kalbimizi, gördüğümüz kötü davranışın karşısında, Allah'tan sevabını umarak, muhatabımızı bağışlamak kuşkusuz büyük bir erdemdir.

Affedici ve hoşgörülü olmak, insanların olumsuz, haksız, kötü davranışlarına karşı misilleme yapmamak, onlardan intikâm almamak, suçluya kendini düzeltmesi için fırsat vermektir. Yüce Rabbimizin affını ve mağfiretini diliyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

Akpınar, Ali, *Kalp Eylemleri ve Kalbin Sorumluluğu*, Ribat Dergisi, Sayı. 296, 2007.

Âlûsî, Es-Seyyidi'l Mahmud, *Rûhu'l-Meânî Fi Tefsiri's- Sebi'l- Mesani*, Dâru Himâut-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tzs.

Aslan, Ömer, *Kur'ân ve Hoşgörü*, İlâhiyât, Ankara, 2005, s.82.

Atar, Fahrettin, "Af", DİA, İstanbul, 1988.

Ateş, Süleymân, *İslâm'a İtirazlar Ve Kur'ân-ı Kerîm'den Cevaplar*, Kevser Yay. Ankara, 1966.

_____, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1988.

Aykan, Recep, *Kelime ve Konularına göre Kur'ân Fihristi*, Pınar Yay. İstanbul, 1997.

Bardakoğlu, Ali, "Cezâ", DİA, İstanbul, 1993.

Bebek, Adil, "Mağfiret", DİA, İstanbul, 2003.

Bilmen, Ömer Nasûhî, *Kâinâtın Efendisi Muhammed (s.a.v.)*, Mavi Lale, İstanbul, 2007.

Buhârî, Ebî Abdilllel Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l- Buhârî*, Darü ibn Kesîr, Beyrut, 2002.

Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yay, İstanbul, 1996.

Cemel, İzzeddin, *Ayet ve Hadislerle, El- Esmâü'l- Hüsnâ*, (Çev: Abdurrahman Poyraz), Ravzâ Yay, İstanbul, 2000.

Çağrı, Mustafa "Hilim" DİA, İstanbul, 1998.

_____, "İntikâm" DİA, İstanbul, 2000.

_____, "af" DİA, İstanbul, 1988.

_____, "Emri bi'l- Maruf Nehyi ani'l münker", DİA, İstanbul, 1995.

Çelik, Hüseyin Avni, "Affin Kur'ân-ı Kerîm'deki Yeri", İlhiyât Fakültesi Dergisi, Erzurum, Sayı.12, 1995.

- Çelik**, İbrahim, *Kur'ân Işığında Hoşgörü ve Şiddet*, Kişisel Yay, İstanbul, 2000.
- Çimen**, Abdullah Emin, *Niçin Helâk Oldular*, Akademi Yayınları, İzmir, 2008.
- Demirci**, Muhsin, *Kur'ân'ın Temel Konuları*, İfav Yay., İstanbul, 2008.
- Dumlu**, Ömer, *Kur'ân-ı Kerîm'de Maruf ve Münker*, Anadolu Yayınları, İzmir, 1999.
- El- Askerî**, Ebî Hilâl, *El-Furûku'l-Luğaviyye*, Tevfikîyye Kütüphanesi yay, tsz.
- El-Cürcânî**, Ali ibn Muhammed Eş-Şerîf, *Et-ta'rifât*, (Tahk: Muhammed Sıddîk El-Minşâvi), Dâru'l Fadîle, Kahire, tsz.
- El-Fîrûzâbâdî**, Mecdüddîn ibn Ya'kub, *Kamûsu'l- Muhit*, Mektebetu'r-Risale, 2005.
- Elik**, Hasan, *Kur'ân'da İnsanın Sorumluluğu, Va'd ve Vaîd ve İlâhi Af*, Din Eğitimi Araştırma Dergisi, Sayı,14, İstanbul, 2004.
- El-Kurtûbî**, Ebi Abdillâh Muhammed İbn Ahmed İbn Ebi Bekr, *el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'ân*, Al- Resâlah, Beyrut, 2002.
- En- Nedvi**, Ebu'l Hasan, *Son Peygamber*, (Çev: Şerafettin Şenaslan), Ravza Yayınları, İstanbul, 2011.
- En-Nesefî**, Ebi'l-berekât Muhammed İbn Mahmud, *Medâriku't- Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, (Thk: Seyyid Zekerîyya), Mustafa El-Bâz Kütüphanesi, tsz.
- En-Nesâî**, Ahmed b. Şuayb b.Ali, *El- Mücteba Mine's-Sunen*, Beytû'l Efkârî'd-Devliyye, Beyrut, tsz.
- Er-Râzi**, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l Fikr, Beyrut,1981.
- Es- Sabûnî**, Muhammed Ali, *Ahkâm Tefsiri*, Şâmil Yay, İstanbul, 2000.
- Es-Sâbûnî**, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kalem, Beyrut,1986.
- Ez-Zebîdî**, Muhammed Murtaza el Huseyni, *Tâcu'l Arus*, Et-turâsu'l Arabî, Kuveyt, 2001.
- Fayda**, Mustafa, *"Abdullah b. Cüd'ân b. Amr el-Kureşî"*, DİA, İstanbul, 1988.

Fazlu'r-Rahman, *Ana konularıyla Kur'an*, (Çev: Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yay., Ankara, 2000.

_____, *Sîret Ansiklopedisi*, İnkılab Yayınları, İstanbul, 1996.

Gazali, Muhammed Ebi Hâmid, *İhyâ-i Ulûmud-Din*, (Çev: Ali Arslan), Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1992.

Gümüş, Hasan, *Esmâü'l-Hüsnâ ve Allah'ın Güzel İsimleri*, *Sırları*, Ensâr Yay, Edirne, 2007.

Gümüřhânevî, A. Ziyaüddîn, *Esmâü'l-Hüsnâ*, Ailem Yay, İstanbul, 2008.

_____, *Hadîs-i Erbaîn*, (Terc: Mehmet S. Bursalı), Vuslât Vakfı Yay. Konya, 2006

İbn Fâris, Ebu'l Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, (Tahk. Abdus-Selam Muhammed Harun), El-Fikr. tsz.

İbn Kesîr, İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Tahk: Sami B. Muhammed Es-Sellame), Dâru't- Taybeh, Riyad, 1999.

_____, *Ölüm Ötesi Tarihi*, *Çağrı Yayınları*, (Çev: Mehmet Keskin) İstanbul, 2001.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l Maârif, Kâhire, h. 1119.

İsfehânî, Ebu'l Kâsım Râğıb, *El- Mufredat Fi Garibi'l Kur'an*, Mustafa El-Bâz Kütüphanesi, II, tsz.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, Çev: Selahattin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul, 1991, s.176.

_____, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev: Süleyman Ateş, Ankara, 1975.

Kara, Elif, *Dînî Ve Psikolojik Açidan Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2009.

Karagöz, İsmail, *Âyet ve hadisler ışığında Engelliler*, DİB. Yayınları, Ankara, 2005.

Karaman, Fikret ve Dğr, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay. Ankara, 2006.

- Karaman**, Hayreddin ve Dğr, *Kur'ân Yolu*, DİB. Yay, Ankara, 2007.
- Kasapoğlu**, Abdurrahman, *Kur'ân'da Affetme Olgusu*, Diyanet İlmi Dergi, Sayı, 4, Ankara, 2007.
- Kaysıcı**, Cafer, *Kur'ân'da Mükâfât ve Cezâ*, Hüner Yayınevi, Konya, 2006.
- Mevdûdî**, Seyyid Eu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l- Kur'ân*, (Çev: Han Kayani ve dğr .), İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Muhammed El- Behy**, *İnanç ve Amelde Kur'âni Kavramlar*, (Çev: Ali Turut), Yöneliş, İstanbul, 2003.
- Müslim**, Ebi'l- Huseyn Müslim B. Haccac El-Kuşeyri En- Nesayburî, *Sahîhu Muslim*, Dâru Ehyâi'l-Kutubi'l- Arabiyye, Beyrut, 1991.
- Nevevî**, İmam, *Riyâzü's Salihîn, (Peygamberimizden Hayat Ölçüleri)*, Erkâm Yay. İstanbul, 2001.
- Numânî**, Mevlânâ Şiblî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (Çev: Yusuf Karaca), İz Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Nursi**, Bediüzzaman Saîd, *Mektûbât*, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Özarслан**, *Kur'ân'da Tevbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Dergisi, XXII, Sayı 1, Elazığ, 2002.
- Salman**, Yüksel, *İslâm Cezâ Hukukunda Af*, Basılmamış Doktora tezi, Konya, 2005.
- Sarıçam**, İbrahim, *Hız. Peygamberin Çağımıza Mesajları*, TDV. Yay. Ankara, 2008.
- Serrâc**, Ebu Nasr Abdullah Bin Ali et-Tusi, *el-Luma' fî't-Tasavvuf*, Şirketü'l-Kuds li't-Ticâre, Kâhire, 2008.
- Seyyid Kutub**, *Fi Zilâli'l- Kur'ân*, Daru's-Şurûk, Kahire, 1988.
- Şimşek**, M. Sait, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1999.
- Taberî**, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Camiu'l Beyân An Te'vili'l- Kur'ân*, (Thk. Abdullah ibn Abdil Muhsin Et-Turkî), Hicr, Kahire, 2001.
- Tirmîzî**, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *El-Câmiu'l- Kebîr*, Ğarbu'l-İslâmi, Beyrut, 1996.

Udeh, Abdu'l-Kâdir, *et-Teşrîu'l-Cinâ-i Li'l-İslâmi'l Mukannen bi'l-Kânûni'l-Vad'î*, Dâru'l- Arabî, Beyrut (tsz.).

Üzüm, İlyas, *“Gazap”*, DİA, İstanbul, 1996.

Yaran, Rahmi, *“Keffâret”*, DİA, İstanbul, 1998.

Yavuz, Yusuf Şevki, *“Azap”*, DİA, İstanbul, 1991.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağ. İstanbul, 1992.

Yılmaz, Musa Kazım, *Sevgi Ve Hoşgörü Uygarlığı*, Köprü Dergisi, Sayı 101, 2008.

Yurdagör, Metin, *Esmâ-i Hüsnâ*, Marifet Yay. İstanbul, 2006.

Yusuf El-Kardâvî, *Tekfir'de Aşırılık*, (Çev: M. Salih Geçit), Şûra Yayınları, İstanbul, 1998.

Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Ahmet Efe ve Dğr.), Fezâ Yay. İstanbul, 1994.

Zülaloğlu, Fevzi, *Kur'an'da Duâ ve Rasullerin Duâ Örnekleri*, Yay, İstanbul, 2005.

ÖZET

KUR'ÂN'DA AF KAVRAMI

-GEREKLİLİĞİ VE SINIRLARI-

Af, kasıtlı veya kasıtsız olarak kötülük ve haksızlık eden, suç veya günah işleyen birini bağışlamak, cezalandırmaktan vazgeçmek, hakkı olan şeyden kendi isteğiyle vazgeçebilmektir. Hemen hemen tüm dünya dinleri bir “bağışlama” ve “bağışlanma” kavramına sahiptir.

Bu dünyada yapılan eylemlerin karşılığı ahirette mutlaka görülecektir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın affediciliği ve mağfireti çeşitli vesilelerle ifade edilerek affin ilahî bir sıfat ve yüksek bir ahlakî meziyet olduğu kesin olarak ortaya konmuştur. Af, yüksek fazilet örneği, onurlu, hatta semavî bir davranıştır. Bu ideal davranışı başarmaya herkesin gücü yetmez. Suçlu bir kimse özür ve af dilediği zaman, onu mazur görmek, en önemli ahlâkî erdemlerden birisidir.

Kur'ân'da af Allah'a iman etme ve tevbe şartına bağlanmıştır. Tевbe, bağışlanmak isteyen kimse için önemli bir terapi kaynağıdır. Bağışlama ve bağışlanma ihtiyacının karşılanmasından elde edilen haz, su ihtiyacının karşılanmasından daha az öneme sahip değildir.

Yine Kur'ân'da, insanların hatadan tamamen uzak olamayacağına da vurgu yapılarak, kusuru olanları affetmesini, insanlara karşı hoşgörölü olmasını Hz. Peygamber'e ve dolayısıyla insanlara emretmektedir. Yanılmaz, hata yapmaz tek varlık Allah'tır. Mutlak af yetkisi ona aittir.

ABSTRACT

THE FORGIVENESS CONCEPT IN THE QURAN -THE NECESSITIES AND BORDERS-

Forgiveness is to be able to give up anything that you have right to or to forgive anybody who does evil and injustice, commit a crime or a sin intentionally or unintentionally. Almost all the religions on the world have the concept of the forgiveness.

This world is for actions and we will reap the consequences of our actions in the hereafter (Akhirat). It is stated in the Quran that Allah has the forgiveness which proves the forgiveness as a heavenly attribute and moral virtue. Forgiveness is a paragon of virtue, honored and even a celestial behavior. Everybody cannot achieve to act this ideal behavior. Excusing an offender when he apologizes is one of the most moral virtues.

The forgiveness is conditioned to believe in Allah and to repent. Repentance is also an important source of therapy. The pleasure obtained from corresponding to forgiveness need is not less important than corresponding to water need.

It is stated in the Quran that humanity cannot stay away from evil-doing completely and The Quran orders the Prophet Muhammad and the humanity to forgive and to be generous to the evil doers. Allah is the only one who does not make mistakes. Indeed, Allah is the oft-Forgiving and the most Merciful.